

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра теоретичної психології та психології розвитку
Кафедра практичної психології та психотерапії

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Збірник наукових праць викладачів та студентів

Випуск 2

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2017

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №12 від 28.04.2017р.)*

Рецензенти:

Р.В. Павелків – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

П.П. Горностай – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин Інституту соціальної і політичної психології НАПН України

Л.П. Бутузова – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

П49 Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 2. / За ред. Л.П. Журавльової, В.О. Климчука, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2017. – 108 с.

У збірнику наукових праць «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» представлені результати науково-дослідної діяльності викладачів кафедри та результати роботи студентських психологічних гуртків та проблемних груп.

Статті подано в авторській редакції.

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

1.	Весельська А. Стратегія пошуку аналогів у процесі розуміння музичних творів.....	5
2.	Войцехівська Ю. Теоретичний аналіз проблеми творчості підлітків з вадами зору в умовах різних стилів батьківського виховання.....	8
3.	Гавриловська К., Яценко А. Теоретичний аналіз чинників емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів.....	9
4.	Журавльова Л., Черняєва В. Теоретичний аналіз психологічних особливостей взаємозв'язку емпатії та емоційного інтелекту в юнацькому віці.....	13
5.	Загурська І., Никончук Н. Психосемантичні методи дослідження самооцінки здібностей молодших школярів.....	17
6.	Мазяр О. Субособистість як психологічний феномен.....	19
7.	Майстренко Т. Професійно-орієнтовані завдання у курсі «Основи психологічного тренінгу».....	21
8.	Марчук К. Теорія наративу як наукова проблема.....	24
9.	Пирог Г., Коробко Д. Теоретичний аналіз особливостей професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться у складних життєвих обставинах.....	28
10.	Фальковська Л. Місце конструкта справедливості у регуляції правової поведінки.....	32

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

11.	Журавльова Л., Кущик В. Особливості взаємозв'язків емпатії та асертивності в юнацькому віці.....	36
12.	Пирог Г., Мельник А. Особливості смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж раннього дорослого віку.....	40
13.	Савиченко О., Рихлюк А. Мотиваційні чинники розвитку завченої безпорадності юнаків.....	45

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

14.	Гавриловська К. Віртуальні спільноти-антагоністи у соціальних мережах.....	51
-----	---	----

15.	Дем'янчук Ю. Дослідження сімейних цінностей на матеріалі літературних сентенцій.....	55
16.	Кириченко В. Evolution of social perception: social-role approach.....	58
17.	Дзендзельовська Н. Особливості самооцінки та рівня домагань юнаків із порушеннями функцій сенсорних систем.....	62
18.	Загурська І., Ткачук О. Психологічні особливості образу вчителя у першокласників з низьким рівнем готовності до шкільного навчання.....	65
19.	Марчук К., Зарицка Б. Образ політика у свідомості «середньовічного українця».....	69
20.	Пирог Г., Буравський В. Психологічний аналіз уявлень письменників про конфлікт.....	73
21.	Рясенчук Н. Психологічні особливості Я-образу нарцистичних осіб.....	76
22.	Савиченко О., Ільницька Т. Мотивація політичної активності поляків житомирщини.....	80
23.	Савиченко О., Сардаковський Я. Розвиток мотивації у дитячій християнській літературі	84
24.	Тичина І., Байдюк А. Аналіз ідентифікації молодших підлітків з героями-симулякрами та медіа персонами....	89
25.	Хомутовська О. Образ сім'ї у свідомості підлітків: роль батьківської опіки.....	92

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

26.	Гавриловська К., Горбик Д. Соціально-психологічний тренінг як засіб підвищення рівня адаптованості студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ.....	95
27.	Гречуха І. Рефлексія здібностей літературно обдарованих старшокласників.....	98
28.	Портницька Н., Войцехівська Ю. Особливості творчої діяльності школярів з вадами зору.....	101
29.	Шмиглюк О. Походження та зміст низької самооцінки в моделі когнітивно-поведінкової психотерапії.....	105

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Алла Весельська

асистент кафедри

практичної психології та психотерапії

СТРАТЕГІЯ ПОШУКУ АНАЛОГІВ У ПРОЦЕСІ РОЗУМІННЯ МУЗИЧНИХ ТВОРІВ

Розуміння музичного твору - це складний процес, де поєднуються емоційна та інтелектуальна сторони, специфіка змісту музичного матеріалу й особливості особистості. Ця єдність ускладнює процес розуміння та зумовлює потребу у визначенні способів переробки інформації, яка й визначає результативність сприймання творів мистецтва.

Сучасні дослідники вивчають проблеми розуміння музики в контексті дослідження особливостей формування змісту у свідомості слухача. Когнітивні моделі музичного сприймання, створені наприкінці минулого століття, схильні враховувати й динамічний аспект перероблення музичної інформації. Вони ґрунтуються на принципі „від загального до часткового”, який є не тільки законом розвитку сприймання в онтогенезі, а й закономірністю актуального становлення образу, коли розуміння музичного образу відбувається від цілого до все більш диференційованих структур (Р.Арнхейм, А.Л.Готсдинер).

Дослідники проблеми розуміння музики вважають, що психологи досить детально вивчають „результати рефлексії”, але не процес сприймання музики як такий. Відомі дослідження щодо співвідношення адекватності сприймання і механізмів музичного переживання (Л.Л.Бочкарьов); специфіки музичного мислення (В.Медушевський); з'ясування особливостей поведінки слухача (Р.Н.Бостром).

Потреба у розрізненні пізнавальної музичної діяльності слухача, що має спеціальну підготовку, від діяльності непрофесійного слухача є окремою науковою проблемою. У зв'язку з цим виокремлюють рівні пізнання музичного матеріалу — сенсорний, звуково-інтонаційний, емоційно-семантичний, інтегрально-семантичний (А.Л.Готсдинер).

Незважаючи на велику кількість досліджень в області сприймання та розуміння музичних творів, до цього часу не створено загальної моделі дослідження процесу розуміння музики. Застосовуючи системний підхід до аналізу проблеми розуміння,

можна виділити щонайменше три базові компоненти: когнітивний, операціональний та регулятивно-особистісний. Слід зазначити, що даний поділ досить умовний і в реальному перебігу процесу розуміння виділення кожного з компонентів та їх складових досить складне, що свідчить про тісний взаємозв'язок та взаємозумовленість виділених компонентів.

Операціональний компонент в структурі розуміння музики включає ті якості суб'єкта, які дозволяють йому успішно здійснювати процедуру розуміння музичного твору, тобто, динамічний бік процесу розуміння, пов'язаний з мислительними тенденціями, що можна об'єднати терміном «стратегія».

Окремо зазначимо, що до цього часу в музичній психології немає чіткого теоретичного розмежування понять стратегії, способу, типу, форми сприймання та розуміння музики. Існує думка, що сам твір мистецтва визначає способи свого сприймання та розуміння.

Про найбільш простий рівень розуміння свідчить використання стратегії **пошуку аналогів** (розуміння-впізнавання, розуміння-пригадування).

Відомо, що в осмисленні слухачем концептуальності музичного твору головним є його жанр. По відношенню до нього концепція композитора є базовою, а виконавська концепція виступає як окрема інтерпретація з багатьох можливих концепцій і жанру, і автора. У такому розумінні слухання музики можна поділити на певні етапи та рівні. На початкових етапах сприймання музичного твору відбувається формування уявлень, обумовлених лише його звучанням; на наступних - інтерпретація комплексу змістових вихідних уявлень.

На першому етапі слухач визначає музичне інформаційне „поле” та часову організацію музичного матеріалу. Результатом цього є ідентифікація групи звуків, які слухач сприймає, як музичні, їх стилістичне інтерпретування та організація у певні текстурні комплекси. У цій пізнавальній ситуації розуміння музичної інформації має форму **розуміння-впізнавання**. Слухач обмежується впізнаванням музичного факту, актуалізацією його смислу, сформованого у власному досвіді. На сенсорному рівні, тобто на рівні відчуттів, відбувається аналіз елементарних якостей звуків. У центрі уваги найпростіші музично-акустичні характеристики звуку: висота, гучність, тривалість, тембр. Процес переживання відбувається як реакція свідомості, що виконує функцію орієнтації в образі зовнішнього світу. За умови, коли рух мелодії і музичного твору в цілому здається слухачеві природним і закономірним, виникає суб'єктивне відчуття цілісності музичного твору. Спостерігається **розуміння-пригадування**, коли слухачеві відомі

найзагальніші ознаки музичного матеріалу, який він сприймає (жанр, стиль, відомий автор і т. ін.). За таких умов образ твору не розпадається, а складається в симультанну єдність.

Результатом неусвідомлюваного впізнавання або пригадування в процесі музичної мисленнєвої діяльності може бути пошук аналогів, комбінування, внаслідок чого відбувається руйнування суб'єктивних стереотипів. На цьому рівні слухацької діяльності відбувається осмислення окремих елементів музичної інформації; співвіднесення власних знань із запропонованою інформацією; доповнення одного виду інформації іншим; перекодування музичного матеріалу на „свою” мову; перехід до іншого рівня осмислення музичного твору в цілому.

На наступному, звуковисотно-інтонаційному рівні, увага звертається на музичну мову як на засіб музичної виразності - найбільш узагальнені і найбільш типові зв'язки між звуками, оскільки звук у тій чи іншій музично-мовній системі набуває нових музичних якостей. Усвідомлюється те, що в системі певного музичного ладу звук стає стійким або нестійким; у системі часових відношень його тривалість позначається як довгий або короткий; відбувається утворення зв'язних відтінків музичного матеріалу, поєднання їх в групи, утворення фраз - лейтмотивів, тем - як форм вищого рівня. Відбувається процес зміни системних якостей звуку, тобто в полі уваги слухача перебувають значення звуків у системі музичної мови.

Список використаних джерел:

1. Арановский М.Г. Мышление, язык, семантика // Проблемы музыкального мышления. Сборник статей. Составитель и редактор М.Г.Арановский. М., «Музыка», 1974. – 336 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Пер. с англ. В. Н. Самохина. — М.: Прогресс, 1974. — 392 с.
3. Бочкарев Л.Л. Психологические механизмы музыкального переживания / Дисс.на соискание научной степени докт. псих.наук. Киев, 1989 с.
4. Коваленко А. Б. Психологія розуміння. — К., 1999. — 184 с.
5. Bostrom R. N. Listening behavior: Measurement and application. – New York: Guilford Press, 1990.

Юлія Войцехівська
студентка 4 курсу

Науковий керівник
Кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології та психотерапії
Н.Ф.Портницька

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОСТІ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ЗОРУ В УМОВАХ РІЗНИХ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Розвиток творчих здібностей та творчості у великій мірі визначається особливостями сімейних стосунків, зокрема, стилю дитячо-батьківської взаємодії та ставленням з боку батьків до творчості дитини. Очевидно в сім'ях із домінуючими партнерськими стосунками створюватимуться сприятливі умови розвитку творчості підлітків.

Підлітковий вік характеризується як період інтенсивного розвитку особистості (Л.І. Божович, Г.О. Цукерман, Д.І. Фельдштейн), формування спрямованості, моральних уявлень і соціальних установок (І.Ю. Кулагіна). Включення в творчу діяльність позначається на характері соціальних стосунків (К.Н. Поліванова), які суттєво актуалізуються саме в підлітковому віці.

До механізмів розвитку творчості та творчих здібностей відносять відносять уяву та фантазію (Л.С. Виготський та В.В.Давидов), інтуїцію (Дж.Діксон), дивергентне мислення (Дж.Гілфорд). На ролі соціокультурного фактору у розвитку здібностей у підлітковому віці наголошував Р.Стернберг, одним із механізмів є наслідування (В.М.Дружинін, Н.В.Хазратова, Н.Ф. Портницька). На думку В.О. Моляко, основним механізмом творчості є стратегії, що складають основу творчої діяльності.

Розвиток особистості у підлітковому віці відбувається в умовах змін форм та функцій дитячо-батьківської взаємодії. Непрямими чинниками формування у підлітка прагнення до творчості можуть вважатися стиль дитячо-батьківської взаємодії (А.Є.Лічко), гармонійний\негармонійний стиль виховання (Е.Г. Ейдемільера, В. Юстицькіса). Окремо аналізується проблема сімейних взаємовідносин з дітьми, що мають патології розвитку (О.Б. Борисовська).

Творча діяльність дітей з порушеннями зору вивчається у контексті залежності сприймання кольорів від захворювань зорового аналізатора (В.А.Бельмер, Е.Г.Боюрова), формування уявлень

слабозорих та сліпих школярів (Т.В.Бубнова), сприймання слабозорими дітьми графічних зображень (В.П.Єрмаков).

Стиль виховання впливає на розвиток різних сфер його особистості і сфера творчої діяльності не є виключенням. Особистість підлітка з вадами зору формується в умовах утрудненого сприймання та взаємодії зі світом, що вимагає залучення додаткових компенсаторних механізмів.

Теоретичний аналіз дає підстави припустити, що у творчих діях підлітків, що виховуються в умовах гармонійних стилів виховання підлітки використовуватимуть ширше коло стратегіальних тенденцій.

Теоретичний аналіз проблеми виховання та розвитку творчості підлітків з вадами зору дозволяє зробити такі висновки:

1.Порушення пізнавальних процесів у слабозорих зумовлює специфіку зорового, і як наслідок, естетичного сприйняття дійсності. Сприймання вимагає збільшеного часу взаємодії з об'єктом, більшого включення мовленнєвого компоненту, вищого рівня розвитку уяви.

2.Провідною діяльністю у підлітковому віці є спілкування з референтними особами, тому розвиток творчої діяльності можливий лише у взаємодії із авторитетними дорослими та значимими ровесниками в межах означеної діяльності. Специфікою цієї категорії підлітків є продовження часу орієнтації на думку доросли, порівняно із пересічними учнями.

4.В умовах гармонійного стилю сімейного виховання та формування у підлітків позитивного «Я образу» створюються сприятливі умови для використання ширшого кола стратегіальних тенденцій творчості.

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

Альона Яценко

студентка 5 курсу

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Дошкільний вік є одним з найважливіших етапів становлення особистості. У цей період діти досить чутливі до впливів оточуючого середовища. Тому дуже важливо, щоб дитина в цьому віці мала позитивний досвід взаємодії із значимими для неї дорослими -

вихователями. Проте не завжди поведінка вихователя дошкільного навчального закладу відповідає потребам та очікуванням дитини. Однією з причин засвоєння дитиною деформованих форм спілкування та взаємодії може бути емоційне вигорання вихователя.

Педагогічна діяльність вимагає від фахівця наявності значного особистісного ресурсу, який може допомогти впоратися зі стресогенними факторами, емоційним напруженням та втомою. Досить актуальним є визначення основних чинників емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів з метою попередження виникнення цього явища та сприяння реалізації професійного потенціалу педагогів.

Метою нашого дослідження є виявлення основних чинників емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів.

Емоційне вигорання є особливим процесом поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичного стомлення, особистої відстороненості та зниження задоволення від виконання роботи. Синдром вигорання відноситься до числа феноменів особистісної деформації і являє собою багатовимірний конструкт, набір негативних психологічних переживань, що виникають внаслідок щоденного напруженого спілкування з високою емоційною насиченістю або когнітивною складністю, відповідальністю та в подальшому проявляється у діяльності особистості.

Емоційне вигорання призводить до таких негативних наслідків, як погіршення психічного і фізичного здоров'я, порушення системи міжособистісних стосунків, зниження ефективності професійної діяльності, розвиток негативних установок по відношенню до колег та дітей.

У науковій психологічній літературі поняття «емоційне вигорання» розглядається: як синдром емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження робочої продуктивності [1]; як несприятлива реакція на робочі стреси, що включає в себе психологічні, психофізіологічні та поведінкові компоненти [2]; як трикомпонентна система, що складається з трьох фаз: напруження, резистенції та виснаження [3]; як тривимірний конструкт, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію і редукцію особистих досягнень [4].

Теоретичний аналіз проблеми дозволив виокремити основні соціальні, психологічні та соціально-психологічні чинники емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів.

До соціальних чинників емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних ми відносимо наступні.

1) Посадові обов'язки. Кожен працівник має перелік своїх робочих зобов'язань, які він має виконати. Досить часто цих зобов'язань занадто багато, вони нечітко сформульовані або ж взагалі не можуть бути реалізовані. В такій ситуації вихователь сумнівається в своїй компетентності, важливості, відчуваючи себе безпорадним.

2) Підвищена відповідальність. Вихователі дошкільних навчальних закладів працюють в режимі двостороннього контролю. Їм необхідно під час роботи не порушувати загальні правила та норми, знаходячи при цьому індивідуальний підхід до кожної дитини, її батьків та колег. Їм необхідно уважно вислухати кожну дитину, передбачити її вчинки, допомогти їй впоратися зі складними завданнями. При цьому вони несуть моральну та юридичну відповідальність за життя та здоров'я кожної дитини, в результаті чого виникає нервове перенапруження.

Основними соціально-психологічними чинниками емоційного вигорання вихователів є такі:

1) Психологічна атмосфера в колективі. Міжособистісні стосунки в колективі є досить важливим фактором впливу на емоційний стан особистості. Несприятлива психологічна атмосфера спонукає розтрачувати емоції або шукати способи їх економії, уникаючи взаємодії з іншими членами колективу. Емоційна нестабільність є причиною вигорання і, в подальшому, відображається на взаємодії вихователя з дітьми, батьками, колегами та знайомими.

2) Переживання стресогенних ситуацій не пов'язаних з роботою. Кожна людина у своєму повсякденному житті переживає значну кількість різних значних та незначних стресів які так чи інакше впливають на її поведінку. Для вихователів особливо важливими зовнішніми чинниками, які впливають на їхню професійну діяльність та емоційну стабільність, є відносини з сім'єю, самопочуття рідних та близьких, власне самопочуття.

Основні психологічні чинники емоційного вигорання вихователів дошкільних навчальних закладів включають наступне.

1) Рівень мотивації. Мотивація професійної діяльності є досить важливим компонентом, адже невмотивована людина не дає емоційної віддачі та не приймає її. Вихователі дошкільних навчальних закладів з низьким рівнем мотивації не вважають за необхідне проявляти особливу увагу та турботу до дітей, належно виконувати свої професійні обов'язки, що не лише стимулює емоційне вигорання, але і спонукає до прояву байдужості та душевної черствості.

2) Незадоволення потреби в самоактуалізації. Реалізація особистісного потенціалу є досить важливим етапом у розвитку особистості, задоволенні її потреб. Під час виконання професійної діяльності вихователь в силу різноманітних причин (відсутність ресурсів, підтримки з боку керівництва, розуміння від колег) не завжди може актуалізувати всі свої вміння, бажання. Через нереалізований потенціал педагог може страждати на комплекс меншовартості, через який відчуває слабкість, відчуженість, самотність, що і призводить до емоційного вигорання.

3) Рівень комунікативних здібностей. Вихователю важливо вміти швидко та правильно налагоджувати контакт з дітьми, їхніми батьками, колегами. У відносинах між дитиною та вихователем повинен встановитися взаємозв'язок, інформаційний канал за допомогою якого вихователь буде передавати свої знання вербально та невербально. Однак, при низькому рівні комунікативних здібностей у вихователя можуть виникати певні труднощі під час взаємодії з дітьми, що провокує неповноцінне виконання робочих обов'язків, емоційну напругу, стреси та, в подальшому, емоційне вигорання.

4) Рівень емпатійності. Природно, емоційне вигорання як засіб психологічного захисту виникає швидше у тих, хто менш реактивний і сприйнятливий, емоційно стриманий. Підвищена вразливість і чутливість можуть повністю блокувати даний механізм психологічного захисту і не дозволяти йому розвиватися. Вихователь з низьким рівнем емоційного відгуку не отримує внутрішнього задоволення від виконуваної роботи, взаємодії з дітьми. Людина, не проявляючи співпереживання, підтримки, розуміння, не може бути емоційно задоволеною, адже вона і не отримує це на заміну, що і провокує емоційне вигорання. Однак, коли працівник занадто проявляє співпереживання, віддається справі без залишку, то кожен стресогенний випадок з практики залишає глибокий слід в душі, що також провокує виникнення емоційного вигорання.

Отже, психологічні, соціальні та соціально-психологічні чинники з різним рівнем прояву провокують виникнення синдрому емоційного вигорання та зниження рівня працездатності.

Список використаної літератури

1. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. / – СПб.: Питер, 2001. – 752с.
2. Водопьянова Н.Е. Синдром «психического выгорания» в коммуникативных профессиях // Психология здоровья / Под ред. Г.С. Никифорова - СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000. - С. 443-463.
3. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В.В.Бойко / СПб.: Питер, 1999. –105 с.

4. Maslach C.M., Schaufeli W.B., Leiter M.P. Job burnout. In S.T. Fiske, D.L. Schacter, C. Zahn – Waxler. Annual Review of Psychology, Vol. 52. – 2001. - P. 397–422.

Лариса Журавльова

доктор психологічних наук, професор

Вікторія Черняєва

студентка 5 курсу

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕМПАТІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Теоретичний аналіз феноменів емпатії, емоційного інтелекту й суміжних понять є актуальним по причині своєї практичності у використанні. Чим розвинутішими є навички особистості щодо розуміння іншого у міжособистісному спілкуванні, тим вищою є ефективність його взаємодії, тим легше їй взаємодіяти та керувати не лише собою та власними потребами, а й, а й впливати на потреби інших людей. На сьогодні досить багато є суміжних понять, введених науковцями у залежності від парадигми та часу розвитку понять, які були розглянуті в окремому контексті. Відтак, актуальним є виявлення спільного та відмінного у розумінні одного і того ж психологічного явища та врахувати його характеристики для визначення спільного для усіх визначень феномену. Доречним буде опис його зв'язку з іншими поняттями. Так ми зможемо конкретизувати певні психологічні характеристики окремого поняття.

Предметом дослідження в межах нашої роботи виступав взаємозв'язок рівня прояву емпатії та емоційного інтелекту у юнацькому віці

Нами висунута гіпотеза про існування зв'язку між рівнями прояву емпатії та емоційного інтелекту: чим вищою за рівнем свого розвитку є емпатія особистості, тим вищим є її емоційний інтелект.

Виклад основного матеріалу й результатів теоретичного аналізу. Поняття емпатії відрізняється від понять емоційної компетентності, емоційної грамотності та мотиваційного інтелекту тим, що включає не лише здатність сприймати та розуміти емоції, а й вміння переносити їх у свій внутрішній світ. Готовність допомогти описується у термінах «емпатія» [1] та «мотиваційна грамотність» [2]. Поняття мотиваційної грамотності за своїм змістом фактично тотожне поняттю емоційного інтелекту. В. Климчук дає наступне визначення вищезгаданому феномену **«Мотиваційної**

грамотності»: «уміння «читати» мотиваційний дискурс Іншого, вникати у його мотиваційні теми, розуміти причини вчинків і їхні цілі; розуміти власні мотиви та їхні відношення між собою; говорити про них, доносити власний мотиваційний дискурс до Інших та брати до уваги мотиваційні дискурси Інших при розбудові стосунків» [3]. **Емоційний інтелект** це здібність помічати власні емоції та емоції інших людей, розрізняти й називати їх, використовувати для спрямування мислення та поведінки [6].

Бар-Он під емоційним інтелектом розуміє набір некогнітивних здібностей, навичок, компетенцій, що впливають на здатність людини справлятися із викликами зовнішнього середовища [8, С.21].

Як бачимо, розуміння мотивів, теми, причин вчинків інших, зв'язків між мотивами - усе це включено у емоційний інтелект. Адже здатність помічати емоції, розрізняти неможливе без розуміння емоцій інших. Мотиваційна грамотність включає у себе розуміння мотивів вчинків, вміння помічати і використовувати для спілкування – те саме, що доносити свій мотиваційний дискурс. Вникання в емоції і дискурс здатність помічати власні емоції і емоції інших є одним і тими і тими же навиками особистості, необхідними у спілкуванні. Використання для спрямування мислення і поведінки включає у себе розуміння мотивів, тем, причин вчинків їх цілі, вміння доносити свій дискурс до інших, брати до уваги мотиваційні дискурси інших при розбудові стосунків.

Структура феноменів також є взаємопов'язаною, однак з різним акцентом прояву феномену. Емоційна компетентність спрямована більше на розуміння себе, ніж інших [5, С. 5; 6, С.21], емоційний інтелект – орієнтований на власний розвиток [4], своєї емоційної компетентності [10, С.21]. Мотиваційна грамотність, як деталізація емоційного інтелекту - вміння використовувати знання та розуміння мотивів та їх усіх можливих взаємозв'язків для побудови ефективної взаємодії з іншими та покращення взаємодії іншого з собою [5, С.21]. Емоційна компетентність подібна мотиваційній грамотності [3, С. 243] за розподілом особистісної та міжособистісної [6, С.21]..

Емоційний інтелект та розумінні мотивів і потреб особистості орієнтований на підвищення якості міжособистісної взаємодії. Емоційна компетентність включає у себе управління власними емоціями та вміння розуміти їх, як ставлення особистості, репрезентовані у емоціях - у емоційному інтелекті. Прояв емоційного інтелекту має рівні свого розвитку, як і прояви мотиваційної грамотності та емпатії.

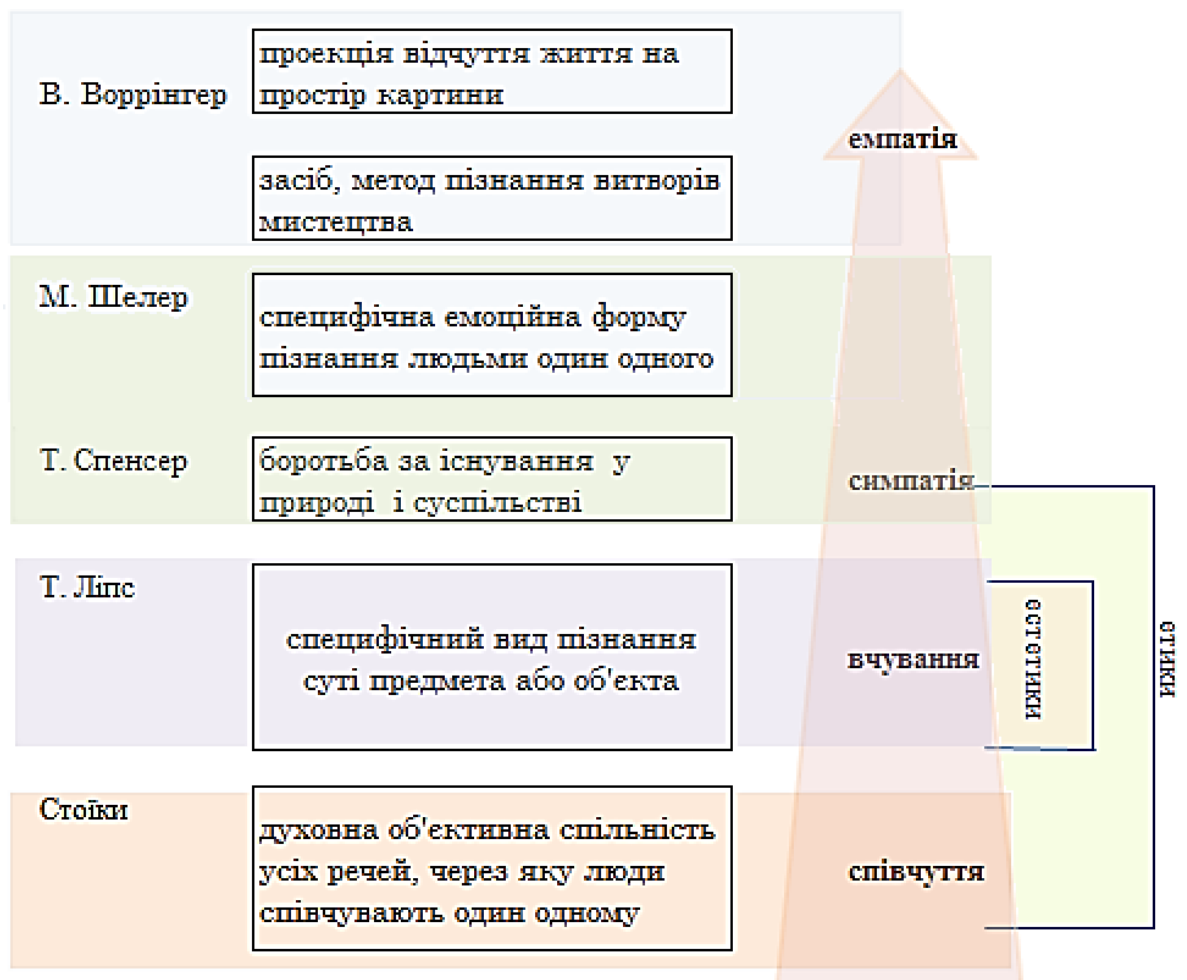

Рис. 1. Генеза поняття «емпатія»

Формування емпатії здійснювалось від робіт стоїків до В Воррінгера, з позиції якого розглядається сьогодні поняття прояв даного феномену.

Трансцендентна емпатія визначається як розуміння себе на рівні з іншими, вміння підлаштуватись під мотиви інших, точність відображення та сприймання мотивів та емоцій інших людей. Саме цей рівень прояву емпатії характерний для юнаків, за сприятливих умов розвитку.

В ході аналізу літератури створено модель генезису поняття «емпатії»

Емпатія включає аналіз усіх характеристик міжособистісної взаємодії через пропуск її через свій внутрішній світ та емоції – узгодження, а не лише розуміння, як у попередніх термінах, тотожність емоцій, як своїх, так я іншого, а не лише відображення та їх розуміння й оцінку. Узгодженість допомоги та побудові мотиваційної теми та вчинків і емоцій, у мотиваційному інтелекті.

Теоретична модель

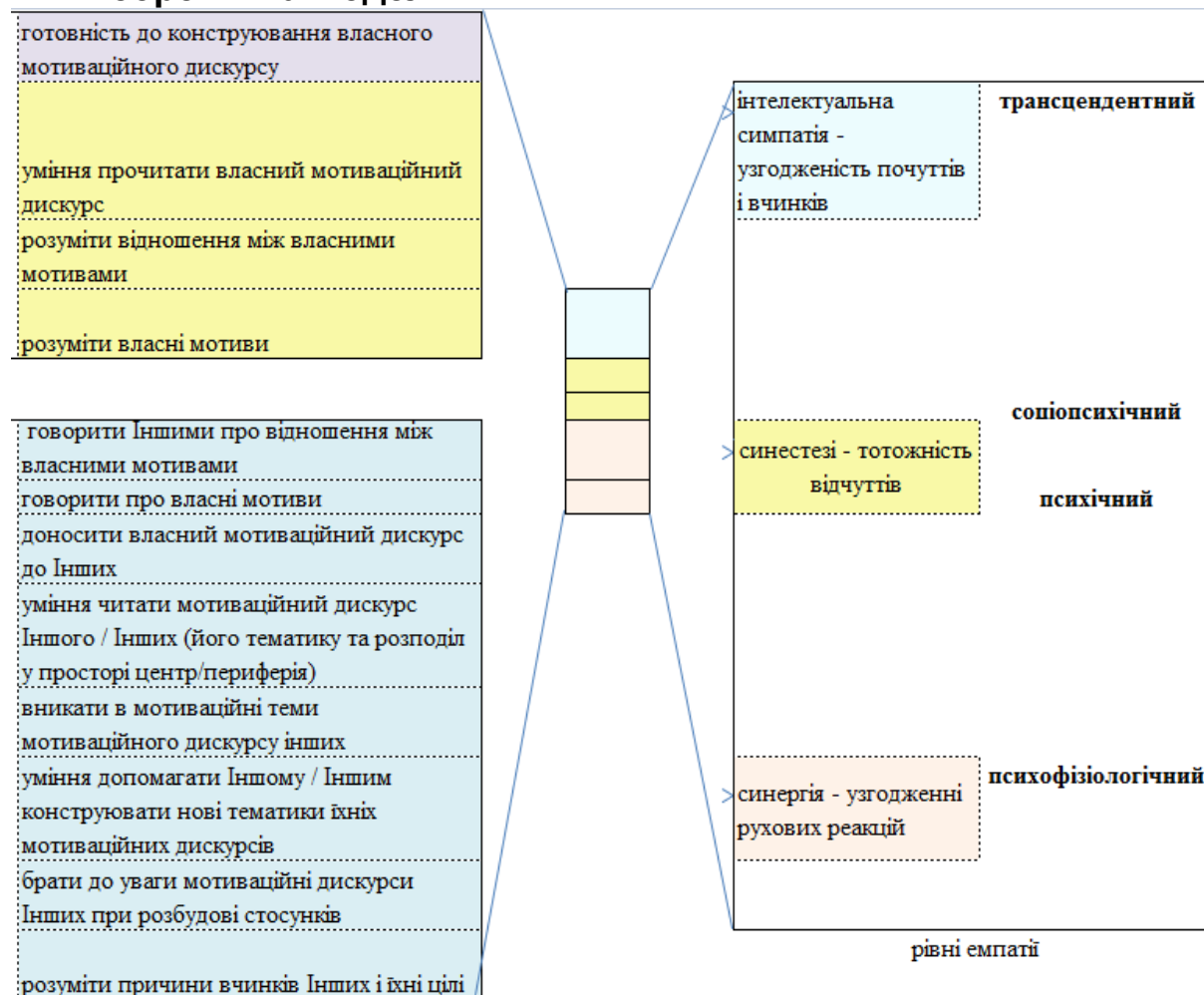

Рис.5. Теоретична модель психологічних особливостей взаємозв'язку емпатії та емоційного інтелекту в юнацькому віці.

Висновки. Ми можемо провести паралель, між психофізіологічним рівнем емпатії – як розуміння лише себе у монологічному дискурсі, та прояв емпатії на неусвідомленому рівні. Між соціопсихічним – коли емоційний інтелект особистості дозволяє спостерігати за іншими та частковий прояв співпереживання – як розуміння себе у діалогічно-полілогічному просторі інших.

Ми не можемо зводити емпатію та емоційний інтелект за їх специфікою функціонування – емпатія спрямована на відображення і «читання» емоцій інших, розуміння їх, а емоційний інтелект і його деталізація у розумінні мотивів і потреб особистості - на розуміння емоцій, вміння контролювати емоції, розуміти їх та використовувати для своїх потреб у спілкуванні або сфері досягнення.

Однак без сформованого емоційного інтелекту, як і його, ми не можемо говорити про прояв емпатії. Без сформованої емпатії та її прояву у соціумі через взаємодію з іншими (уточнення у феномені емоційного інтелекту, як розуміння мотивів вчинків) ми не можемо

говорити про наявність сформованого емоційного інтелекту або його силу прояву у соціумі. Адже розуміння, усвідомлення, проникнення у внутрішній світ, як свій так і тих, з ким індивід знаходиться в інтеракції – не можливий. Рівні емпатії, її прояв залежало від рівня сформованості особистості та, у зв'язку з її подальшою соціалізацією, розвивається.

Список використаних джерел

1. Журавльова Л. П. Психологічні основи розвитку емпатії людини. автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія./ Л.П. Журавльова – Одеса, 2008. – 169 с.
2. Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості в інтеракційному просторі: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук: спец. 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / В.О. Климчук – Київ, 2015. – 418 с.
3. Климчук В.О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації: монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 290 с., іл.
4. Кошонко Г. А. Розвиток емоційного інтелекту студентів-психологів/ Г. А. Кошонко // Психологічні науки. – № 4. – 2013. – с. 341-350, С. 344.
5. Лазуренко Е. А. К вопросу о развитии понятия «эмоциональная компетентность» в психологии / Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Украина, Киев.
6. Лазуренко О.О. Теоретичні основи дослідження категорії емоційної компетентності у сучасній психологічній науці / О.О. Лазуренко. – Ч., 2013. – 19 с.
7. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. 2 изд.-М.: Смысл; Per Se, 2000. – 549 с., с. 342.
8. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / Reuven Bar-On // Psicothema – 2006. – Vol. 18. – P. 13-25.

Інна Загурська

кандидат психологічних наук, доцент

Наталія Никончук

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Для кожного вікового періоду визначаються базові напрямки психологічних досліджень. Для молодшого шкільного віку пріоритетним напрямком дослідницької роботи є аналіз самооцінки здібностей. Саме самооцінка здібностей є своєрідним орієнтиром для учня у

найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Особливої уваги з боку практичного психолога заслуговує проблема вибору методів дослідження самооцінки здібностей. Значна частина досліджень самооцінки у вітчизняній психології в основному ґрунтується на аналізі рівня домагань та аналізі зв'язку між Я-ідеальним та Я-реальним.

Теоретичний аналіз показує, що оцінювання себе на основі готових зразків особистісних якостей, вмінь і рис характеру має ряд обмежень, особливо коли йдеться про ранні етапи розвитку особистості. Задані іззовні самооцінні шаблони не дозволяють виділити індивідуальні критерії та вербальні деривативи самооцінки кожного досліджуваного. Набагато ефективнішим в цьому плані є індивідуально-орієнтований підхід до вивчення самооцінки за допомогою психосемантичного методу. Його перевагою є те, що отримані результати піддаються узагальненню та факторному моделюванню, а також дозволяють ідентифікувати виділені конструкти як особистісні якості, учінневі чи творчі здібності. У психосемантичному дослідженні можна використовувати ігрові форми роботи з молодшими школярами, що знижує ймовірність соціально бажаних відповідей [1; 2].

Психосемантичні методи, на думку В.І. Похилька, дають принципову можливість об'єднання номотетичного (спрямованого на загальне) та ідеографічного (спрямованого на унікальне) підходів до опису особистісних властивостей. Дослідник може отримати *модель індивідуального простору особистісних конструктів*, його проекцію на модель колективної свідомості, а також проекцію колективної системи особистісних рис на *індивідуальний* простір. О.Г. Шмельов вважає, що під час психосемантичного дослідження реалізується *суб'єктивна парадигма* проектування та аналізу психологічних даних [3]. В.Ф. Петренко підкреслює, що психосемантичні методи дають можливість представити суб'єкта як носія системи смислів: «Це один із небагатьох методів, який дозволяє використовувати в дослідницькій і діагностичній роботі не тільки загальногрупові нормативні характеристики, але й унікальні, притаманні кожній людині» [4, с. 9].

Основним методом експериментальної психосемантики є метод реконструкції суб'єктивних семантичних просторів. Побудова семантичних просторів складається з трьох етапів. На першому етапі створюються семантичні групи і моделюються числові відповідники зв'язків між окремими поняттями. Другий етап включає математичну обробку, яка дозволяє представити вихідні дані в компактній, структурованій формі, що зручна для аналізу та інтерпретації. Третій етап дослідження спрямовано на пошук *двох значимих особистісних конструктів*, які мають найбільшу факторну вагу та найменше корелюють між собою. Виділені конструкти є

основою для вибору осей семантичного простору [5]. Зазначимо, що на третьому етапі доцільно використовувати факторний аналіз методом головних компонент за допомогою комп'ютерних статистичних програм, наприклад – Statistica 6.0.

Досвід використання психосемантичних методів для моделювання і дослідження ціннісної сфери особистості, який набутий нами впродовж останніх років, дає підстави вважати їх перспективними для дослідження самооцінки та здібностей.

Список використаних джерел

1. Загурська І.С. Розвиток самооцінки здібностей у молодшому шкільному віці / І.С. Загурська // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №6. – С. 14-21.
2. Музика О.Л., Никончук Н.О. Розвиток здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Музика, Наталія Никончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 200 с.
3. Шмелев А.Г. Практикум по экспериментальной психосемантике / А.Г. Шмелев, В.И. Похилько, А.Ю. Козловская-Тельнова: – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
4. Петренко В.Ф. Основы психосемантики / В.Ф. Петренко: Учеб. Пособие. Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. – 400 с.
5. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности: Руководство по репертуарным личностным методикам / Ф. Франселла, Д. Баннистер: Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. Ю.М.Забродина и В.И.Похилько. – М.: Прогресс, 1987. – 236 с.

Олег Мазяр

кандидат психологічних наук, доцент

СУБОСОБИСТІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Поняття субособистості не отримало широкого вжитку у психологічній науці. Це пов'язано з небезпекою порушити принцип цілісності та системності особистості. Адже субособистість претендує на автономію і навіть опозицію до особистості загалом чи інших субособистостей. Поготів у психосинтезі припускається, що таких субособистостей може існувати довільна кількість і кожна має власну неповторну феноменологію [1], [2].

Ми виходимо з положення, що субособистість не може володіти повною автономією, адже тоді вона заміщає, витісняє особистість і не має жодних підстав для «самоусунення» з процесу саморегуляції. Іншими словами, поняття особистості стає надлишковим. Разом із

тим, безсумнівною лишається унікальна об'єктивація субособистості, яка дійсно помітно вирізняється на тлі типової поведінки суб'єкта («його ніби підмінили», «коли вип'є, він стає іншим» тощо). Очевидно, що субособистості пов'язані між собою системно і встановлюють баланс психічної адекватності. Тобто достатньо жорстко обмежують одна одну, витісняють.

Контрпродуктивно припускати існування довільної множини субособистостей, дарма що це відповідає феноменологічному підходу. Безумовно, у психотерапії такий шлях виглядає перспективним. Проте, на нашу думку, це вже рівень мікроаналізу особистості клієнта, коли йдеться про змістове (невротичне) її наповнення. Психологічний висновок, особливо попервах, ми робимо на основі макро- та мезоаналізу, де йдеться про структурну специфіку особистості, її ймовірну патологію, неефективність. Зокрема, макроаналіз особистості показує ступінь розвитку всіх структурних елементів та їхнє пропорційне співвідношення, а мезоаналіз – особливості кореспонденції субособистостей. Натомість мікроаналіз спрямований на виявлення змістового наповнення субособистостей.

З огляду на вищезазначене, субособистістю ми називаємо ментальний кластер системно пов'язаних емоцій, думок та поведінкових актів, цілеспрямований і функціонально обмежений. Субособистість чітко позиціонується до соціального оточення і володіє певним ступенем виконавчої сили. Проте занадто виразний вияв субособистості є свідченням порушення субособистісного балансу і стає дезадаптивною акцентуацією. Адже за нашим припущенням, у такому випадку порушується баланс у вияві субособистостей, а відтак функціонування цілісної особистості стає однобічним, неповним.

У нашому субособистісному підході на рівні макроаналізу особистість представлена чотирма субособистостями. Так, Жадаюче Я є біологічним центром особистості, від якого в процесі соціального розвитку сепаруються решта субособистостей: Ситуативне Я, Імітоване Я та Досвідне Я. Фактично соціально сформовані субособистості спрямовані, з одного боку, на обмеження активності Жадаючого Я, пошук компромісів з організмичними потребами індивіда, але, з іншого боку, слугують задоволенню імпульсів Жадаючого Я у соціально прийнятній формі. При цьому варто брати до уваги той факт, що соціально сформовані субособистості перебувають у складних відношеннях (кореспонденції) і створюють умови для розвитку індивідуальності, самобутності особистості. Невротичний розвиток, психотизм, соціопатія – це варіанти формування особистості, яка втрачає

баланс у функціонуванні субособистостей, витісненні одних із них й акцентуацію інших. Фактично йдеться про баланс жадання, наслідування, рефлексії та самоактуалізації як системних властивостей цих субособистостей.

На нашу думку, субособистісний підхід є перспективним у зв'язку з можливістю здійснювати діагностику розвитку цілісної особистості, а не лише її окремих психологічних характеристик, відповідно визначати шляхи розвитку. Також оригінальним є підхід до ідентифікації патологічної субособистості та її нівелювання.

Список використаних джерел

1. Ассанджолі Р. Психосинтез: теорія і практика / Роберто Ассанджолі. – М. : «REFL-book», 1994. – 314 с.
2. Руффлер М. Ігри всередині нас / Маргарет Руффлер ; пер. з англ. Т. Чхеидзе. – М. : Изд-во Інститута Психотерапії, 1998. – 208 с.

Тетяна Майстренко
*старший викладач кафедри
практичної психології та
психотерапії*

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ У КУРСІ «ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ»

Серед вимог до сучасної системи вищої освіти все більше уваги приділяється не стільки проблемі опанування теоретичним матеріалом, скільки питанням формування та розвитку тих умінь, які є обов'язковими для здійснення майбутньої професійної діяльності. Така зміна акцентів переважно обумовлена необхідністю вищій школі при зміні соціально-економічних умов усе більше дослухатися до вимог потенційних роботодавців. Завдяки цьому у систему підготовки фахівців все частіше почали впроваджуватися форми роботи, орієнтовані на розвиток або вдосконалення професійних умінь: професійні школи, тренінги, воркшопи, асесмент-центри тощо. До того ж такий підхід має місце не лише на етапі власне здобуття професії, але й безпосередньо у ході роботи.

Сьогодні важко уявити сферу діяльності, де б не було необхідності постійно професійно вдосконалюватися або взагалі здобувати нові вміння. Жодна система освіти, якою б досконалою вона не була, не може дати усі можливі готові варіанти щодо того, як фахівцю діяти у кожній конкретній ситуації. З огляду на це, одне з основних завдань сучасної системи освіти буде полягати у тому,

щоб навчити потенційного спеціаліста самостійно розвивати свої професійні уміння.

При формуванні професійних умінь майбутніх психологів ми стикаємося з тією трудністю, що предметом роботи є внутрішній світ людини, її потреби, переживання, самооцінка тощо. Віднайти особу (чи групу), які б погодилися послужити свого роду тренажером для майбутніх психологів доволі складно. Виключенням, напевно, є тільки проходження практики. Тому здебільшого уміння на заняттях ми формуємо, моделюючи взаємодію студентів між собою з позицій «психолог» - «клієнт». Безперечно, цей методичний прийом має цінність і є ефективнішим, ніж просто розповідь про те, як ця взаємодія має відбуватися. Проте не завжди вдається забезпечити належне «виконання ролей» студентами, не завжди є достатньо відкритості при обговоренні психологічного запиту. Через це робота може звестися швидше до відпрацювання окремих операцій, а не до формування уміння.

Схожа проблема постає і при викладанні курсу «Основи психологічного тренінгу»: не лише навчити студентів проводити окремі тренінгові вправи, але й зрозуміти сутність тренінгу, розробляти тренінг не просто як набір вправ, а як цілісний метод, спрямований на досягнення певної мети. Для формування цілісного уміння використовувати психологічні тренінги ми застосовуємо професійно-орієнтовані завдання [1]. Професійно-орієнтовані завдання (ПОЗ) можна розглядати як аналог методу кейсів. І перший, і другий передбачають моделювання та вирішення ситуацій, які мають місце у реальній професійній діяльності. Сам зміст цих завдань переважно визначається на основі аналізу актуальних проблем практики.

У рамках курсу «Основи психологічного тренінгу» виконання ПОЗ було поділено на три блоки, кожен з яких міг включати кілька етапів. Зміст цих блоків відповідав тому теоретичному матеріалу, який розглядався у відповідному модулі.

Перший блок включає етап первинного аналізу проблеми та планово-підготовчий етап. Студенту (або групі студентів) пропонується напрямок для розробки тренінгу. Зважаючи на широку сферу психологічних проблем, розв'язанню яких може сприяти психологічний тренінг, тематика напрямків теж є різноманітною: соціальні тренінги, бізнес-тренінги, комунікативні тренінги, тренінги умінь тощо. Залежно від своїх вподобань та перспектив подальшої роботи студенти обирають напрямок тренінгу.

Наступним кроком є вивчення тих проблем в обраному напрямку, які можна розв'язати за допомогою тренінгу. Для цього здійснюється аналіз літератури, консультації з представниками

відповідної сфери. На основі опрацьованої інформації формулюється тема тренінгу, визначаються мета та завдання тренінгу, описується цільова аудиторія. Єдиним завчасно заданим параметром є тривалість тренінгу. Важливо, щоб студент-тренер чітко визначився, з чим саме потрібно працювати в ході тренінгу. Саме цей момент має визначальне значення для подальшого відбору завдань. У свою чергу це потребує розвинутих прогностичних здібностей, що у частини студентів недостатньо сформовано. Нехтування ретельним аналізом проблеми, неправильне визначення мети та завдань тренінгу призводить до помилок у тренінговій діяльності на наступних етапах. На жаль, потрібно визнати, що у більшості студентів відсутнє розуміння важливості цього етапу.

Другий блок (планово-підготовчий етап) передбачає підбір методів та вправ, які будуть використані у тренінгу. Два основні завдання цього етапу: 1) ознайомити студентів та опрацювати з ними ті методи, які застосовують у тренінговій роботі (групова дискусія, мозковий штурм, ділові та рольові ігри, міні-лекція тощо); 2) адаптація цих методів до теми тренінгу. Саме виконання другого завдання представляє більшу складність для студентів. На цьому етапі також вже використовуються моменти моделювання – студенти пробують себе у ролі тренера, проводячи окремі вправи.

Третій блок включає етапи практичної роботи, звітно-підсумковий і модифікований етап самоаналізу та групової рефлексії. Студент має розробити тренінг, який складається з 3 занять. Для кожного заняття також визначається мета та завдання. Обов'язковою є демонстрація одного тренінгового заняття з позиції тренера. Студентська група виконує роль цільової аудиторії тренінгу. Одночасно члени групи виконують також і функції експертів. Кожен студент отримає завдання спостерігати за такими характеристиками роботи тренера: відповідність вправ меті тренінгу, групова динаміка, керування групою, чергування видів роботи, використання наочності тощо. Це забезпечує групову рефлексію роботи студента-тренера. Студентам з позиції учасників тренінгу також пропонується заповнити анкету з оцінкою тренінгу. Також студент озвучує власну рефлексію своєї роботи як тренера.

Таким чином, у ході виконання професійно-орієнтованого завдання студент працює на усіх етапах створення тренінгу – від вивчення запиту, визначення проблем цільової аудиторії до розробки тренінгової програми, її реалізації та рефлексії виконання завдання.

Список використаних джерел

1. Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 2-ге вид. перероб і доп. – Житомир, 2010. – 587 с.

Катерина Марчук
кандидат філологічних наук, асистент

ТЕОРІЯ НАРАТИВУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Теорія наративу як наукова проблема все частіше стає предметом зацікавлення провідних закордонних та вітчизняних науковців у різних галузях знань. О. Ткачук дає кілька означень наратології, відповідно до наукових концепцій Ц. Тодорова («Наратологія досліджує природу, форму і функціонування наративу і намагається характеризувати наративну компетенцію(...). Вона досліджує все те, що наративи мають спільного (на рівні розповіді, наратування та їхніх зв'язків), так і те, що уможливорює їхню відмінність один від одного; вона намагається пояснити здатність утворювати і сприймати їх» [4, с. 83]), Ж. Женетта («Дослідження наративу як вербального способу представлення часово орієнтованих ситуацій і подій») [4, с. 83]. На сьогодні наратологія – окрема наука, яка має свою термінологію та метод, однак у своєму розвитку вона пройшла тривалий історичний шлях.

Потреба в осмисленні розповідності та її особливостей виникла вже в часи Протагора. Він першим здійснив спробу обґрунтувати природу діалогічної форми викладу. Інтерес до оповіді, її структури, свого часу проявляли Платон (розділив оповідь на просту та наслідувальну) та Арістотель (фокусував увагу на героєві та дії, як головних елементах оповіді). Теорію розповіді обмірковували укладачі східнослов'янських риторик та поетик XVII-XVIII ст. – Ф. Прокопович та М. Довгалецький. Однак наратологія у класичному розумінні виникла в контексті європейського структуралізму та російського формалізму.

Становлення її як окремої науки відбулося в середині XX століття: «Формуванню наратології як наукової дисципліни сприяли французькі семіологи (К. Бреман, А.-Ж. Греймас) наприкінці 60-х XX ст. Вони критично переглянули структуралістську модель світосприйняття та розуміння мистецтва з погляду комунікативних уявлень про природу художньої дійсності, а також основних концепцій теорії оповіді початку XX ст., зокрема формальної школи (В. Шкловський, Б. Ейхенбаум, В. Пропп), принципу діалогічності М. Бахтіна, теорії «нової критики», неоарістотелівської теорії (Чиказька школа: Р. Грейн, У. Бут), теорії психоаналізу (З. Фройд, К. Берк, Ж. Лакан), герменевтики та феноменології (П. Рікер, Р. Інгарден, Ж. Пуле), структури міфу К. Леві-Стросса, англо-американської типології техніки розповіді (П. Лаббок, Н. Фрідман та ін.), німецької комбінаторної теорії (З. Лайбфрід, В. Фюґер,

Ф. Штанцель, В. Кайзер), теорії читацького сприйняття (В. Айзер, Х. Яусс), досліджень структуралістів Л. Долежала (Чехія), К. Бартошинського (Польща), Ю. Лотмана та Б. Успенського (Росія)» [4, с. 47].

Якщо раніше наративний метод застосовувався винятково для дослідження текстів художньої літератури, то останнім часом спостерігається проникнення наративних категорій у музикологію, кінознавство, культурологічні дослідження, і зокрема – в психологію. Таким чином категорія наративу виходить на міждисциплінарний рівень.

Основною одиницею наратології є наратив, тобто «розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома нараторами одному, двом чи кільком нарахованим(...) це контекстуально пов'язаний обмін між двома сторонами, що виникає із бажання щонайменше однієї із цих сторін» [4, с. 73]. Отже, наратологія звертає увагу саме на комунікативний бік людського існування. Людина, живучи та взаємодіючи з іншими членами суспільства, відчуває постійну потребу в спілкуванні. При цьому вона використовує не випадкові набори слів, а фрази, які найбільш повно передають її думки і бажання. Це повноцінні комунікативні одиниці, які переносять певний обсяг інформації від адресанта до адресата.

Крім злагодженого, систематизованого набору слів з інформативним значенням, фраза несе відповідне смислове та емоційне навантаження. Таким чином фраза стає структурним центром будь-якої розповіді. Обдумуючи певну подію, людина зустрічає перешкоду: із багатоелементної та різномірної мозаїки потрібно скласти картину певної ситуації. Плутаючись та сумніваючись, вона згадує окремі фрагменти, але її свідомість подає одночасно кілька варіантів реакції на подію. Якщо ж людина розповідає про пережите, вона творить своєрідну виставу і сама стає її першим глядачем. Усі фрагменти складаються в одну версію, правдивість якої не піддається сумнівам. Так осмислюється та оформлюється життєвий досвід, систематизується наколишня дійсність.

Наратив – це не лише об'єкт, а й акт, адже передбачає передачу інформації від однієї людини до іншої з метою розважання, привернення уваги, інформування, тощо. Він може існувати в усному, писемному мовленні (у щоденному спілкуванні, в літературі, в кіно), за допомогою картинок, музики.

Розповідаючи історії, людина створює свій власний світ, узгоджуючи його з подіями реального життя. Людська здатність розповідати історії стає, з погляду сучасної теорії, головним

способом осмислення й упорядкування навколишньої дійсності. З нею людина оформлює свій досвід, забезпечує його змістовність. Отже, будь-який наратив суб'єктивується. Л. Мацевко-Бекерська зауважує: «Розповідь стає тим необхідним елементом, який дає можливість онтологічно синтезувати весь попередній культурно-історичний досвід у матриці змістово значущих одиниць, котрі своєю чергою сплітаються у химерні комбінації смислів і таким чином витворюють не лише фікційний стосовно описуваного, але й цілком реальний і пізнаваний на чуттєвому рівні світ асоціацій, символів, вражень» [3, с. 11]. Оповідь – створення власної історії – надає людському мовленню індивідуальності, неповторності; побудоване за традиційними правилами, воно існує в лише йому притаманній формі. Оскільки розповідь є невід'ємною частиною людського життя, можна говорити про споконвічне існування в культурі різних способів представлення наративу у вигляді колективного досвіду – казках, міфах, легендах.

О. Капленко пропонує розглядати наратив як певну модель, засновану на лінгвістичній теорії, згідно з якою мова розглядається як структуроване явище: «Найадекватнішим способом репрезентації наративу є уявлення про нього як про певну буттєву модель, специфічну аналогію, котра пов'язує невідоме з відомим, використовуючи для пояснення (чи інтерпретації) кола явищ шляхом посилання до правил, які так чи інакше включають у себе узагальнене значення» [2, с.11]. Кожній людині притаманний індивідуальний спосіб осмислення навколишнього світу. Так, двоє осіб, які одночасно побачили якусь подію, розкажуть про неї зовсім по-різному, додаючи до об'єктивної констатації фактів свою власну суб'єктивну точку зору. «Перепускаючи» побачену або почуту інформацію через свою свідомість, піддаючи її впливу емоцій і почуттів, людина створює свою неповторну версію побаченого.

Ставлячи себе в центрі подій, вона будує власну суб'єктивну реальність, включає туди спогади, враження, все пережите, побачене і почуте. Таким чином, людина ідентифікує себе в об'єктивному світі, оформлює власний життєвий досвід. Ця індивідуальна реальність, створена кожною окремою особою, є для неї істинною.

За допомогою окремих оповідей людина створює власну життєву історію, яка часто відрізняється від перебігу реальних подій, що мали місце в її житті. Обов'язковим компонентом тут є вигадка, отже це своєрідний вид творчості. «Життєва історія» справді часто не відповідає об'єктивній реальності, але, як складова частина однієї великої системи, не пориває зв'язків із життям. Таким чином,

загальна історія людства складається з індивідуальних суб'єктивних історій. Отже, зростає роль особистісних історій та їх роль у житті.

Спробуємо дослідити наратив як модель світу на прикладі звичайного будинка. Його фундаментом виступає об'єктивна реальність – система взаємовідносин у суспільстві та пов'язані з нею події та ситуації. Осмислюючи і узагальнюючи пережите з допомогою індивідуально-особистісних історій, людина оформлює свій власний досвід, створюючи, тим самим, суб'єктивну реальність. Кожна індивідуальна історія є окремою цеглиною у єдиному каркасі будинку. Дах будинку – це історична реальність. Тут особистісні історії узагальнюються, систематизуються, об'єднуються в єдине ціле. Це, по суті, «щоденник» життя людства.

Отже, кожний окремих наратив є своєрідною моделлю світу, бо в такому випадку не існує жодної випадкової чи зайвої вербально оформленої думки, а натомість кожна з них має місце в уявній світобудові автора.

Наративний поворот у гуманітарних та соціальних науках дозволив розширити предмет дослідження особистості з огляду на те, що когнітивні та інтерпретаційні процеси, результати яких знаходять своє відображення у наративних текстах, складають ядро особистості та психологічного досвіду.

Список використаної літератури

1. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер // Вопросы философии. — 2000. — № 3. — С. 29—30.
2. Капленко О. Наратив як модель світу: структурна побудова і проекція в художній текст / Оксана Капленко // Слово і час. — 2003. — № 11. — С. 10—16.
3. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології / Лідія Мацевко-Бекерська. — Львів : Сплайн, 2008. — 408 с.
4. Ткачук О. Наратологічний словник. — Тернопіль: Астон, 2002. — 173 с.

Ганна Пирог
кандидат філософських наук, доцент
Дар'я Коробко
студентка 6 курсу

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Професійне самовизначення є багатовимірним процесом, початковим етапом процесу професійного розвитку, що впливає на весь життєвий шлях особистості. Психологічні проблеми професійного самовизначення, суттєві характеристики цього процесу розглядались у працях Є. І. Головахи, Е. Ф. Зеєра, М. С. Пряжнікова, О. Ю. Пряжнікової, Н. С. Чистякової та інших. Є. О. Клімов, Є. М. Рогов, Б. О. Федоришин вивчали соціальні, соціально-психологічні та психологічні фактори розвитку особистості як чинники професійного самовизначення.

Особливості розвитку дитини в умовах виховання поза сім'єю, на відміну від розвитку дитини в благополучній родині, вивчаються в психолого-педагогічних дослідженнях сирітства (І. В. Дубровіна, М. І. Лисина, Л. Я. Олиференко, А. М. Прихожан, Н. Н. Толстих, Т. Н. Шульга, та ін.). Психологічні особливості процесу професійного самовизначення підлітків, які проживають в умовах соціальних закладів, розглядаються в працях В. М. Байбородової, О. О. Гордієвської, Л. С. Дробот, Н. І. Карасаєвої, Б. С. Кобзар, Н. В. Лебєдєвої, Є. П. Постовойтова, Л. Н. Серебреннікова, Є. М. Старобиної, Л. В. Чернявської, П. О. Шавір, Л. М. Шипіциної. Однак до теперішнього часу залишаються мало вивченими конкретні механізми здійснення професійного самовизначення дітей і підлітків, які знаходяться у складних життєвих обставинах, не розкрито їхній психологічний зміст.

Метою даної статті є визначення на основі аналізу науково-психологічної літератури особливостей професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться у складних життєвих обставинах (СЖО), зокрема тих, що виховуються у соціальних закладах.

Відповідно до сучасних педагогічних і соціальних положень, до категорії дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, відносяться: діти-сироти; діти позбавлені батьківського піклування; діти, які стали жертвами психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства; діти, вилучені з родини без позбавлення батьківства; діти, що виховуються в сім'ях, в яких батьки (або особи,

які їх замінюють) не виконують або неналежним чином виконують свої обов'язки з виховання, навчання або утримання дитини, зловживають батьківськими правами, негативно впливають на їхню поведінку; діти, які перебувають у стані бездоглядності та безпритульності; діти, що мають наркотичну, алкогольну, токсичну залежність [7]. Більшість цих дітей проживає поза родиною, в умовах соціальних закладів, зокрема інтернатах, дитячих будинках, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що надає значного впливу на процес і результати професійного самовизначення. Сучасні дослідники відмічають, що у вихованців соціальних закладів частіше, ніж у інших дітей, виникають проблеми професійного вибору [1, с.5].

Відмінності в самовизначенні підлітків, що виховуються в родині та в соціальних установах, насамперед, обумовлені розходженнями в соціальних ситуаціях розвитку. Соціальна ситуація розвитку є одним з базових понять дитячої психології і розуміється як особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, яке є типовим для кожного вікового етапу. За Л. І. Божович, таке поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів обумовлює вікову динаміку психічного розвитку і нові, якісно своєрідні психологічні утворення, що виникають наприкінці кожного етапу [2, с.149.].

А. М. Прихожан, Н. Н. Толстих виокремлюють ряд особливостей соціальної ситуації розвитку вихованців соціальних закладів, що негативно впливають на формування здатності до особистісного та професійного самовизначення:

- замкненість і обмеженість простору життя, звідси - обмеженість і одноманітність соціальних контактів; особливо це проявляється у вихованців з периферійних дитячих будинків;
- обмеженість спілкування з дітьми-однолітками, що призводить до недостатнього знайомства з прикладами дитячої ігрової культури, яка задає основи самовизначення;
- недостатність контактів з родичами, що також знижує здатність до самовизначення, тому що у дитини немає прикладу самореалізації його предків. Підліток не бачить минулого своєї родини, а значить, йому складно уявити власне майбутнє [6].

До психологічних факторів, що визначають складнощі особистого і професійного самовизначення дітей-сиріт, І. Дубровіна відносить:

- негативні особливості психічного розвитку, спричинені материнською депривацією, що призводить до почуття незахищеності, тривожності, агресії, втрати почуття довіри. Як наслідок, такий психологічний стан призводить до позиції утримання або до маніпулятивної поведінки;

- порушення в стані психічного і фізичного здоров'я через генетичні або соціальні фактори, порушення в емоційній, мовленнєвій сферах, травматичний досвід;
- низька мотивація до навчання, несформованість майбутньої перспективи через негативний приклад батьків, низький рівень обізнаності про світ професій, низький рівень освіти, недостатнє усвідомлення своїх професійних схильностей;
- схильність до психологічного злиття, що виявляється в неспроможності та втечі від самостійного прийняття рішення, залежність від референтних осіб з оточення;
- соціальна ізоляція, обмеженість доступу до інформації та контактів;
- труднощі з постінтернатною адаптацією випускниками школи-інтерната [3].

Л. М. Шипіцина відмічає, що вихованці дитячих будинків відчують в життєвому і професійному самовизначенні значні труднощі, пов'язані з відсутністю досвіду вирішення життєвих проблем, які інші діти отримують в родині, спостерігаючи за тим, як поведуться у подібних ситуаціях їх батьки або оточуючі [8, с. 248].

Л. С. Дробот, Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов вказують, що професійне самовизначення дитини-сироти, як і звичайної дитини, — це складний, багатоетапний процес розвитку учня як суб'єкта праці, здатного усвідомлювати рівень відповідності своїх професійних і особистих якостей вимогам передбачуваної трудової діяльності на основі самоаналізу, самопізнання, самооцінки [4, с. 25]. Однак, для старшокласників, які опинилися в складних життєвих обставинах, в порівнянні із старшокласниками загальноосвітніх шкіл, процес професійного самовизначення істотно ускладнюється. Зростання та виховання дитини в інтернаті, відсутність батьківського піклування, соціальна обмеженість призводять до порушення розвитку особистості, руйнування взаємозв'язку з оточуючим світом.

На основі проведеного аналізу досліджень можна констатувати, що процес професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться в складних життєвих обставинах, має як схожі, так і відмінні риси у порівнянні з учнями звичайних шкіл. Як і у дітей зі звичайних сімей, професійне самовизначення у підлітків СЖО відбувається на основі усвідомлення своїх бажань і можливостей, відповідності своїх професійних і особистих якостей вимогам професійної діяльності. Однак у старшокласників СЖО мають місце деякі психологічні особливості, що ускладнюють вибір майбутньої професії та життєвого шляху в цілому:

- неадекватна самооцінка, зокрема оцінка власних здібностей;

- почуття невіри у власні сили, неготовність до втрати звичайної для них опіки і переходу до трудової діяльності;
- почуття соціальної незахищеності;
- відсутність уявлень про подальшу перспективу;
- проблеми із соціальною адаптацією.

Головною психологічною проблемою професійного самовизначення старшокласників СЖО є неготовність до самостійного, свідомого та відповідального вибору майбутньої професії.

Для покращення рівня професійного самовизначення старшокласників, які опинилися в складних життєвих обставинах, потрібна психологічна, педагогічна та соціальна підтримка. На основі розуміння системного характеру професійної орієнтації [5] можна запропонувати наступні напрямки психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників СЖО:

- формування позитивного ставлення до себе;
- забезпечення самопізнання індивідуально-психологічних особливостей та можливостей;
- формування професійних намірів, навчання оцінюванню реального рівня свого розвитку і зіставленню своїх можливостей з вимогами професії та потребами ринку праці;
- навчання навичкам побудови життєвого плану;
- психологічна підтримка в питаннях майбутньої адаптації до професійної діяльності.

При умовах системної психолого-педагогічної підтримки професійне самовизначення старшокласників СЖО має можливість стати менш конфліктним та більш сприятливим щодо адаптації до майбутньої професії, побудови успішного самостійного життя.

Список використаних джерел

1. Байбородова Л. В., Серебренников Л. Н., Чернявская А. П. Профориентация и самоопределение детей-сирот : учеб.-метод. пособие / под. ред. Л. В. Байбородовой, М. И. Рожкова. – 2-е изд., перераб. и доп. — Калининград : Изд-во РГУ им. И. Канта, 2010. — 240 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. — СПб. [и др.] : Питер, 2008. — 398 с.
3. Дубровина И. Профессиональное и личностное самоопределение детей-сирот : метод. пособие / И. Дубровина. — Ярославль : ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 1999. — 67 с.
4. Основні шляхи формування соціальної відповідальності вихованців шкіл-інтернатів для дітей-сиріт : метод. рек. / уклад. Л. С. Дробот, Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов. — К. : ІЗМН, 1997. — 60 с.
5. Пирог А. В. Профориентация и профотбор : учебно-методическое пособие для школьных психологов, классных руководителей — слушателей курсов повышения квалификации в системе

- последипломного образования и студентов специальности «Психология» / А. В. Пирог. – Севастополь : Рибэст, 2008. – 131 с.
6. Прихожан А. М., Толстых Н. Н. Дети без семьи / А. М. Прихожан, Н. Н. Толстых. – М. : Педагогика, 2002. – 160 с.
 7. Про порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : Закон України від 20.01.2014 № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0216-14>.
 8. Шипицына Л. М. Психология детей-сирот : учебное пособие / Л. М. Шипицына. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 628 с.

Людмила Фальковська
старший викладач
кафедри практичної психології
та психотерапії

МІСЦЕ КОНСТРУКТА СПРАВЕДЛИВОСТІ У РЕГУЛЯЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ

Суспільна практика останніх років показала, що проект правової модернізації за закордонними зразками не завжди призводить до бажаного результату, а, часто ще й сприяє дестабілізації функціонування механізму правового регулювання, дезорганізації правопорядку тощо. Право діє завдяки свідомості і розуму людини, але серед причин, які стають перешкодою на шляху необхідних для спільноти реформ та нововведень, суттєву роль відіграють ірраціональні складові розуміння справедливого – архетипи національної правової культури й особливості переживання з одного боку, а сприймання нормативного-правових ситуацій, правової системи, поведінки з їх соціально-психологічними механізмами регуляції – з іншого.

Спробуємо з'ясувати чи може претендувати на роль соціально-психологічного механізму таке відносно стале особистісне утворення як конструкт, який він матиме вигляд, але, для початку, розглянемо що розуміється у психології під «механізмом».

Виходячи з даних тлумачного словника, механізмом прийнято вважати по-перше пристрій (сукупність ланцюгів та деталей), який передає чи перетворює рух; по-друге сукупність проміжних станів чи процесів чи будь-яких явищ.

Є.Л. Доценко [1, С. 147-148] визначає психологічний механізм як «цілісний набір психічних станів і процесів, що реалізують рух до певного результату у відповідності зі стандартною чи часто

повторюваною послідовністю», як «поняття, у якому зливається образно-метафоричний опис (бере початок від видового «механізм») та наукове уявлення (до речі, теж достатньо метафоричне, що не увійшло до словників) про інтрапсихологічні процеси, що забезпечують ефективність» психічного акту. А.А. Налчаджян пропонує під психологічним механізмом розуміти «структуру певним чином пов'язаних психічних дій, здійснення яких приводить до специфічного результату... більш чи менш стійка схема психічних дій» [2, С. 109].

Конструкт справедливості як особистісне утворення стає механізмом соціально-психологічної регуляції правової поведінки за умови його оцінного, прогностичного та стратегіального смислу. Конструкт постає як цілісний неділимий феномен особистості, який може бути динамічним, гнучким, зазнавати змін, проте головним його призначенням є формування прогностичних можливостей суб'єкта, його адаптивність до змін середовища. Постає очевидним (і це виходить із постулатів Дж. Келлі), що конструкт є важливим регулятором поведінки особистості, яка максимально врахована і завбачена трансформованим досвідом та внутрішньою системою зчитування й оцінювання явищ реального світу.

Психологічними складовими механізму соціально-психологічної регуляції, на нашу думку є: нормативно-правова ситуація; її суб'єктне переживання з позицій оцінювання, інтерпретації, аналізу та прогнозування власних можливостей у поведінці; ставлення до правової системи та відповідна правова поведінка. Вказані елементи аналізу, тісно переплітаючись та закономірно обумовлюючись один з одним спрямовують обрану оціночну характеристику до логічного завершення – готовності або реалізації у поведінці.

До нормативно-правових ситуацій були віднесені ті, що на нашу думку є найбільш значимі у житті людини. Серед них переважно ті з них, що мають забезпечити максимальну реалізацію базисних соціальних прав молоді, зорієнтувати їх щодо власних реальних можливостей у розвитку власних здібностей та дозволяють у певній мірі задовольнити свої потреби – це розподіл матеріальних цінностей та фінансів; доступ до інформаційного ресурсу; можливості самореалізації; структурування формальних відносин; належний рівень життя; захищеність прав та політичних свобод; рівність та відповідальність усіх перед законом; доступність освіти та медицини; нерівність на основі незаконного присвоєння власності; прояви корупції тощо. Розглянемо окремо деякі із заявлених нормативно-правових ситуацій.

Економічна нестабільність та невизначеність, перехід (не завжди законний) державних форм власності до приватних форм,

рейдерські захоплення заводів та фабрик сумнівна з точки зору масової свідомості «прихвати́зація», відсутність можливості долучитись до цього процесу з виграшних позицій – все це зумовлює неабиякий інтерес молодих людей до проблеми розподілу матеріальних цінностей та фінансів. Найбільша складність такого виду нормативно-правової ситуації засвідчує неспроможність розв'язати її законними засобами, тому конструкт законності, на наш розсуд буде задіяний як однозначно лінійний – незаконно, тоді як конструкт справедливості набуватиме об'ємних значень, залежно від міри участі і вигоди суб'єкта у процесі розподілення матеріальних цінностей та фінансів. Гострота переживань особи, що виглядає у процесі розподілу матеріальних цінностей у ролі жертви, є очевидною, а зміст цих переживань ґрунтується на усвідомленні несправедливості по відношенню до власної реалізації.

Розширення кола джерел доступу до інформації за рахунок ЗМІ, Інтернет, реклами хоч і робить життя молоді напруженим та насиченим, все ж структурує, прогнозує та, часом, визначає його зміст. Відсутність доступу до інформаційного ресурсу сприймається масовою свідомістю як обмеження у правах та можливостях, як форма впливу та маніпуляції щодо особи чи групи. На нашу думку, раціоналізація переживань «справедливо/несправедливо вчинили і мною, обмеживши мене в інформації», має актуалізувати конструкт справедливості у внутрішній картині світу особистості і певним чином спонукати молоду людину до дій у правовому полі.

Важливою складовою у мірі та змістовому наповненні конструкту справедливості в усіх вище проаналізованих ситуаціях є ставлення до правової системи. На рівні індивідуального несвідомого сприймання правової системи визначатиметься індивідуальним досвідом, що закріпився або витіснився у підсвідоме, проте презентуватиме образ правової системи як сторонньої, ворожої чи захисниці.

Водночас вплив культурного середовища у вигляді національної ідентичності особистості з його ірраціональними переживаннями справедливості/несправедливості зумовлюють певний ракурс, «трансформуючу призму», крізь яку заломлюються об'єктивні ознаки нормативно-правових ситуацій і певним чином репрезентуються у внутрішній картині світу молодої людини. Особистість сприймає, розуміє і пояснює правову систему раціонально як елемент довкілля, певним чином представленим у її досвіді, спираючись у своїх міркуваннях на здоровий глузд.

У суб'єкта формується певне емоційно-смісловіе ставлення до правової системи, що дозволяє нам говорити про її образ, який безпосередньо впливає на регуляцію поведінки суб'єкта.

Реконструкція образу правової системи дає можливість виявити реальне ставлення до правової дійсності, динаміку цього ставлення, місце і роль у ньому конструкту справедливості.

Аналіз та порівняння, які лежать в основі суті конструкту, дають змогу тлумачити нормативно-правові ситуації, відповідно до цілісної картини світу особистості, а отже, дають можливість сприймати, інтерпретувати реальність тільки завдяки таким системам, що є суб'єктно значимі для людини та прогнозувати пріоритетний напрям правової поведінки відповідально до обраної молодою людиною позиції.

Позиція, що виявляється в аналізі ситуації з опозиційних точок зору – «несправедливо, але законно» та «справедливо, але незаконно», – у прийнятті правового рішення виявляється у правовому релятивізмі. Він дає можливість бути активним, свідомим суб'єктом у взаємодії з правом, а тому гнучким, завбачливим, адаптивним у розумінні нормативно-правової ситуації. Однозначність в оцінці нормативно-правової ситуації – «законно і справедливо» та «незаконно і несправедливо» – свідчить про активний супротив (правовий нігілізм) або безапеляційно некритичне визнання (у вигляді ригориської позиції щодо права).

Список використаних джерел

1. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. – М.: ЧеРо, Издательство МГУ. 1997 – 344 с.
2. Налчаджян А.А. Социально-психическая адаптация личности (формы, механизмы, стратегии). – Ер. Изд-во АН АрмССР, 1988, - 263 с.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Лариса Журавльова

доктор психологічних наук, професор

Вікторія Кущик

студентка 7 курсу

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ЕМПАТІЇ ТА АСЕРТИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У публікації подано результати теоретичного та експериментального дослідження розвитку чинників емпатії та асертивності особистості в юнацькому віці, а також взаємозв'язок емоційного аспекту емпатії з асертивною поведінкою в юнацькому віці. Доводиться що, емпатія є чинником розвитку асертивності, а також асертивної поведінки в юнацькому віці.

Ключові слова: інтегральна емпатія, форми емпатії, асертивність, онтогенетична динаміка, чинники асертивності.

У юнацькому віці люди прагнуть до самостійності, стають більш самостійними, цілеспрямованими, впевненими в собі і в своїх вчинках, емпатійним та співчутливими. Емпатійність з асертивною поведінкою допомагає їм адекватно відображати стан іншої людини, її внутрішній світ, знаходити спільно інтереси та позиції, проявляти толерантність, не порушувати права інших людей, знаходити альтернативні рішення в певних проблемах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції асертивності сформувалося на прикінці 50-х років і почали розвиватися на початку 60-х років XX століття впрацях американського психолога А. Солтера. У його теоріях асертивна поведінка розглядалася як конструктивний та найбільш оптимальний спосіб міжособистісної взаємодії, на противагу двом відомим деструктивним способам – агресії та маніпулюванню.

Асертивна поведінка посилює значущість особистості вміння йти до своєї цілі але не зачіпати інтереси особистості. Новим напрямом зацікавилися і підтримали, такі психологи як Т. Новак, Р. Алберті, Д. Вольпе. А. Ланге, А. Лазарус, Є. Круковіч, В. Капоні, Є. Кристоф. К. Келлі, М. Емонста ін.

Тема дана є актуальною, так як асертивність відіграє неабияку роль в житті людини. Асертивність є особливою здатністю людини, яка забезпечує соціальну адаптацію, вміння спілкуватися спілкування з іншими.

Цікаво дізнатися, що саме, або ж які чинники впливають на розвиток асертивності, дослідити чи впливає емпатія на її розвиток. Адже емпатія є такою властивістю особистості, що допомагає співпереживати та відчувати настрої іншої людини, спілкуватися й це впливає на впевненість у собі особистості.

Вивченням емпатії займалися В.В.Бойко, А.К. Бохарт, А.П. Васильковим, Л.П.Журавльова, Л.П.Калінінський. Емпатія як безперечно позитивне ставлення до іншого означає таке духовне єднання особистостей, коли одна людина настільки проникає почуттями іншого, що тимчасово уподібнюється з ним, коли об'єктом емоційної сприйнятливості людини стають переживання інших людей безвідносно до особистого блага.

За дослідженнями Л.П. Журавльової, в умовах адекватної соціальної ситуації розвитку підлітковий та юнацький вік (вік дорослішання) є дуже важливим для позитивної динаміки емпатії, інтеграції її в особистісну якість. У цьому віці відбувається становлення емпатійності як вікової особливості особистості [2, с. 154-161]. А у юнацькому віці емпатія стає інтегральною характеристикою особистості у якій проявляється її ставлення до світу, людей і до власної особи; розвиваються її найвищі форми. Під інтегральною емпатією авторка розуміє цілісне, ієрархічно структуроване, багатовимірне утворення. Її феноменологічною основою є відображення світу переживань іншої людини і трансформація цих переживань у власні. [1, с. 292 – 293].

Дослідження проводилося на базі Житомирського технологічного коледжу. Загальна вибірка складала 180 осіб: 63 студенти віком від 15 до 18 років (ранній юнацький вік) та 117 студентів (зрілий юнацький вік) віком від 18 до 19 років. З метою дослідження інтегральної емпатії та її форм використовувався «Тест на визначення інтегральної емпатії у підлітків та юнаків» Л.П.Журавльової [3], Асертивності – (Тест–опитувальник рівня асертивності), модифікований В. Каппоні, Т. Новак [4], Тест Якубовского за допомогою можливо виявити у людини рівень впевненості у собі [5], Самоактуалізаційний тест (Л. Я. Гозман, М. В. Кроз) [6], Тест (Опитувальник життєвої позиції Е. Берн) спрямований на виявлення основних життєвих позицій випробуваного[7], Тест Кеттелла 16 визначає її внутрішню сутність і поведінку та розкриває наявний у людини рівень впевненості у собі [8], Тест К. Томас (поведінка в конфліктній ситуації) регулювання конфліктів, базовими вимірами якої є кооперація, що пов'язана з увагою до інтересів інших людей, що залучені до конфлікту, та наполегливість, для якої властивий акцент на особистих інтересах[9].

Для знаходження взаємозв'язків між компонентами обох феноменів використовувався лінійний кореляційний аналіз Пірсона.

Результати дослідження, та їх обговорення.

Згідно даного дослідження визначалися особливості взаємозв'язків між показниками емпатії та компонентами асертивності та її чинниками у юнацькому віці. З цією метою було використано метод лінійної кореляції Пірсона. Досліджувалося 90 дівчат.

Було виявлено достовірні взаємозв'язки між ($r=0,177; p \leq 0,10$) антиемпатією – ти хороший я поганий ($r=0,177; p \leq 0,10$). Вивчає в собі проблему невпевненості в собі особистості. Внутрішнє сприяння – ти хороший я поганий ($r=0,173; p \leq 0,10$). Рідко проявляючи добру волю до людей що їх оточують, Інтегральна–ти хороший я поганий ($r=-0,194; p \leq 0,10$). Не стримана в спілкуванні особистість, важко контролює свої емоції. Співпереживання–впевненість ($r=0,173; p \leq 0,10$). Висловлює співпереживання але усвідомлює що вона робить в даний момен і впевнена в своїх вчинках. Внутрішнє сприйняття–впевненість ($r=-0,211; p \leq 0,05$). Важко сприймаються внутрішні емоції і винаємає дисонанс, людина коливається між впевненою поведінкою та невпевненою вона не може знайти «золоту середину». Співпереживання–суперництво ($r=-0,190; p \leq 0,10$). Співпереживає але суперечить своїм особистісним характеристикам, які не дозволяють їй поступитися своїх певних цілях. Співчуття–суперництво ($r=-0,174; p \leq 0,10$). Я у виграші а ти в програвші дана поведінка на користь собі і своїм особистісним інтересам. Антиемпатія–співпраця ($r=-0,194; p \leq 0,10$). Людина робить вигляд що допомагає своєму другові але це не так тобто не налагоджена співпраця. Індиферентність–співпраця ($r=0,204; p \leq 0,05$). Налагоджена співпраця в кожен може допомогти без якихось корисливих намірів. Антиемпатія–інтелект ($r=-0,177; p \leq 0,10$). Властива конкретність і деяка ригідність мислення проявляється емоційна дезорганізація мислення. Індиферентність–емоційна стійкість ($r=-0,193; p \leq 0,10$). Стримана, працелюбна, емоційно зріла, реалістично налаштована, краще здатна наслідувати, характеризується стійкістю інтересів, відсутня нервова втома. Інтегральна–підпорядкованість ($r=-0,262; p \leq 0,02$). Залежність від людей, немає схильності прийняти рішення, їй більше притаманна поведінка що б за неї все вирішували.

Згідно даного дослідження визначалися особливості взаємозв'язків між показниками емпатії та компонентами асертивності та її чинниками у юнацькому віці. З цією метою було використано метод лінійної кореляції Пірсона. Досліджувалося 90 хлопців. Згідно даного дослідження визначалися особливості

взаємозв'язків між показниками емпатії та компонентами асертивності та її чинниками у юнацькому віці. З цією метою було використано метод лінійної кореляції Пірсона. У такий спосіб було виявлено достовірні взаємозв'язки між співпереживання–хороший хороший ($r=0,175$; $p\leq 0,10$). Проявляє в процесі взаємодії з іншими добру волю, не вимагає нічого взамін також має ознаки співпереживання. Індиферентність–суперництво ($r=0,180$; $p\leq 0,10$). Не вміє поступатися своїм інтересам, цілям, йде до кінця вперто не дивлячись нінащо головний тільки я. Співчуття–компроміс ($r=0,198$; $p\leq 0,10$). Вирішення суперечок на користь двох сторін, уміння поступатися тобто бути мудрим в своїх рішеннях. Індиферентність–адекватність самооцінка ($r=0,198$; $p\leq 0,10$). Чим вище оцінка за цим фактором, тим більшою мірою людині властиво завищувати свої можливості і переоцінювати себе, скептично налаштована, холодна стосовно оточуючих, любить бути на самоті, не має близьких друзів. Альтруїстичність–товариськість ($r=0,206$; $p\leq 0,05$). Відкрита і добросердна, товариська і добродушна, їй властива природність і невимушеність у поведінці, уважність, доброта, м'якосердність у стосунках. Індиферентність–інтелект ($r=-0,214$; $p\leq 0,05$). Властива конкретність і деяка ригідність мислення. Співпереживання–підпорядкованість ($r=-0,216$; $p\leq 0,05$). Часто виявляється залежною від людей, бере провину на себе, має відчуття тривоги щодо своїх можливих помилок. Співчуття–підпорядкованість ($r=-0,245$; $p\leq 0,02$). Властива тактовність в словах, безмовність, шанобливість, покірність до повної пасивності. Індиферентність–стриманість ($r=-0,229$; $p\leq 0,05$). Турбується про майбутнє, очікує невдач, боязливості у прийнятті рішень. Сприйняття не на шкоду собі–підвласність почуттям ($r=-0,236$; $p\leq 0,05$). Осмислення додержання норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні мети, точність, відповідальність, ділова спрямованість. Інтегральна–підвласність почуттям ($r=0,175$; $p\leq 0,10$). Фактор визначає, наскільки різні норми і заборони регулюють поведінку і стосунки людини з оточенням.

Висновки. Молоді люди стають більш самостійними, впевненими в собі, цілеспрямованими, відповідальними за власні рішення, співчутливими та емпатійними. У юнацькому віці спостерігається позитивна динаміка інтегральної емпатії та асертивності.

Емпатія допомагає адекватно відображати внутрішній світ іншої людини, проявляти до нього взаєморозуміння, толерантність, знаходити спільні інтереси та позиції. Виявлено статеві відмінності у проявах емпатії: хлопці, порівняно з дівчатами, є більш агресивними, байдужими, меншою мірою реально допомагають в емпатогенній ситуації та однаково з дівчатами проявляють альтруїстичну поведінку.

Список використаних джерел

1. Журавльова Л.П. Психологія емпатії / Л.П.Журавльова: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
2. Журавльова Л.П. Діагностика форм та типів емпатії / Л.П.Журавльова // Психологія. Зб. наук. праць НПУ ім. М.Драгоманова. – Сер. № 12. Психологічні науки. – 2010. – № 31(55). – С. 154 – 161.
3. Журавльова Л. П., Коломієць Т. В. Емпатійна детермінація когнітивних стилів міжособистісної взаємодії у юнацькому віці //Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. ГС Костюка АПН України. – 2013. – №. 1. – С. 104-112.
4. Журавльова, Л. П., Лучків, В. З. (2016) Age features of gender difference of the empathy determination of assertiveness in adolescence. Actual questions and problems of development of social sciences. pp. 179-180.
5. Lange A., Jakubowski P. Responsible assertive behavior. Champaign: Reseach, 1976. - p.231.
6. Гозман Л.Я. Самоактуализационный тест / Л.Я.Гозман, М.В.Кроз, М.В.Латинская. – М. : Рос. пед. агентство, 1995. – 43 с.
7. Опросник жизненной позиции [Электронный ресурс] // А. Я. Психология (azps.ru):[web-сайт]. 21.07.2009. – Режим доступа: <http://azps.ru/tests/kit/ojp.html> (21.07.2009).
8. Сборник психологических тестов. Часть I: Пособие / Сост. Е.Е.Миронова – Мн.: Женский институт ЭНВИЛА, 2005. – 155 с. (с. 100-120)
9. Дана методика тесту адаптована Гришиній. Наводиться по: "В. Р. Малкіна-Пух. ПСИХОСОМАТИКА. ДОВІДНИК ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА", 2003. – 273с. (с. 100-133).

Ганна Пирог

кандидат філософських наук, доцент

Ольга Мельник

студентка 6 курсу

ОСОБЛИВОСТІ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ

Тема сенсу життя відноситься до вічних екзистенціальних проблем людства; психологію цікавлять, насамперед, питання формування сенсу життя в індивідуальному розвитку, як і під впливом яких чинників воно відбувається. В сучасних умовах, коли трансформуються традиційні форми комунікації між людьми, недостатньо вивченим є питання впливу сучасних форм спілкування, зокрема соціальних мереж, на формування смислу життя людини.

Метою даної статті є дослідити особливості смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж раннього дорослого віку.

Проблему сенсу життя в центр науково-психологічного дослідження поставив В. Франкл, глибоку психологічну розробку в ціннісному контексті категорія сенсу життя отримала у працях К. О. Абульханової-Славської, Б. С. Братуся, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна. Серед сучасних вчених-психологів, які займаються дослідженням ціннісно-смиислової сфери особистості, можна виокремити В. О. Васютинського, С. В. Бубнову, Д. О. Леонтьєва, О. М. Легун, В. Е. Чудновського та інших.

Сенс життя психологами визначається як «концентрована описова характеристика найбільш стрижневої і узагальненої динамічної смислової системи, відповідальної за загальну спрямованість життя суб'єкта як цілого» [6, с.23], «генеральна лінія життя, що задає високу планку активної життєдіяльності людини, що допомагає йому не зламатися на крутих віражах долі, максимально використовувати власні резерви, направляючи їх на перетворення обставин і власної особистості» [11, с.3-15.]. Прагнення до пошуку і реалізації людиною сенсу життя В. Франкл розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, властиву всім людям, яка є основним двигуном поведінки і розвитку особистості [10].

За сучасними уявленнями, смисложиттєві орієнтації – це система основних та вибіркових зв'язків, які відображають цілеспрямованість особистості, наявність життєвих цілей, осмисленість виборів та цінностей, отримання задоволення від життя та здатність брати на себе відповідальність, впливаючи на результат [4, с.15].

У психології особистості смисложиттєві орієнтації аналізуються у взаємозв'язку з соціальними та особистісними факторами, соціалізацією людини. Найбільш сензитивним періодом формування смисложиттєвих орієнтацій прийнято вважати юнацький вік, коли відбувається усвідомлення себе, прояснення часової перспективи майбутнього, визначення життєвих і професійних планів. В період ранньої дорослості смисложиттєві орієнтації схильні до змін, які дають поштовх для остаточного самоствердження і самовизначення [1].

Смисложиттєві орієнтації особистості пов'язані з духовним життям суспільства, вони формуються під суспільними впливами, обумовлені системою виховання та навчання, певною структурою суспільних відносин. Для сучасної молоді одним з основних джерел суспільного впливу є мережа Інтернет, зокрема соціальні мережі. Соціальна мережа – це уявне об'єднання людей для спілкування, в ході якого вони здійснюють обмін інформацією.

Аналіз досліджень соціальних мереж дозволяє виокремити різні аспекти психологічного впливу на користувачів. Віртуальна комунікація впливає на процеси мислення користувачів, уявлення про події, їх оцінки та розуміння [8]. Актуальною проблемою є залежність, яка виникає у користувачів соціальних мереж. Часте та довготривале відвідування соціальних мереж може призвести до психологічного інфантилізму, неспроможності нести відповідальність за власні вчинки, виникнення агресії та значного звуження кругозору особистості [2]. Негативний вплив соціальних мереж також виражається у зниженні активності, погіршенні настрою та самопочуття [3]. Соціальні мережі мають також і позитивні аспекти, наприклад пошук однодумців, необхідної для навчання інформації, можливість швидко листуватися на відстані, приймати участь в обговореннях на форумах [2].

О. О. Сусська відзначає, що соціальні мережі впливають на виникнення нових ціннісних орієнтацій, встановлення особистісних зв'язків з соціумом, а процеси трансформації зачепили не лише масову, але й індивідуальну свідомість [9]. Розділення особистісної точки зору та ідей з іншими за допомогою соціальних мереж сприяє утворенню нових цінностей, нових зв'язків в суспільстві [7].

Для дослідження смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж раннього дорослого віку було обрано методику СЖО, запропоновану Д. О. Леонтьєвим [5]. Дана методика допомагає визначити та дати оцінку джерелу сенсу життя, який людина може знайти в майбутніх цілях, в теперішньому життєвому процесі чи в результатах минулого. Для визначення рівня «заглибленості» досліджуваних в соціальні мережі був розроблений опитувальник, що містить питання про загальні характеристики досліджуваних; про соціальні мережі, якими користуються досліджувані та частоту їх відвідування; про те, наскільки важливим є віртуальне спілкування для респондентів.

У дослідженні брали участь тридцять два респонденти, працюючі мешканці міста Житомир, 17 представників чоловічої та 15 жіночої статі віком від 20 до 25 років.

Дослідження за методикою СЖО показало домінування у досліджуваних середніх та високих показників смисложиттєвих орієнтацій (Таблиця 1), що свідчить про цілеспрямованість, насолоду життям, спроможність контролювати життя та приймати рішення. Отримані показники жіночої та чоловічої статі схожі, але жінкам більш притаманна цілеспрямованість, задоволення життєвим процесом, який вони вважають цікавим та захоплюючим.

Таблиця 1.

Рівні показників смисложиттєвих орієнтацій досліджуваних за методикою СЖО

Шкали СЖО	Жінки			Чоловіки			Загальна вибірка		
	низький рівень	серед. рівень	високий рівень	низький рівень	серед. рівень	високий рівень	низький рівень	серед. рівень	високий рівень
Життєві цілі	5%	55%	40%	15%	70%	15%	5%	75%	20%
Життєвий процес	5%	50%	45%	15%	70%	15%	5%	70%	25%
Продуктивність життя	15%	85%	-	45%	55%	-	25%	75%	-
Локус контролю – Я	-	55%	45%	10%	70%	20%	5%	70%	25%
Локус контролю – життя	5%	50%	45%	10%	70%	20%	10%	65%	25%
Загаль. показник осмисленості життя	-	65%	35%	10%	80%	10%	5%	75%	20%

За результатами опитування було визначено групи респондентів з різною частотою відвідування соціальних мереж: частою (50%), середньою (30%) та рідкою (20%). Певні труднощі розподілу кількості респондентів спричинила остання група досліджуваних, адже сьогодні майже не існує представників раннього дорослого віку, які дуже рідко відвідують соціальні мережі.

Для визначення особливостей смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж було проведено порівняння показників методики СЖО в групах з різною частотою відвідування соціальних мереж. У досліджуваних, які рідко користуються соціальними мережами, показники за всіма шкалами СЖО значно вищі; найбільша різниця показників прослідковується за шкалами «Життєві цілі», «Життєвий процес» та «Локус контролю – Я».

Використання U-критерію Манна-Уїтні для порівняння груп з частим та рідким відвідуванням соціальних мереж за показниками методики СЖО показав, що за шкалами «Життєві процеси» та «Локус контролю – Я» відмінності між групами закономірні ($p=0,03<0,05$ і $p=0,02<0,05$ відповідно). Такі шкали, як «Життєві цілі» та «Загальний показник осмисленості життя» мають тенденцію до закономірного зв'язку, адже їх показники статистичної достовірності дуже близькі до граничних значень. Тобто досліджувані, які рідко користуються соціальними мережами, в порівнянні з тими, хто часто ними користується, вважають життя більш цікавим, наповненим емоціями та змістом; вважають себе сильною особистістю, яка має право вибору і будує своє життя згідно з поставленими цілями; мають майбутні цілі, які додають сенсу в житті та часову перспективу; більшу загальну осмисленість життя.

За допомогою коефіцієнту кореляції Пірсона було визначено, що існує тісний обернений зв'язок між частотою відвідування соціальних мереж та шкалами «Життєві процеси» (-0,59) і «Продуктивність життя» (-0,52) у досліджуваних чоловічої статі. Тобто, часте використання соціальних мереж чоловіками пов'язано зі зниженням спроможності отримувати насолоду від процесу життя та зменшенням задоволення від отриманих результатів прожитого життя.

Помірний обернений зв'язок існує між частотою відвідування соціальних мереж та шкалами «Життєві цілі» у всіх досліджуваних (-0,34) та чоловіків (-0,38), «Локус контролю – Я» (-0,35) у чоловіків. Тобто, часте використання соціальних мереж пов'язано зі зменшенням майбутніх цілей у вибірки загалом і чоловіків, та зниженням самовпевненості у досліджуваних чоловічої статі.

Між іншими показниками СЖО і частотою відвідування соціальних мереж було виявлено слабкий обернений зв'язок або відсутність зв'язку.

Таким чином, смисложиттєві орієнтації користувачів соціальних мереж пов'язані з частотою відвідування соціальних мереж, при цьому такий зв'язок більш притаманний чоловікам. В смисложиттєвих орієнтаціях активних користувачів чоловічої статі менш виражені постановка цілей, задоволення від процесу життя та від отриманих результатів прожитого життя, самовпевненість, осмисленість життя. Це може свідчити про те, що часте відвідування соціальних мереж має негативний вплив на деякі аспекти смисложиттєвих орієнтацій чоловіків раннього дорослого віку.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому аналізі зв'язку між цінностями та «заглибленістю» у соціальні мережі у різних категоріях користувачів, наприклад, вікових, освітніх та гендерних.

Список використаних джерел

1. Багринцева Л. Г. Социально-психологическое развитие личности в период ранней взрослости // Ананьевские чтения – 2007 : Материалы научно-практической конференции. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского университета, 2007. – 690 с.
2. Бурова В.А. Социально-психологические аспекты Интернет-зависимости // [Электронный ресурс] . - Режим доступа : <http://user.lvs.ru/vita/doclad.htm>.
3. Войскунский А. Е. Психологические аспекты деятельности человека в Интернет-среде // 2-ая Российская конференция по экологической психологии: тезисы. – М. : Экопсицентр РОСС, 2000. – С. 269-296.
4. Каунова Н. Г. Исследование смысложизненных ориентаций и значимости смысла жизни современной молодежи : Автореферат дис. ...канд. психол. наук. – М., 2006.

5. Леонтьев Д. А. Тест смысловых ориентаций (СЖО). 2-е изд.–М.: Смысл, 2006. – 18 с.
6. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности . – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
7. Орлов С. В. Молодежь и ее ценностные ориентации // Современная молодежная политика (Правовые аспекты реализации). Сборник научных статей. – М. : Научно-исследовательский центр при институте молодежи, 1999. – С. 54-58.
8. Пирог Г. В. Форми відображення процесу мислення в соціальних мережах / Г.В. Пирог, О.В. Пірог // Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 169-171.
9. Суська О. О. Інформаційний імунітет: Проблеми психологічного захисту в інформаційному просторі : монографія / О. О. Суська. – К. : [Б. в.], 2008. – 107 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
11. Чудновський В. Е. Психологические составляющие оптимального смысла жизни // Вопросы психологии . – № 3. – 2003. – С. 3-15.

Ольга Савиченко

кандидат психологічних наук, доцент

Анастасія Рихлюк

студентка 3 курсу

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЗАВЧЕНОЇ БЕЗПОРАДНОСТІ ЮНАКІВ

Проблема мотивації є однією з основних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної психології. Одним з феноменів мотивації досягнення є завчена безпорадність як реакція на невдачу.

Соціокультурні зміни, відкривають необмежені можливості для самореалізації особистості, але достатньо поширеним феноменом, з яким стикається сучасна людина, є її безпорадність перед викликами життя.

Незважаючи на важливість проблеми завченої безпорадності, недостатньо вивченими лишається багато її аспектів. Так, малодослідженим є порівняння феномену завченої безпорадності в юнаків з різних сімей – малозабезпечених, неповних тощо. Таким чином, недостатня розробленість окресленої проблеми та її беззаперечна соціальна значущість зумовили вибір теми нашого дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є структура мотиваційної сфери

юнаків.

Предмет дослідження – мотивація досягнення як механізм розвитку завченої безпорадності у юнаків з різних сімей.

В основу нашого дослідження покладено припущення про те, що структура мотивації досягнення юнаків із звичайних і соціально вразливих сімей відрізняється.

Для виконання поставленої мети та перевірки припущення, сформульовано такі завдання:

1. На основі аналізу наукової літератури з питання мотивації, розробити теоретичну модель дослідження.
2. Проаналізувати основні методи вивчення мотивації та на цій основі обґрунтувати методику власного дослідження.
3. Здійснити порівняльний аналіз показників з високим рівнем безпорадності та з високим рівнем самостійності юнаків відповідно до типу сім'ї.

З метою реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів використано такі **методи: теоретичні** – аналіз та узагальнення наукових джерел - для розробки теоретичної моделі завченої безпорадності; **емпіричні** – контент-аналіз; **статистичні** - факторний аналіз – з метою перевірки вірогідності результатів дослідження. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою програми STATISTICA 6.0.

Детальний аналіз наукових джерел дозволив нам побудувати теоретичну модель завченої безпорадності.

Особливості мотивації досягнення юнаків з різних сімей відрізняються зовнішньою збалансованістю мотивів досягнення успіху та уникнення невдачі. У юнаків із звичайних сімей переважає мотив досягнення успіху, а у юнаків із соціально-вразливих сімей мотив досягнення успіху та уникнення невдач балансують на рівні, або переважає другий.(Рис.1)

Соціально-вразлива сім'я, порівняно із звичайною, характеризується тим, що вона є результатом несприятливих подій, на розвиток яких не може вплинути, тобто є безпорадна перед ними. Юнаки, які є вихідцями з даних сімей, несвідомо вивчають дану поведінку, на яких неможливо вплинути, що є феноменом завченої безпорадності, і генералізують на інші сфери власної діяльності. Інша картина звичайної сім'ї, яка не має об'єктивних факторів для розвитку завченої безпорадності. Тобто звичайна сім'я має вищий рівень мотивації досягнення, що призводить до розвитку самостійності, здатності впливати на несприятливі події вирішуючи їх.(Рис.1)

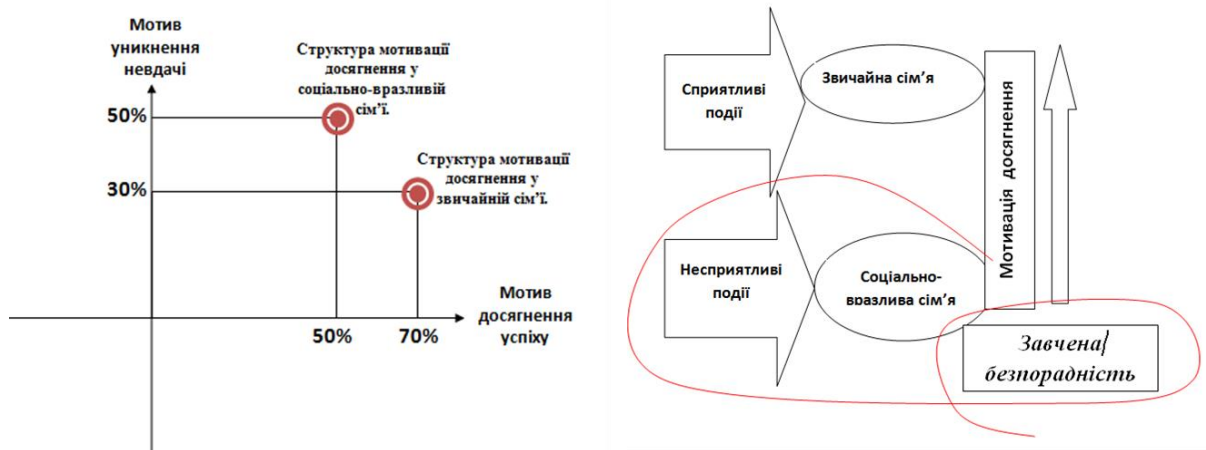

Рис. 1. Розвиток мотивації у юнаків з різних сімей.

Таким чином, юнаки, в залежності від їх типу сім'ї, мають різну структуру мотивації досягнення. У соціально-вразливих категорій наявний низький рівень діяльнісного компоненту структури мотивації досягнення, при домінуванні мотиву уникнення невдачі. У звичайних – навпаки, домінує мотив досягнення успіху та високий рівень діяльнісного компоненту. І відповідно перші, мають більше можливостей та передумов для формування феномену завченої безпорадності, а другі – для розвитку високого рівня самостійності, можливість впливати на несприятливі події, та уникати їх. (Рис.2)

Модель розвитку завченої безпорадності

Тип сім'ї	Особливості мотивації досягнення	Механізми розвитку завченої безпорадності
Звичайна сім'я (повна сім'я, яка не має пільги)	<ul style="list-style-type: none"> В ситуації невдачі <u>вищий</u> рівень <u>діяльнісного</u> компоненту. Переважає мотив досягнення успіху. 	Розвиток самостійності
Соціально-вразлива сім'я (неповна, багатодітна сім'я, яка має пільги)	<ul style="list-style-type: none"> В ситуації невдачі <u>нижчий</u> рівень <u>діяльнісного</u> компоненту. Переважає мотив уникнення невдачі. 	Розвиток завченої безпорадності

Рис.2. Модель розвитку завченої безпорадності.

Дослідження Х. Хекхаузена доводять, що важливою є не висока мотивація досягнення, а особливості поєднання її структурних компонентів.

Аналіз загальної структури мотивації досягнення юнаків, дає підстави для таких висновків (Рис.3):

- Зовнішня збалансованість свідчить про перевагу мотиву

- досягнення успіху, що входить в рамки нормального розподілу;
- Наявна повнота усіх компонентів структури мотивації досягнення;
- Виражені компоненти свідчать про високу діяльнісну активність суб'єкта досягти успіху, але незважаючи на це – досягає невдачі;
- На основі внутрішньої збалансованості переважає потреба та активність, спрямована на успіх, але у результаті переважає мотив уникнення невдачі.

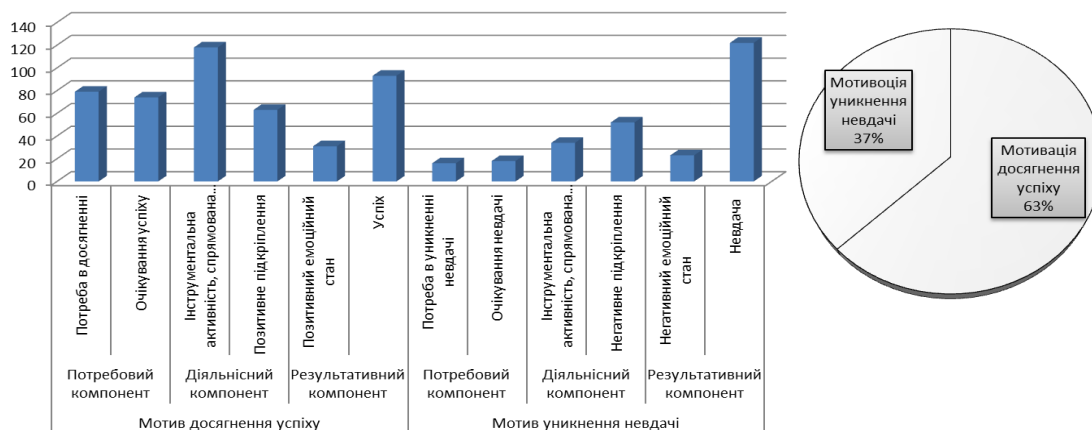

Рис.3. Загальна структура мотивації досягнення.

ля узагальнення та систематизації отриманих даних ми піддали результати дослідження соціально-вразливих категорій факторизації (Рис. 4).

В результаті факторного аналізу методом головних компонент та за допомогою Varimax-ротації можна зробити такі висновки:

- Одним із механізмів розвитку завченої безпорадності є емоційна регуляція нецілеспрямованої активності;
- Критика в умовах активності, спрямованої на досягнення, може призводити до розвитку діяльнісних механізмів завченої безпорадності;
- Похвала та критика у відповідних типах ситуацій відображають соціальні чинники розвитку феномена, що вивчається;
- Взаємодія діяльнісних, соціальних та емоційних чинників призводить до когнітивних порушень у структурі мотивації, а відтак, і до розвитку завченої безпорадності.

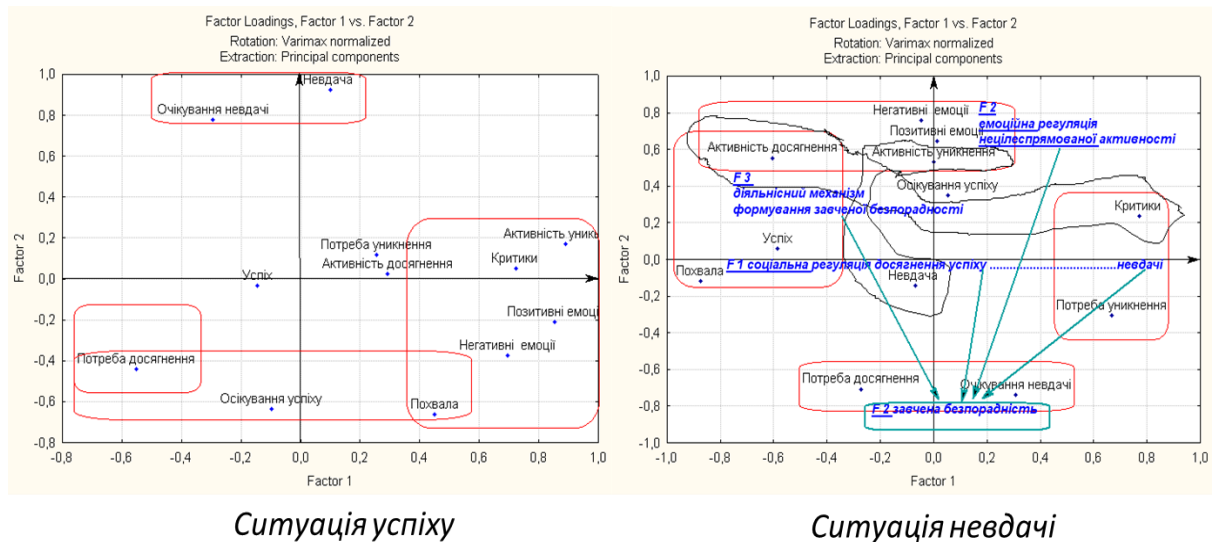

Рис. 4. Результати факторного аналізу структури мотивації у соціально-вразливій сім'ї

Результати дослідження, юнаків із звичайних сімей, в ситуаціях успіху, піддані факторизації (Рис.5.)

В ситуаціях успіху активність, спрямована на досягнення чи на уникнення, взаємодіють, при цьому будь яку активність активізує потреба в уникненні. Когнітивні компоненти тісно взаємодіють з емоціями, в залежності від того, чого очікує юнак, активізуються позитивні або негативні емоції. При очікуванні успіху на передній план виходять позитивні емоції, при очікуванні невдачі – негативні. Соціальні чинники виробляють бажання та потребу досягнення. Соціальне незадоволення призводить до очікування невдачі та негативних емоцій, а також до бажання уникнути, що згодом активізує діяльність суб'єкта.

В ситуаціях невдачі в юнаків зі звичайних сімей загальна активність призводить до успіху, а також при негативному підкріпленні активізується діяльність, спрямована на уникнення, та очікування як можливої невдачі, так і успіху, що є нормальним при реакції на невдачу. Однак, в окремих випадках спостерігається феномен завченої безпорадності. Тобто соціальне заохочення, яке тісно взаємодіє з бажанням досягти успіху, в кінцевому результаті призводить до невдачі та відповідних емоцій, тому що в даному випадку цим компонентам протиставляються компоненти діяльності, і тому неможливо досягти успіху.

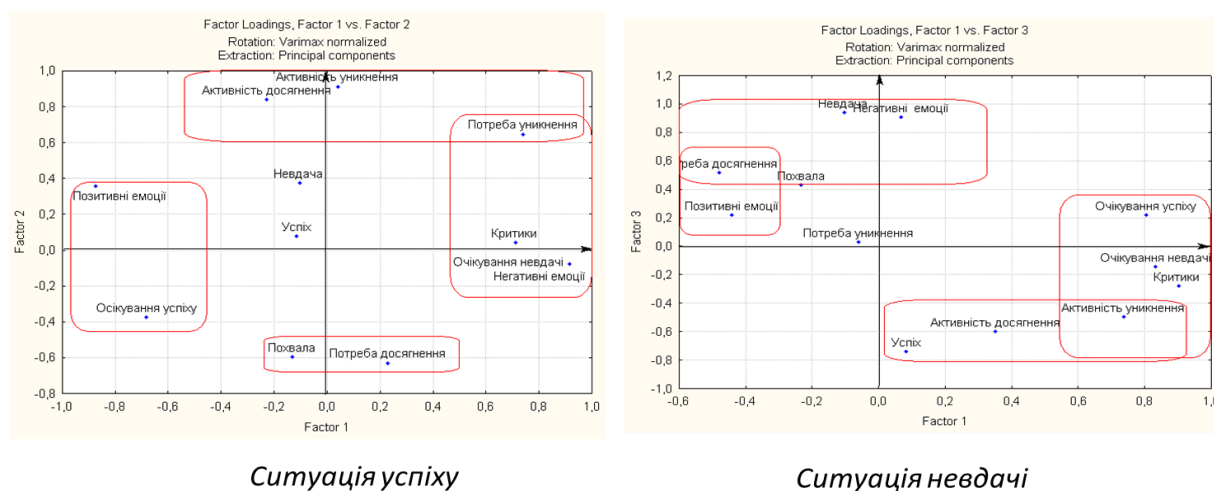

Рис. 5. Результати факторного аналізу у дослідженні структури мотивації у звичайній сім'ї.

Отже, проведене дослідження в більшій мірі підтверджує нашу гіпотезу. Ми виявили певний рівень завченої безпорадності у юнаків, як із соціально-вразливих категорій так і із звичайних, але яскраво домінував цей рівень у перших. Тобто, якщо юнак виріс сиротою, інвалідом, у малозабезпеченій, неповній сім'ї, то ризики для розвитку завченої безпорадності зростають.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения. – М. : Смысл : Академия, 2006. – 336 с.
2. Савиченко О.М. Динаміка соціальної регуляції розвитку спортивних здібностей у юнацькому віці // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені [Текст]. Т.2. Вип. 105. Серія «Психологічні науки»/ Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка» гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С.105-110.
3. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения/Пер. с англ.-СПб.:Речь, 2001. – 240 с.
4. Seligman, Martin E. P . Helplessness: on depression, development, and death. – New York: W. H. Freeman, . Xxxv, 1992. – 250 p.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Ксенія Гавриловська*кандидат психологічних наук, доцент***ВІРТУАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ-АНТАГОНІСТИ
У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

Віртуальна спільнота являє собою сукупність індивідів, об'єднаних схожими інтересами, цілями та мотивами, тривала взаємодія яких повністю або частково здійснюється за допомогою Інтернету. Віртуальна спільнота є специфічною формою соціальної групи. Основні ознаки віртуальної спільноти: інтерактивний характер взаємодії осіб, які можуть взаємовигідно обмінюватися цікавою та корисною інформацією; відсутність географічних і психологічних бар'єрів у спілкуванні, що обумовлено анонімністю комунікації в Інтернеті; можливість самопрезентації та самовираження з урахуванням наявних у індивіда здібностей; добровільне членство і неформальна структура комунікації в режимі реального часу; можливість створювати власне коло спілкування, яке складається тільки з друзів і однодумців. Серед основних соціально-психологічних механізмів формування віртуальних спільнот: соціальна ідентифікація, соціальна перцепція, механізм впливу, механізми зараження і наслідування, мотиваційний механізм [1].

Віртуальні співтовариства функціонують, ґрунтуючись на двох загальнокультурних цінностях. По-перше, мова йде про цінність вільної горизонтальної комунікації. Практика віртуальних спільнот - це практика глобальної свободи слова в епоху панування цензури державної бюрократії. В цілому, свобода висловлювати свою думку і доводити її до відома інших людей - одна з фундаментальних цінностей кібер-простору. Можливість вибудувати собі альтернативну ідентичність, приховати правдиву інформацію про себе, створює в учасників віртуальних спільнот ілюзію невразливості, свободи, безпеки. Іншою цінністю є можливість для кожного знайти своє власне місце в кібер-просторі. Або створити власний простір, ініціювати появу нової віртуальної спільноти. Адже, по суті, тема, навколо якої будується віртуальна спільнота, визначається самими учасниками. Учасники віртуальних спільнот отримують практично необмежені можливості для самопрезентації, для управління враженням про себе. Людина сама вибирає, ким вона хоче бути, приміряє різні образи. Віртуальна спільнота дуже часто надає особистості можливість для спілкування з однодумцями,

що є недоступними у реальному світі (через просторову віддаленість, або ж наявність бар'єрів різного типу). Таким чином задовольняються потреби у прийнятті, належності, причетності та ін.

Отже, віртуальні спільноти надають можливість для специфічної форми міжособистісної взаємодії, вони забезпечують контакт двох і більше суб'єктів, орієнтованих на досягнення певної мети. Тим самим сприяють як організації соціальних комунікацій між людьми, так і реалізації їх соціальних потреб. Віртуальні співтовариства є майданчиками для різноманітного та різнопланового спілкування, де у якості основних суб'єктів спілкування і постачальників контенту виступають самі користувачі, які, формалізуючи індивідуальний образ у вигляді «особистої сторінки», постійно можуть підтримувати зв'язок з іншими користувачами і висловлювати свою думку. Участь у віртуальних спільнотах є різновидом комунікативної практики, що реалізує потребу користувачів у вільному спілкуванні [2].

Інформація про наявність у соціальних мережах «груп смерті», де підлітків спонукають до самогубства, спричинила чималий соціальний резонанс, паніку серед батьків, стала професійним викликом для шкільних психологів та соціальних педагогів. Про те, що сучасні діти й підлітки забагато часу проводять в мережі Інтернет, писали й говорили досить давно. У наукових працях є дослідження проблеми геймерства, Інтернет-залежності тощо. Виявлено шкідливість тривалого перебування в кібер-просторі для здоров'я – як фізичного, так і психічного.

Віртуальні групи смерті (наприклад, «Синій кит») виникли в Інтернет-мережах з метою пропаганди смерті та суїциду. Їх сутність виражена в словах «самопізнання через самознищення». Ідентифікувати учасників таких груп можна за хештегами #тихийдом#, #разбудименяв420#, #f57#, #f58#, #явигре#, #няпока# та ін. Власне, за такими хештегами куратори груп смерті підшуковують потенційних самогубців і запрошують їх у гру, результатом якої є смерть гравця.

Причинами, які мотивують дітей та підлітків до самогубства можуть бути: проблеми у стосунках (з батьками, вчителями, з однолітками); фізичне, сексуальне чи психологічне насильство; відсутність страху смерті (смерть сприймається як щось далеке й абстрактне); пошук гострих відчуттів; відчуття своєї відмінності від інших людей; самотність та ін. Також, актуальним для підлітків є бажання належати до якоїсь спільноти, бути прийнятим. Особливо важливо це для тих дітей, які з різних причин не змогли налагодити гармонійні стосунки в класі, родині. З групи смерті досить легко бути вигнаним за сумніви, зайві питання, страхи. Тому причиною готовності підлітка виконати всі 50 завдань, запропонованих

кураторами, може бути азарт, бажання бути поцінованим, довести свою значимість, сміливість, отримати визнання, - хай навіть і після смерті.

Особливої уваги заслуговують куратори «груп смерті» (самі себе вони називають «кити»), які організовують ігри на виживання. Ми можемо тільки висловлювати здогади про мотиви їх діяльності. Що змушує цих людей спонукати підлітків до самогубства? Найбільш вірогідні припущення: задоволення своїх садистських потреб; задоволення потреб у владі й пануванні, матеріальна вигода (обов'язковою вимогою для потенційних самогубців є знімання моменту самогубства на відео; демонстрація таких роликів кураторами дозволяє їм заробляти гроші за кількість переглядів); належність до сект або деструктивних релігійних культів, що розглядають доведення до самогубства як жертвопринесення. Існує думка, що організація «груп смерті» може бути частиною гібридної війни, адже досі всі виявлені «куратори» працюють з території сусідньої Росії. Стати куратором («китом») досить просто, адже підлітки зі схильністю до самогубства самі прописують на своїх сторінках відповідні хештеги. Тому ми маємо визнати, що причинами вибору в групах смерті ролі куратора може бути відчуття безкарності, всемогутності, сприймання всього, що відбувається як гри, зрештою, ми не можемо виключати наявності у них психічних розладів.

Останнім часом у соціальних мережах виникають альтернативні віртуальні спільноти, спільноти-антагоністи («АнтиКит», «Мы против суицида» та ін.). На сторінках цих груп збирають посилання на нові групи смерті та їх кураторів, сторінки дітей, які вже вступили в гру, а відтак, потребують допомоги. З цими дітьми намагаються встановити контакт, розрадити, відмовити від самогубства. Найчастіше цим займаються не професійні психологи, а такі ж самі діти й підлітки. Мета подібних груп – довести дітям і підліткам, що життя прекрасне, що вони комусь потрібні, що всі складнощі можна подолати. Основні хештеги #противкитов#, #антикит#, #яневигре#, #язажизнь#, #дельфиныпротивкитов# та ін.

Причини виникнення таких груп-антагоністів умовно можна розділити на три групи: психологічні, соціальні, політичні.

Психологічні причини участі людей у групах протидії суїциду досить різноманітні. В першу чергу – спонтанна реакція на медіаповідомлення про небезпеку «груп смерті»: відчуття безсилля у захисті дітей від небезпеки, реалізація бажання бодай щось зробити, хоч якось посприяти вирішенню проблеми. Це є тим більш актуально тому, що засоби інформації, розповідаючи про небезпеку, рідко повідомляють про заходи офіційних служб з вирішення

проблеми: мало інформації про дії кібервійськ, про блокування небезпечних сторінок. Вся відповідальність перекидається на батьків та школу. В такій ситуації тільки те й залишається, що брати на себе відповідальність за себе й безпеку своїх близьких. Однією з найбільш вірогідних причин участі в таких альтернативних групах є бажання приміряти на себе роль «рятівника». Згідно теорії С. Карпмана, рятівник демонструє мотив вирішення проблеми, але має з цього «вторинну вигоду»: почуття самоповаги, насолоду через демонстрацію своєї сили, альтруїзму, всемогутності тощо [3].

Соціальні причини пов'язані з прагненням будь-якої системи до рівноваги. Це гарно видно в політиці: Антимайдан на противагу Євромайдану, співпраця з Росією на противагу Євроінтеграції. У віртуальному світі те ж саме: «Антикити» як протидія «Синім китам», «групи життя» проти «груп смерті», альтруїстичне добро проти абсолютного зла.

На рівень політичних причин ми виходимо тоді, коли задаємо собі питання про те, кому може бути вигідний інформаційний бум навколо цих віртуальних спільнот-антагоністів. Кінцевою метою таких громадських рухів може бути посилення контролю держави над кібер-простором. Згадаємо: випадки втручання офіційних органів правопорядку у соцмережі викликають гостру негативну реакцію користувачів. Але на фоні такого дискурсу, який існує нині, громадськість цілком може «дозріти» до розуміння необхідності жорсткого контролю над соцмережами. Основне, що нам дає зрозуміти ця ситуація: соцмережі - осередок абсолютного зла, там існують збоченці й психопати. Якщо ми готові заборонити нашим дітям та близьким соцмережі, то маємо що запропонувати натомість (наприклад, спільне проведення часу, змістовне дозвілля). Якщо не можемо цього запропонувати, то кіберпростір треба контролювати заради всезагального блага і безпеки і цим, з погляду громадськості, має займатись держава та спеціальні контролюючі органи.

Звичайно, проблема злочинності у кіберпросторі досить багатогранна і не могла бути повністю розкрита в цій публікації. Але вона однозначно потребує подальших емпіричних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Чураева Н.С. Виртуальное сообщество как социальная группа // Вестник Государственного университета управления. Серия «Развитие отраслевого и регионального управления». — М.: ГУУ, 2008 г. - № 2(12). — С. 73-77.
2. Соловей А.П. Виртуальные сообщества как особая форма социальной интеграции // Наука и общество: история и современность. Материалы Международной научно-практической конференции (г. Минск, 16-17 октября 2014 г.). — С. 598-602.

3. Стюарт Й., Джойнс В. Основи ТА: Транзакційний аналіз: Пер. з англ. - К.: ФАДА, ЛТД, 2002. - 393 с.

Юлія Дем'янчук

*асистент кафедри практичної психології
та психотерапії*

ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ НА МАТЕРІАЛІ ЛІТЕРАТУРНИХ СЕНТЕНЦІЙ

Уявлення про сімейне життя формуються під впливом декількох факторів: суспільних стереотипів, досвіду референтних осіб і власних переконань. Тому, молоді люди вступаючи у шлюбні стосунки намагаються перенести свої, попередньо набуті, пріоритети у цю нову взаємодію. І така система переходить на стадію узгодження своїх персональних та сімейних цінностей.

Вивченням проблеми цінностей через призму середовища займалися У.Томас і Ф.Знавецький [5], розглядаючи цінності як моральну установку; Е.Дюркгейм [2] визначав їх як головний стимул поведінки. Дослідженням сімейних цінностей займалися Ю.А.Гаспарян [1], який визначав значення батьківської сім'ї. Схожої концепції у вивченні сімейних цінностей дотримувався і Н.Пезешкіан [4], який зазначав, що саме культивування цінностей у сімейному оточенні спонукає формуванню певних пріоритетів, прагнень які стають сенсом життя.

Медкова Д.В. визначає сімейні цінності як позитивні й негативні показники значущості об'єктів, які належать до заснованої на єдиній сумісній діяльності спільноти людей, пов'язаних узами шлюбу-батьківства-спорідненості, у зв'язку із залученням цих об'єктів у сферу їх життєдіяльності, інтересів, потреб, соціальних відносин [3]

Метою нашого дослідження стало визначення базових сімейних цінностей на матеріалі літературних сентенцій. В основі дослідницької процедури було покладено концепцію диференційного аналізу Н. Пезешкіана, яка визначає, що особистісні цінності зосереджені в чотирьох сферах життя особистості [4].

1. Тіло/відчуття – в цю сферу включені такі цінності: фізичне та психічне самопочуття, зовнішня привабливість, сексуальність, задоволеність процесами сну та прийняття їжі.

2. Діяльність/робота – до цієї сфери належать кар'єрні цінності, що включають престижність роботи, ставлення до праці, авторитет.

3. Контакти – цінностями цієї сфери є любов, терпіння, довіра.

4. Фантазії/майбутнє – цінності цієї сфери включають цінність релігії, інтуїтивних способів життя.

У ході дослідження учасникам пропонувався список літературних сентенцій, що ілюструють кожну сферу життя, які необхідно було оцінити за 10-ти бальною шкалою (на матеріалі курсового дослідження студентки 2 курсу, соціально-психологічного факультету, ЖДУ).

Результати дослідження показали (див. табл. 1), що для учасників у сфері **Тіло** здоров'я є найбільшим скарбом і підтримувати його краще систематичними фізичними навантаженнями.

На думку досліджуваних, у сфері **Діяльність** варто орієнтуватися на те, про що думаєш або мрієш і знаходити можливості для втілення своїх ідей у життя, вміло використовувати свій розум і повсякчас удосконалювати свої здібності, оскільки кожна людина є творцем свого благополуччя і успіху. Окрім того, будь яка справа позбавляє від нудьги і нужди.

У сфері **Контактів** важливими у сімейних та дружніх стосунках є поняття «любові», «рівності», «відвертості» та «поваги», які потребують повсякденного удосконалення, а не прискіпливого ставлення до партнера та одноманітності. Окрім того, поважливого ставлення до батьків та бабусь і дідусів.

Сфера **Смислів** для досліджуваних характеризується можливістю бачити життєві перспективи, постановкою чітких життєвих цілей та вмінням застосовувати свій розум у «такт життя», проте не варто жити одним днем.

Таблиця 1

Сфера життя	Сімейні цінності	Приклади сентенцій
Сфера ТІЛА	Здоров'я – це скарб, який необхідно підтримувати фізичними навантаженнями і вчасно реагувати на сигнали, які подає тіло аби попередити хвороби.	«Гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні міцно увійти в повсякденний побут кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне і радісне життя» «Запущену хворобу тяжко лікувати» «Добра жінка і здоров'я – то найбільший скарб»
Сфера ДІЯЛЬНОСТІ	Варто робити те, що плануєш і знаходити можливості для втілення своїх ідей у життя, вміло використовуючи свій розум і повсякчас удосконалювати свої здібності, оскільки кожна людина є творцем свого благополуччя і успіху	«Мало мати хороший розум, головне – добре його застосовувати» «Про людину судять не по тому, що він про себе говорить або думає, а по тому, що він робить» «Діяльність - єдиний шлях до знання» «Щоб швидко піднятися в «гору» - легким треба бути на підйоми» «Хто вчиться змолоду, не зазнає

		на старість голоду»
Сфера КОНТАКТІВ	У сімейних та дружніх стосунках важливими є поняття «любові», «рівності», «відвертості» та «поваги» у дружбі та стосунках, які потребують повсякденного удосконалення, а не прискіпливого ставлення до партнера та одноманітності. Окрім того, поважливого ставлення до батьків та бабусь і дідусів	«Де немає повної відвертості, повної довіри, там і не може бути справжньої дружби та міцних стосунків» «Справжньою основою дружби є рівність; дружба ніколи не допускає ієрархії» «Любов без поваги далеко не йде і високо не піднімається: це ангел з одним крилом» «Подружжя – це мистецтво, і його треба кожного дня оновлювати»
Сфера СМИСЛІВ	Характеризуються життєвими перспективами, постановкою чітких життєвих цілей, вмінням застосовувати свій розум у «такт життя» та гнучкістю до життєвих негараздів.	«Без жертв, без зусиль і поневірянь не можна жити на світі: життя - не сад, в якому ростуть тільки одні квіти» «Мистецтво жити - це жити з перспективою» «Боятися треба не смерті, а пустого життя» «Я без кінця ставлю перед собою різні цілі, щоб не дати собі зірватися з ланцюга» «Набагато точніше можна судити про людину за його мріями, ніж за думками»

Проаналізувавши сімейні цінності досліджуваних ми дійшли висновку, що вони передаються з покоління у покоління і транслюються у батьківських сім'ях, а також формуються на основі власного досвіду розвитку сімейних стосунків.

Список використаних джерел:

1. Гаспарян Ю.А. Семья на пороге XXI века : (Социол. проблемы) / Ю. А. Гаспарян; Под ред. К. Н. Хабибуллина; Нац. акад. наук респ. Армения. Ин-т философии и права. - СПб. : Петрополис, 1999. - 320 с.
2. Дюркгейм Э. Ценностные и "реальные" суждения // Дюркгейм Эмиль. Социология, ее предмет, метод, предназначение: Пер. с фр. А.Б. Гофмана. – М.: Канон, 1995. – 336 с.
3. Медкова Д.В. Семейные ценности как объект социологического анализа / Д.В.Медкова// Ломоносовские чтения 2003. – Т.2. – С. 55-67.
4. Пезешкиан Н. Семейная позитивная психотерапия: семья как терапевт / Пер. с англ., нем. – М.: Издательство Март, 1996. – 336 с.
5. Томас У.Методологические заметки // Американская социологическая мысль / У. Томас, Ф. Знанецкий. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1994. – 380 с.

Viktor Kyrychenko, Ph.D.,
Lecturer, Department of Social and Applied Psychology
Zhytomyr State University named after Ivan Franko

EVOLUTION OF SOCIAL PERCEPTION: SOCIAL-ROLE APPROACH

Globalization of worldwide community and recognize necessarily common coexistence lead to germination new type of social relation between deferent walk of the life. From the 60s in the sphere of government policy majority development country face a question of necessarily union population different nation in single social community. Through the couple decades that movement founded the new worldwide states union – Euro Union. This is not only economic cooperation between different countries which have common states border and manufacturing relation, this is the multicultural cooperation end collaboration which based on the accepting common value, maxim and law. This social system «fair and justly» divides duties between all the member's social system and save prioritize of individuality of personality. Philosophy of total equality people in their rights and opportunities launched some scientific approaches which implement maxims of opened society for all people which accept common value and have alacrity to do something for common benefit. One of the popular for as is approach who concerns with education of people with disability, however, it don't right because inclusive education touch to different people which have problem with access to education and other social opportunity.

The evolution of public relations is parallel with the scientific and technological development, which products allow community members to carry out more effective communication, improve living standards and quality. In base of model of socio-psychological perception of an average individual is the phenomenology of social differentiation «I-We-They» [1,2]. The first group union «We» was established in the people awareness of their difference from the animal world that further subject of group polarization: race, ethnic, religious, sex differences. The social disposition «They» reflect a group of people who claim to common use of resources with the representatives of group formation «we». During the appeared of the first states, «We» united group of people on based on the group agreement, agreed to build a common life, allocate benefits for common rules, uses common means of communication, common ideological beliefs. Already formed community (ethnic, religious, national, professional, etc.) could make invites to its new members on the rights of the owner, such as in cases where it is needed renewal of the population or in the happen of sudden decrease (war, epidemics, migration).

The challenges that faced our education system in the direction of common educational environment, issues of European and American researchers in the early 80s of XX century (*G. Tomas, R. Richardson, A. Wood.*) [9]. They moved from the «general to specific» implementing inclusive education that is not limited co-ed ordinary children with children with have special needs, among which was built on inclusive principles: recognition of the differences of all members of the community, awareness of the necessity of coexistence, search properties that are unite and not divide [4,7]. In the Europe scientific practice changes regarding the formation a priori inclusive society took place not only in line with the inclusion of education as only people with special needs and, in view of the specific construct of Western society, concerned, above all, just society [9,4]. Progress, which primarily dealt with race and gender implemented in the harmonization of rights and freedoms, but, despite the current de jure equality of all categories of people, de facto of absolute social justice still cannot talk («social justice») (*Powell, J. A., 2012*) [5].

For the first hand, we set a purpose describing psychological aspects organization of modern society. We consider evolution of inclusive society and compare different aspects of relation members of society which united common culture. In the last decades, we felt that a program of Euro Union in different cultural spherei stumbles to obstacle. Social resist appear on the stage of implementation education and human program in Ukrainian society. We proceed used old cognitive model social perception that impact to understanding of need change of society. Integration into European civilization space for ordinary citizens Ukraine involves changing established philosophical and mental ideas.

Hostility to those who significantly different from you is a natural reaction caused by an intuitive sense of the need to protect union group «We». Role diversity is the basis for more effective social sustainability. Each member of the community is the bearer of a unique experience and unique properties.

The central and main ideological trend of western culture is the recognition of the equality of every member of the community in their rights, opportunities, responsibilities in an environment that accepts everyone and open to dialogue and even different people. Philosophy inclusive society based on understanding differences between people who adjusted interchange system, help solve problems, work on projects, establish relationships, build a common future. In some situations, we solve task of everyday life, along with other members of the community and gender, religious, national, ethnic, professional role position does not affect their positive solution.

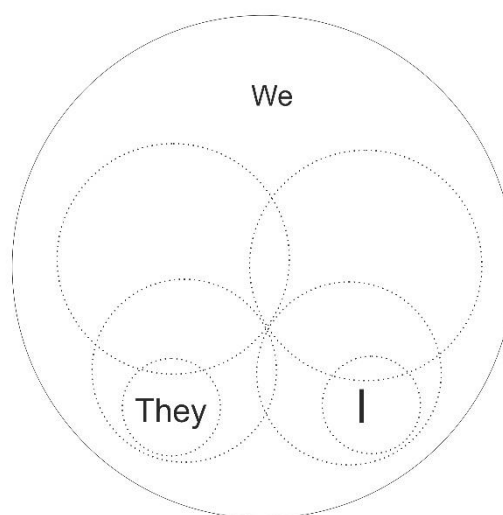
The ideas of inclusive education, professionalization and quality integration of persons with disabilities in the social environment in today's socio-cultural conditions discord with the prevailing stereotypes about the elderly. During the years of soviet history role-relationship to disabled people, has created a system of specialized schools, which in turn formed the specific public attitudes towards people with disabilities. In this we see the difficulties of implementing inclusive education programs, which to date have declarative. The number of persons injured during the counterterrorist operation, which makes the state look for ways to not only maintain this category of people, which is very humiliating, but also give the opportunity to support themselves. The solution we see a role in changing attitudes towards persons with disabilities to seek a role-realization of people with disabilities in various social spheres. We are expanding description of the term «person with disabilities», which can be attributed all members of the community who have difficulties in implementing basic needs, rehabilitated drug addicts, victims of physical and psychological violence, combatants and their families, persons with impaired physical and mental development, persons serving sentences in prison.

Hostility to those who significantly different from you is a natural reaction caused by an intuitive sense of the need to protect union group «We». The feeling of belonging to a certain set of people is an indicator of personal identity, so we can say that just because others we become them. In most cases, when we study the psychology of the average person, the formation of personality traits, self, reflexive mechanisms of self-perception, attitude affect us as the subject's social relations and others, entourage, reference visits, relatives and friends.

During the public historical development the gradual transition from a cluster of social relations to inclusive.

Matrix society – clearly differentiated community where each member perform specific activities under the collective distribution of social roles («I'm the one who I want to see other»)

An inclusive society – is open socio-cultural and economic space where interaction between entities is based on equality of all

Pic.1. Model of social differentiation in inclusive society

members in rights and obligations («I'm the one who I can be»).

Methodological basement of formation of an inclusive society is open socio-cultural environment with equal rights and opportunities for all members of the community (Pic.1). The study of the socio-psychological is basement on implementing the ideas of inclusion education and integration of people with disabilities in social environment. An inclusive society mistakenly believe effective adaptation environment only people with special needs. This is a society that is comfortable and safe for all members, regardless of gender, ethnicity, religious or sexual orientation. The principles on which it operates enables each member of the community be included in the system of social relations, performing socially necessary activities and implement their own needs.

We have identified the following properties inclusive society:

1. One of the characteristics of an inclusive society is a complex system of social hierarchy. At the highest level of social cohesion subjects of social relations united by common values and philosophical beliefs.
2. An inclusive society allows to keep the authenticity of a group of different composition of social groups (ethnic, religious, social, gender), creating conditions that allow the use of differential properties («what we are different from each other») as a resource saving personal uniqueness.
3. Installation diverse sporadic intergroup relations that allow any entity included in social relationships and group activities at any time change its own social-role position.

Integrate people with disabilities into the social environment - then give them to a minimum, but independently provide themselves. From an economic view it is much more profitable than to keep a huge amount of specialized institutions and those in them is. Role impossible variability may lead to critical accumulation representatives of this or that social group segments and generates degradation. Social incest occurs when a group becomes so uniform that does not allow the existence of members who may be different from the established worldview. The group, which has no instrument enabling a critical attitude to the results of activity, begins to generate unproductive ideas that approval in a general negative impact on the organizational structure of the group.

References

1. *Поршнев Б.Ф.* О начале человеческой истории // Борис Федорович Поршнев. – М. : «Мысль», 1974 – 486 с.
2. *Поршнев Б.Ф.* Социальная психология и история / Борис Федорович Поршнев. – М. : «Наука», 1979 – 232 с.
3. *Börsch-Supan A.* Ageing in Europe - Supporting Policies for an Inclusive Society / Axel Börsch-Supan Thorsten Kneip Howard Litwin Michal Myck

- Guglielmo Weber. – Berlin/Boston – Walter de Gruyter GmbH & Co KG., 2015 – 392 p.
4. *Mittler P.* Working towards inclusive education: Social contexts / Peter Mittler. – Routledge, 2012. – 222 p.
 5. *Powell J.A.* Racing to justice: Transforming our conceptions of self and other to build an inclusive society / John Anthony Powell. – Indiana University Press, 2012. – 301 p.
 6. *Richardson R.* Inclusive Schools, Inclusive Society: race and identity on the agenda / Robin Richardson, Angela Wood. – London : Trentham book, 1999 – 87 p.
 7. *Sekret I.* The Vision of the Inclusive Society–Is it Possible to Realise / Iryna Sekret, Franz Feiner. – Jugend in ihrer Vielfalt–ihre Werte, ihre Perspektiven. Ergebnisse einer Studie der KPH Graz zu Erlebens-und Befindenswelten Jugendlicher, Graz, 2013. – pp. 177-183.
 8. *Sethi B.* Newcomer resettlement in a globalized world: The role of social workers in building inclusive societies / Bharati Sethi. – Critical Social Work, – 14(1), 2013. – pp. 81-100.
 9. *Tomas G.* Inclusive schools for an inclusive society / Gary Tomas // British Journal of Special. Education Volume (24). – N. 3 – (September 1997) – pp.103-107.

Наталія Дзендзельовська
студентка 7 курсу

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ ЮНАКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ СЕНСОРНИХ СИСТЕМ

Самооцінка – це оцінка особистістю себе, власних можливостей, якостей та місця серед інших людей. Вона чинить вплив на ефективність діяльності індивіда. Від самооцінки залежить інтерпретація набутого досвіду та очікування людини щодо самого себе та інших людей. Самооцінка і ставлення людини до себе тісно пов'язані з рівнем домагань [2]. Рівень домагань – це сукупність поставлених людиною завдань для досягнення визначеної цілі та її реакція на результати виконання завдань (регуляція самооцінки) [1]. У своїх працях самооцінку та рівень домагань досліджували Т.В. Дембо, С.Я. Рубінштейн, А.І. Ліпкіна, Ф. Хоппе, К. Левін, Й. Шварцландер. Питання самооцінки та рівня домагань юнаків із порушеннями функцій сенсорних систем є недостатньо вивченим, тому отримані в результаті дослідження дані про психологічні особливості самооцінки та рівень домагань можуть бути використані батьками юнаків та вчителями для створення сприятливих умов для розвитку самооцінки та рівня домагань, для саморозвитку юнаків, а

також ефективного процесу інтеграції юнаків з вадами в суспільство. Вади слуху досліджували О.М. Таранченко, В. Жук, Т.Г. Богданова, І.П. Випасняк, І. М. Соловійов, а вади зору – А.М. Віленська, В.З. Денискіна, А.Г. Литвак, А.А. Крогіус, А.І. Суславичюс.

Для вивчення самооцінки юнаків із порушеннями функцій сенсорних систем нами була обрана методика Дембо-Рубінштейн [2], а для діагностики рівня домагань – методика Ф. Хоппе [3]. Вибірку склали 30 осіб чоловічої та жіночої статі. Дослідження проводилось індивідуально в два етапи. Дослідження юнаків з вадами слуху проводилося на базі КНЗ «Житомирської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів №2» в лютому 2015 року, юнаків з вадами зору – на базі КНЗ «Житомирської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів №1» в жовтні 2016 року.

У результаті дослідження самооцінки за допомогою методики Дембо-Рубінштейн було встановлено, що юнаки з вадами слуху мають переважно середню та низьку самооцінку: 53% досліджуваних продемонстрували середню та 27% – низьку самооцінку. Решта 20% (трое досліджуваних) мають високу самооцінку. В юнаків з вадами зору переважає середня та висока самооцінка: високу самооцінку мають 33% досліджуваних, середню – 27% та дуже високу та низьку по 20% досліджуваних.

Для більшості досліджуваних обох груп досліджуваних характерна адекватна самооцінка: серед юнаків з вадами слуху 73% досліджуваних мають адекватну самооцінку та лише у чотирьох досліджуваних (27% досліджуваних), які мають низький рівень самооцінки, простежується неадекватна самооцінка; серед юнаків з вадами зору 60% юнаків мають адекватну самооцінку та 40% – неадекватну. Юнаки з вадами слуху, знаючи про свою проблему, усвідомлено намагалися притримуватися середніх показників, тоді як юнаки з вадами зору притримувалися переважно високих та середніх показників. Недооцінка власних сил може бути викликана невпевненістю юнаків з вадами слуху в собі або оцінкою ними їх власних вмінь на низькому рівні чи взагалі відсутністю певних здібностей задля того, щоб потім не докладати ніяких зусиль при виконанні якогось завдання.

За результатами дослідження рівня домагань за допомогою методики Ф. Хоппе було встановлено, що юнаки з вадами слуху мають середній та низький рівень домагань: середній рівень домагань мають лише семеро досліджуваних (47% досліджуваних), шестеро (40% досліджуваних) – низький та ще двоє юнаків (13% досліджуваних) має високий рівень домагань. У юнаків із вадами зору переважає середній та високий рівень домагань: десять

юнаків (66% досліджуваних) мають середній рівень домагань, четверо (27% юнаків) – високий та ще один досліджуваний (7% юнаків) має низький рівень домагань. У юнаків із вадами слуху переважає середній і низький рівень домагань, це пов'язано з тим, що у зв'язку зі своєю вадою юнаки втрачають впевненість у собі та віру в свої сили, тому в ході дослідження ними обиралися завдання низького та середнього рівнів й лише двоє з усіх юнаків з вадами обрали високу складність завдань, решта досліджуваних якщо й обирали завдання з високим рівнем складності, то лише один раз.

За показником «адекватності» рівня домагань у юнаків із вадами слуху проявляється неадекватний рівень домагань (67% досліджуваних – 10 юнаків), що характеризується виборами досліджуваних після невдач. Так, невдачі юнаків не були підставою для зниження рівня складності завдань, які обиралися частіше всього в залежності від послідовності або ж досліджувані намагалися тримати ступінь складності завдань на одному рівні, або взагалі випадковим чином. В юнаків з вадами зору майже в однаковій мірі проявляється як адекватний, так і неадекватний рівень домагань: 53% досліджуваних (8 юнаків) мають адекватний рівень домагань та 47% досліджуваних (7 юнаків) проявили неадекватний рівень домагань, що проявляється в неадекватності їх виборів після успіхів та невдач.

Зсув після успішного виконання завдань в обох групах має позитивний характер, однак після невдачі характер зсуву в групах досліджуваних відрізняється: у юнаків із вадами слуху помічено як позитивні (обиралися простіші завдання), так і негативні зсуви (обиралися складніші завдання), а в юнаків з вадами зору спостерігаються позитивні зсуви після неуспіху, тобто зниження рівня складності завдання. З цього можна зробити висновки, що юнаки з вадами слуху не керувалися результатами виконаних завдань і обирали наступні в залежності від послідовності, тоді як юнаки з вадами зору враховували свої помилки та знижували складність завдання.

За показником «стійкості» у юнаків із порушеннями функцій сенсорних систем переважає нестійкий рівень домагань: серед юнаків з вадами слуху 67% досліджуваних (10 осіб) мають нестійкий та 33% (5 осіб) мають стійкий рівень домагань, а серед юнаків з вадами зору 60% досліджуваних (9 юнаків) мають нестійкий і решта 40% (6 юнаків) – стійкий рівень домагань. Розмах «стрибків» в юнаків з вадами слуху та здорових юнаків, що мають нестійкий рівень домагань досягає 4-8 пунктів, тоді як в юнаків з вадами зору – 4-6 пунктів.

Отже, в ході дослідження ми встановили, що у юнаків з вадами слуху виявлено переважно середню та низьку самооцінку, в юнаків з вадами зору високу та середню самооцінку. Стосовно адекватності було встановлено, що серед обох груп досліджуваних переважає адекватна самооцінка.

За результатами методики Ф. Хоппе юнаки з вадами слуху мають середній та низький неадекватний нестійкий рівень домагань, юнаки з вадами зору – високий та середній в однаковій мірі адекватний і неадекватний нестійкий рівень домагань.

Список використаних джерел

1. Бороздина Л.В. Исследование уровня притязаний: Учеб.пособие. / Л.В.Бороздина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 136 с.
2. Зинько Е.В. Соотношение характеристик самооценки и уровня притязаний // Е.В. Зинько. – Психологический журнал. – 2006, – № 3. – С. 224-233.
3. Прихожан А.М. Применение методов прямого оценивания в работе школьного психолога // Научно-методические основы использования в школьной психологической службе конкретных психологических методик. – М., 1988. – С. 110-118.
4. Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта. Психодиагностические методы изучения личности. – М. – 1998. – С. 78-80.

Інна Загурська

кандидат психологічних наук, доцент

Ольга Ткачук

студентка 6 курсу

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ З НИЗЬКИМ РІВНЕМ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Взаємостосунки вчителя та учнів є центральною проблемою сьогодення та важливим аспектом вивчення у вітчизняній психології. Міжособова взаємодія у навчальній діяльності значною мірою визначає особистісний розвиток школярів. Переважно увага вітчизняних дослідників акцентується на одному з аспектів виокремленої проблеми: уявленнях педагога про школяра (Б.Г. Ананьєв), дослідженні особистісних властивостей вчителя (Н.В. Бурцева), особливостях прояву «Я» вчителя чи учнів (І.С. Бубнова).

Існує необхідність досліджень, які б дозволили проаналізувати психологічні особливості сприймання образу вчителя учнями першого класу, які мають низький рівень готовності до шкільного навчання.

Дослідження психологічних особливостей образу вчителя у першокласників проводилось в межах суб'єктно-ціннісного підходу до розвитку особистості (О.Л. Музика). Для отримання емпіричних даних була використана факторна стратегія дослідження. Дані матриці, складеній дослідником на основі аналізу результатів дослідження, підлягли факторному аналізу за допомогою комп'ютерної програми Statistica 6.0. Дослідження проходило в декілька етапів.

Перший етап – заповнення спеціально розробленого бланку з незакінченими реченнями, де дослідник фіксував відповіді кожної дитини, що відображали її ставлення до вчителя.

Другий етап – визначення переліку конструктів, які у заповнених бланках зустрічаються найчастіше.

Третій етап – визначений перелік конструктів пропонується кожному досліджуваному, який оцінює рівень їх значимості для себе за 10-бальною шкалою.

Четвертий етап – дослідник складає матрицю (в стрічках – учні, у стовпчиках – оцінки учнів за рівнем значимості кожного конструкту).

П'ятий етап – факторний аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Проаналізуємо структуру образу вчителя *в учнів, які на початку навчального року мали низький рівень готовності до шкільного навчання*.

У результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилося 2 фактори, які пояснюють 74,59 % дисперсії.

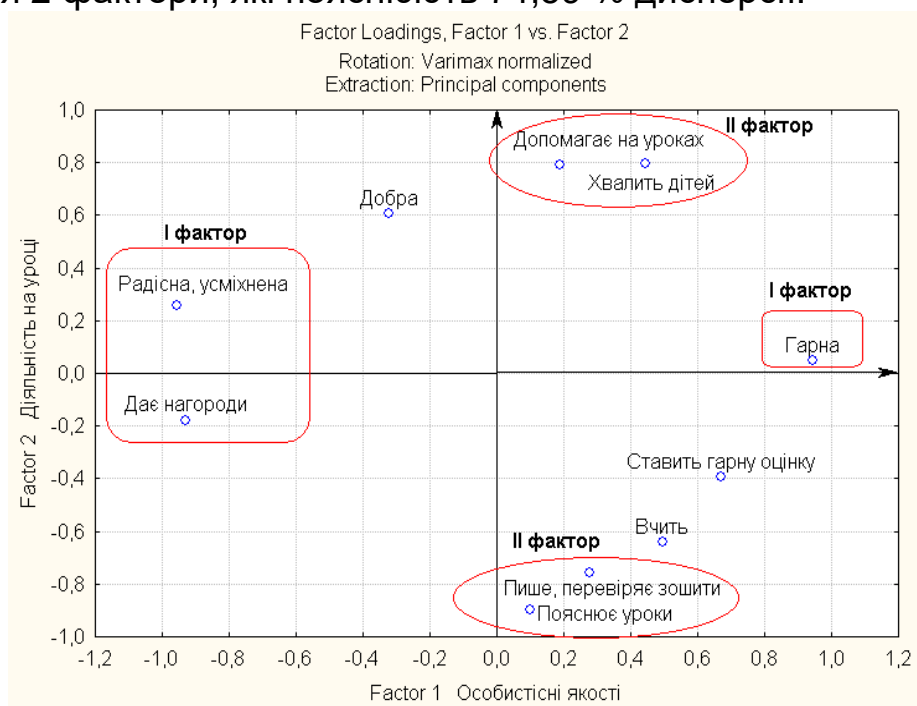

Рис. 1. Факторно-семантичне поле психологічних особливостей образу вчителя у першокласників

Найтісніше корелюють з першим фактором (власне складають його основу) конструкти позитивного полюсу «ставить гарну оцінку» (0,67), «гарна» (0,94) та конструкти негативного полюсу «дає нагороди» (- 0,92), «радісна, усміхнена» (- 0,95), що дає підстави, враховуючи семантику цих слів, назвати фактор «особистісні якості». Він пояснює 43,38 % дисперсії.

Визначення цих конструктів як моральнісних («ставить гарну оцінку», «дає нагороди», «радісна, усміхнена») та діяльнісних («гарна») зумовлене їхнім семантичним значенням для цієї групи досліджуваних.

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між деякими аналізованими конструктами свідчать про їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Зокрема конструкти «ставить гарну оцінку» (0,67) та «гарна» (0,94) корелюють на рівні $r = 0,46$, що свідчить про прямий середній зв'язок. Тобто, в першокласників існує думка про те, що якщо вчителька гарна, то вона не завжди дає нагороди учням за певні досягнення, і навпаки.

Конструкти негативного полюсу другого фактора «дає нагороди» (- 0,92) і «радісна, усміхнена» (- 0,95) взаємопов'язані між собою та корелюють на рівні $r = 0,80$, що свідчить про сильний прямий зв'язок. Іншими словами, першокласники з низьким рівнем навчальної успішності вважають, що якщо вчителька радісна та усміхнена, то вона дає дітям нагороди, і навпаки, коли вчителька винагороджує їх за навчання, то вона радіє та посміхається, так як пишається своїми учнями.

Розташування на різних полюсах проаналізованих двох груп конструктів є ознакою певної конфліктної неузгодженості, з одного боку, між уявленнями дітей про зовнішність вчителя, його вміння поцінувати учнівські досягнення та, з іншого боку, про емоції педагога та його вміння заохочувати учнів.

Другий фактор (31,21 % дисперсії) складають моральнісні конструкти «хвалить дітей» (0,795), «допомагає на уроках» (0,791) та діяльнісні конструкти «пише, перевіряє зошити» (- 0,75), «пояснює уроки» (-0,89), що розташовані на протилежних полюсах аналізованого фактора. Враховуючи семантику цих слів, фактор можна назвати «діяльність на уроці».

Аналізуючи деякі показники кореляційних і семантичних зв'язків між виокремленими конструктами, можна говорити про їх взаємозумовленість. Зокрема, моральнісні конструкти «хвалить дітей» (0,795) та «допомагає на уроках» (0,791) корелюють на рівні $r = 0,54$, що свідчить про прямий зв'язок середньої сили. Тобто, першокласники вважають, що навіть тоді, коли вчителька допомагає

їм на уроках у вирішенні різних завдань, вона повинна хвалити дітей, адже будь-які досягнення учня заслуговують на похвалу.

Діяльнісні конструкти «пише, перевіряє зошити» (- 0,759) та «пояснює уроки» (- 0,89) корелюють на рівні $r = 0,47$, що свідчить про прямий зв'язок середньої сили. Іншими словами, учні розуміють, що якщо вчителька перевіряє зошити, пише на дошці чи в своєму блокноті, то в цей момент вона не завжди може пояснити урок, і навпаки.

Деякі показники кореляційних і семантичних зв'язків між конструктами другого фактора дають змогу побачити, що між ними майже не існує зв'язку та взаємозумовленості. Наприклад, діяльнісний конструкт «пише, перевіряє зошити» (- 0,759) та моральнісний конструкт «допомагає на уроках» (0,79) корелюють на рівні $r = - 0,73$, що свідчить про сильний обернений зв'язок. Іншими словами, учні вважають, що якщо вчитель пише на дошці чи перевіряє зошити, то він не може допомогти у вирішенні певного завдання, так як він зайнятий.

Розташування на різних полюсах проаналізованих двох груп конструктів вказує на деструктивність у розумінні цінності допомоги, поцінування та професійних обов'язків вчителя.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі **ВИСНОВКИ:**

Першокласники з низьким рівнем готовності до шкільного навчання в образі вчителя виділяють взаємопов'язані конструкти моральнісного («радісна, усміхнена», «хвалить дітей», «допомагає на уроках») та діяльнісного («пише, перевіряє зошити», «пояснює уроки») змісту. Наявність моральнісних та діяльнісних конструктів характеризує бажання дітей мати гарні стосунки з вчителем, які розглядаються як основа успішної навчальної діяльності.

Загалом можна виділити таку тенденцію у формуванні образу вчителя у цієї групи досліджуваних: з одного боку, наявність певної конфліктної неузгодженості між уявленнями дітей про зовнішність вчителя, його вміння допомагати, поцінувати учнівські досягнення та, з іншого боку, про емоційну сферу та професійну діяльність вчителя, його способи заохочення. Іншими словами, співвідношення ціннісних конструктів діяльнісного та моральнісного змісту у свідомості першокласників є досить суперечливим, хоча структура образу вчителя включає в себе як моральнісні, так і діяльнісні характеристики.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми психологічних особливостей образу вчителя у першокласників. Перспективою подальших досліджень може бути порівняльний аналіз ґендерних відмінностей психологічних

особливостей образу вчителя у першокласників на початку та в кінці навчального року.

Список використаних джерел

6. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В двух томах. Том II / Ананьев Б.Г. – М.: «Педагогика», 1980. - 288 с.
7. Бубнова И.С. Особенности Я-образа у подростков и его формирование в условиях семейного воспитания // Дисс...канд. психологических наук: 19.00.07 / Бубнова Ирина Сергеевна. - Иркутск, 2004. 160 с.
8. Бурцева Н.В. Педагог новой школы как социокультурный феномен / Н.В. Бурцева // Человек и образование. – 2011. - №4. – С.124-127.
9. Музика О.Л. Основні поняття суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку особистості / О.Л. Музика // Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О.Л. Музики. Навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – С. 465-500.

Катерина Марчук

кандидат філологічних наук, асистент

Богдана Зарицька

студентка 4 курсу

ОБРАЗ ПОЛІТИКА У СВІДОМОСТІ «СЕРЕДНЬОВІЧНОГО УКРАЇНЦЯ»

Питання формування образу політика ставало предметом зацікавлення науковців у різні часи і не втратило актуальності й сьогодні. Так, іще в дослідженнях Платона, Н.Макіавеллі закладена ідея, що представники влади в ідеалі прагнуть виглядати в очах свого народу особливими людьми, наділеними надприродними якостями. «Легітимність влади харизматичних авторитетів заснована на вірі у властивості, які перевищують звичайні якості та які сприймаються на ранній стадії як надприродні,... або на вірі в героя, джерелом авторитету якого служить «підтвердження» його харизматичних якостей чудесами, перемогами чи іншими успіхами – добробутом тих, хто йому підпорядковується... Панування здійснюється не на основі загальних традиційних або раціональних норм, воно є ірраціональним» [4, с.68].

М. Варич бачить політичний образ у вигляді сформованої у масовій свідомості характеристики особистості. При чому важливу роль у формуванні цієї характеристики відіграє індивідуальний досвід, що містить елемент певного стереотипного, емоційно забарвленого образу політичного лідера. Формування образу відбувається як стихійно, неусвідомлено, коли зовнішні чинники

(ЗМІ, індивідуальний досвід, виховання, соціалізація) впливають на сприйняття конкретного суб'єкта у політичній системі, так і на основі співставлення та порівняння.

Проблема образу політика у свідомості українців є досить глибокою та багатогранною. Доцільним видається дослідження його формування в часи «українського середньовіччя», коли утвердилася могутня політично активна держава Київська Русь, історія якої містить імена багатьох яскравих політиків того часу. Так, за тих часів політичний діяч характеризувався, насамперед, високим рівнем відповідальності, стійкістю у характері та готовністю до змін, бажанням працювати на благо інших. Адже головною метою середньовічного політика, на думку В. Роменця, було забезпечення стабільності та справедливого володарювання в країні, яке сприятиме злагодженості всього народу [4, с.92]. А тому діяч та служитель народу був беззаперечним авторитетом, а його рішення вважалися єдино правильними. На той час образ представника влади асоціювався з «обраними» особами, тобто тими, чия сила та право володарювати передавалося від покоління до покоління (через кровні зв'язки), що виключає можливість правління будь-кого іншого.

Наявність писемних джерел, зокрема літописів, дає змогу скласти аргументовану думку щодо образу політика, існуючого у свідомості тогочасних жителів Київської Русі. Літопис – це «хронологічний опис важливих історичних подій, очевидцем яких був сам літописець або про які він чув від когось з очевидців чи прочитав із письмових джерел – військових повістей, монастирських переказів, повчань, та ін.» [2, с. 500]. Літописи писалися на вимогу часу, фіксували те, що відбувалося в державі тут і зараз, тому неодмінно містили інформацію про зміни в політичній системі, характеристики князів, особливості їхньої внутрішньої та зовнішньої політики. За допомогою літописів культивували різноманітні історичні знання, вирішували політичні справи: «Політично гострий літопис постійно служив своєрідним орієнтиром у політичному житті міст, князівств, а затим і руської держави в цілому. Він був засобом політичного виховання суспільства, складався як пам'ятка політичного життя» [4, с. 9].

Незважаючи на документальність викладу, літописи все ж містили і інформацію оцінного характеру, часто літописець давав власну оцінку вчинкам того чи іншого князя, свідомо передаючи таку оцінку потенційним читачам. І майже завжди літопис містив позитивну характеристику діючого князя, під керівництвом і з ініціативи якого часто і починала здійснюватись чергова редакція

літопису. Таким чином літопис ставав своєрідним засобом впливу на суспільну свідомість і містив уже сформований образ князя-політика.

Умовно можна означити існування позитивного та негативного образу киеворуського політика. Позитивний образ складався під впливом розповідей про численні переможні військові походи, пов'язані із захистом зовнішніх кордонів держави, укладання перспективних міжнародних договорів та домовленостей, мудрою внутрішньою політикою, яка забезпечувала єдність держави та унеможлиблювала внутрішні чвари та протиріччя. Натомість негативний образ виникав через сприймання інформації про недалекоглядність, егоїзм та прагнення до єдиновладдя деяких удільних князів, чия політика була спрямована на задоволення власних амбіцій через порушення правил державної політичної системи.

Звичайно, образи князів, «вписані» в літописний текст, не були лише механічною або ідейною роботою літописця. Матеріалом для написання літопису ставали різноманітні державні документи, розповіді очевидців, а також уснопоетичні джерела. Саме останні мали непересічне значення у формуванні образу давньоруського князя. «Тут і розповіді про численні походи руських князів на Константинополь, і оспівування військових та політичних чеснот князів і всього полянського племені. Уривків із дружинної поезії, які містять інформацію про князівські походи на греків, набагато більше в першій частині літопису, де йдеться про перших руських князів – Аскольда і Діра, Олега, Ігоря, Святослава, Володимира» [1, с. 113]. Згідно з літописом, сили та думки перших князів були зосереджені на об'єднанні та розширенні земель Київської Русі, агресія та військова сила були направлені проти зовнішніх ворогів, верховна влада переходила від батька до старшого сина і це правило свято дотримувалося. Тому характеристики цих князів видаються досить позитивними. Натомість негативними подано біографічні портрети сучасних літописцю князів, які «у гонитві за владою забувають про закони і традиції, підставляють, убивають своїх братів, у безкінечних битвах знищують військову дружину, відкриваючи тим самим доступ зовнішнім ворогам, залишаючи свої землі беззахисними перед загарбниками» [1, с. 111]

Образом ідеального середньовічного політика, виходячи з літопису, може слугувати образ князя Володимира. Його вклад в розбудову держави полягає насамперед у впровадженні цілого ряду реформ, пов'язаних з об'єднанням усіх руських земель, укріпленням центральної влади та зростанням могутності країни. Крім того, саме князь Володимир запровадив християнську релігію в Києворуській державі, що вивело її на міжнародний рівень та забезпечило успіх

багатьох заходів зовнішньої політики, провадженої князями-наступниками.

Отже, образ політика у свідомості «середньовічного українця» формувався, головним чином, через вплив зовнішніх факторів – літописів, усних легенд та переказів, дружинної поезії. З усних та писемних джерел поставав позитивний образ князя-правителя, який дбає про добробут своєї держави, захищає та зміцнює зовнішні кордони, провадить мудру зовнішню та внутрішню політику. Він поважає і цінує власний народ, багато часу проводить із військовою дружиною, часто сам виступає на чолі війська. Такий князь наділений легендарною сміливістю та часто надприродною силою. Позитивний образ виникав під впливом інформативних матеріалів про київських князів, головних політиків Київської Русі. Натомість негативний образ політика міг сформуватися під впливом розповідей про недалекоглядну, нерозсудливу політику удільних князів, які через прагнення отримати владу власні інтереси ставили вище, ніж інтереси державні.

Список використаної літератури

1. Возняк М. Історія української літератури: [у 2 кн.]: Кн. 1. / Михайло Возняк. — Львів: Світ, 1992. — 694 с.
2. Гостева А.А. Образная сфера личности // Псих. журнал – 1987. – Т. 8.- №3.- С.33 – 42.
3. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. М., 1984, с. 242—271.
4. Марчук К. Особливості наративу в літописній біографії князя Володимира / Катерина Марчук // Науковий вісник : зб. наукових праць. – Миколаїв, 2012. – Вип. 4.9. – С. 109–114.
5. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття : Навч. посіб. для студ. вузів, що навч. за спец. "Психологія" / В. А. Роменець, І. П. Маноха. - К. : Либідь, 1998. - 99 с.

Ганна Пирог
кандидат філософських наук, доцент
Віталій Буравський
студент 6 курсу

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПИСЬМЕННИКІВ ПРО КОНФЛІКТ

Конфлікти є невід'ємною частиною життя людей, з якою вони стикаються регулярно. Конфлікти народжуються на ґрунті

розбіжностей і суперечностей, можливість їх виникнення існує у всіх сферах життєдіяльності. Конфлікт як психологічне явище досліджувався в працях Л. М. Ємельяненко, І. Є. Ворожейкіна, Г. І. Козирева, М. В. Примуша та інших, психологічні питання поведінки індивідів в конфлікті розглядалися А. Я. Анцуповим, Н. В. Гришиною, К. Томасом, К. Хорні та іншими. Теорія К. Томаса щодо поділу стратегій поведінки в конфлікті на співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування та суперництво отримала широке визнання та поширення не тільки в наукових колах, але й в практиці.

На даний момент існує досить багато науково-психологічних досліджень конфлікту та поведінки під час перебування в ньому, але питання, як саме особистісні властивості співвідносяться із тією чи іншою поведінкою в конфліктних ситуаціях, залишається відкритим. Зокрема, проблема впливу творчих здібностей, у тому числі літературних, на уявлення про конфлікт та поведінку у ньому є не вивченою. В деяких роботах, наприклад, В. А. Моляко і П. В. Білоуса, вказується, що конфлікт може бути джерелом творчого натхнення поетів. В зв'язку із цим актуальним буде дослідження уявлень про конфлікт та поведінку в ньому у людей, що займаються літературною творчістю.

Літературна творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей літературної діяльності. В якості передумов формування літературної творчості П. В. Білоус виокремлює наступне:

- літературна творчість як спосіб самовираження,
- когнітивний аспект словесної творчості,
- творчість як воля до влади,
- літературна творчість і сублімація,
- гедоністична мотивація творчості,
- творчість як діалог зі світом,
- ідея людського безсмертя і творчість,
- творчість як утеча від дійсності,
- творчість як самовдосконалення [1, с. 46].

Письменники у своїй творчості керуються одним або декількома вказаними стимулами. Можна припустити, що уявлення про конфлікт та поведінку під час нього також формуються в контексті вище зазначених мотивацій літературної діяльності, і ці уявлення відображають індивідуальні мотиви творчості та натхнення.

Емпіричне дослідження проводилося з 30 письменниками від 18 до 30 років, 10 чоловічої та 20 жіночої статі [2]. Усі досліджувані мають докази причетності до літературно обдарованих людей в

якості публікацій, виступів у громадських місцях і приналежності до літературних спілок.

За методом вільних асоціацій на стимул «Я в конфлікті» було отримано 600 асоціацій. За допомогою частотного аналізу було виокремлено двадцять найчастіше повторюваних асоціацій.

Найбільш повторюваним виявились слова «агресивність» (19 повторювань), «впертість» (18), «злість» (18) та «безкомпромісність» (17). Ці слова можна пов'язати із стратегією суперництва за К. Томасом. Так як вони займають перші найбільш повторювані позиції, то можна говорити про перевагу цієї стратегії у поведінці досліджуваних.

Наступні асоціації – «ігнорування» (15 повторювань) та «уникнення» (14) співвідносяться зі стратегією уникнення за К. Томасом, що свідчить про популярність цієї стратегії в поведінці письменників.

Такі асоціації як «відвертість» (12 повторювань), «впевненість» (11), «компроміс» (10), «аргументування» (9), «врівноваженість» (9), «розсудливість» (9) відносяться до стратегій компромісу та співробітництва за К. Томасом. Асоціації «бійка» (9) та «провокація» (9) співвідносяться із стратегією суперництва. При цьому провокація в конфлікті з боку досліджуваних говорить не лише про суперництво, а про навмисне нагнітання ситуації, що дуже красномовно свідчить про особливості конфліктної поведінки письменників.

Менш повторюваними, але досить цікавими для аналізу є наступні асоціації: «креатив» (7 повторювань), «прогрес» (6), «натхнення» (6), «зміна світогляду» (5), «старанність» (5) та «виснаження» (5), що відображають роль конфлікту в творчому процесі досліджуваних. Вони свідчать про те, що конфлікт для досліджуваних – це щось нове і цікаве, він відкриває нові сторони предметів, підживлює фантазію та надає фарб проблематиці («креатив»), це стимул і джерело творчості («натхнення»), це певні зміни у зовнішньому та внутрішньому світі («прогрес», «зміна світогляду»). «Старанність» та «виснаження» свідчать про зусилля, які витрачають досліджувані у конфлікті.

Ці 20 найбільш повторюваних асоціацій були запропоновані досліджуваним з метою оцінювання їх залежно від прояву у себе в конфлікті за 10-бальною шкалою, від 1 (мінімальний прояв) до 10 (максимальний прояв). З оціненими асоціаціями був проведений факторний аналіз.

За результатами факторного аналізу уявлень письменників про себе в конфлікті методом головних компонент виділилося два фактори.

Основу першого фактора складають конструкти позитивного полюсу «злість» (0,73), «бійка» (0,61), «агресивність» (0,59) та конструкти негативного полюсу «розсудливість» (-0,7), «врівноваженість» (-0,67), «компроміс» (-0,62), «уникнення» (-0,61), «ігнорування» (-0,6). Цей фактор можна назвати «агресивність-врівноваженість» (23,7% дисперсії) і він об'єднує в себе особливості поведінки в конфлікті.

Другий фактор включає «зміну світогляду» (0,77), «старанність» (0,75), «прогрес» (0,7), «провокацію» (0,65), «креативність» (0,65) та «натхнення» (0,58). Цей фактор можна назвати «натхнення» (15,3% дисперсії) і він об'єднує в себе поняття, що характеризують значення конфлікту для досліджуваних та очікуваний від нього результат.

Отже, за допомогою вище вказаних результатів, ми можемо судити про уявлення письменників про поведінку в конфлікті. Найбільш притаманними для себе досліджувані вважають стратегії суперництва та уникнення; менш притаманні стратегії компромісу та співробітництва; також конфлікт асоціюється з натхненням, певними змінами, прогресом. В уявленнях досліджуваних образ конфлікту включає в себе переважно конструкти, що відображають поведінкові прояви, і конструкти, що характеризують значення конфлікту для досліджуваних.

Таким чином, судячи по характеру асоціацій, конфлікт може виступати фактором творчого натхнення. Можливо, письменники перетворюють конфлікт в енергію, і ця енергія сублімується в твори, поштовх до нових творінь. Власний досвід переживання конфлікту може призводити до більшої достовірності зображуваних у творах емоцій, їхньої яскравості та жвавості. Можливо, тому уявлення про конфлікт людей, що займаються літературною творчістю, відображають їхнє прагнення не до розв'язання конфлікту, а до перебування в ньому у ролі активного чи пасивного учасника.

Список використаних джерел

1. Білоус, П. В. Психологія літературної творчості [Текст] : навчальний посібник / П. В. Білоус. – К. : Академвидав, 2014. – 214, [1] с.
2. Буравський, В. Психологічні особливості поведінки в конфліктних ситуаціях осіб, які займаються літературною творчістю // Психологічні дослідження : наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 8. / за ред. Л. П. Журавльової, Н. Ф. Портницької, Ю. Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – С. 19-21.
3. Ворожейкин, И. Е. Конфликтология : Учебник. – М: ИНФРА-М, 2001. – 224 с.
4. Гришина, Н. В. Психология конфликта. – СПб. : Питер, 2002. – 464 с.

5. Примуш, М. В. Конфліктологія : Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 288 с.

Ніна Рясенчук
студентка 7 курсу

Науковий керівник
Кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології та психотерапії
О.В. Мазяр

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ Я-ОБРАЗУ НАРЦИСТИЧНИХ ОСІБ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю встановити специфіку «образу Я» у нарцистичних осіб, що є важливим для вирішення їх особистісної проблематики, міжособистісних конфліктів, проблеми саморегуляції тощо.

В основі нашого дослідження покладено припущення про те, що нарцистична особистість має інтегрований Я-образ який, втім, вирізняє патологічність та грандіозність. Для вивчення представлення «образу Я» у свідомості нарцистичної особистості ми використовували методи психосемантики, а саме: асоціативний експеримент з метою визначити за допомогою яких категорій представлений «образ Я» у свідомості нарцистичної особистості. У дослідженні приймали участь 10 осіб з нарцистичним типом характеру (вибірка була сформована на підставі попереднього тестування за допомогою методик «Тест оцінки нарцисизму» (F.W.Deneke, B.Hilgenstock) та «Методика вимірювання почуття провини і сорому» (Дж.П.Тангней)).

У свідомості нарцистичних осіб образ «моє Я» наповнений категоріями позитивної самооцінки. Категорії більшою мірою мають «власний характер», так як завідомо приписуються собі, проте чітко структуровані на якості соціального характеру, які відображають взаємодію з оточенням (*толерантний, ввічливий, дружній*); власні характеристики (*волелюбний, гарний, хоробрий, мрійливий*), та якості які відображають особливості особистості в діяльності (*відповідальний, мудрий, впертий*). Характерною є відсутня самокритичність в оцінці власного «Я», що знову ж таки підкреслює більшою мірою «фасадність та неконструктивність» власного самосприйняття, так як відсутність самокритичності зрештою вказує на наявність соціально-бажаного сприйняття, за принципом «те, яким як хочу щоб мене бачили і сприймали інші».

Наступним етапом нашого дослідження було застосування методу семантичного диференціалу з метою визначення оціночного ставлення нарцистичних особистостей до «власного Я». За допомогою факторного аналізу, методом головних компонент виділилось 3 фактори, які пояснюють (71,31%) дисперсії: Найчастіше корелюються з першим фактором і складають його основу такі конструкти як от: магічне мислення (-0,94), безсоромність (-0,91), експлуатація (0,70), слабкі особистісні межі (0,70), назовемо **перший фактор «магічне мислення»**, оскільки він (41,15%) дисперсії. Другий фактор складають такі конструкти: зверхність(-0,85), претензія на володіння правом (-0,94), другий фактор назовемо **«претензія на володіння правом»** він складає (64,57%) дисперсії. Третій фактор представлений одним конструктом **«заздрість»** (0,92) він складає (79,31%) дисперсії.

Спробуємо пояснити, звідки з'явилися такі назви конструктів, та факторів які вони утворюють. Сама процедура дослідження передбачала опитувальник з твердженнями, які мали оцінити досліджувані за 5 бальною шкалою. Форма опитувальника ґрунтувалась на теоретичному положенні із роботи С.Хотчкіс «Адська павутина нарцисизму. Як вижити в жорстокому світі нарцисизму», дослідниця визначила так званих 7 гріхів нарцисизму [3]. Це 7 базових характеристик, які відображають сутність нарцистичної особистості і по тому на скільки у особистості розвинені кожен з цих «7 гріхів» можна визначити наскільки патологічним є нарцистичний компонент у структурі особистості. Ці 7 гріхів вона визначає як: *безсоромність, магічне мислення, зверхність, заздрість, експлуатація, претензія на володіння правом на..., слабкі особистісні межі.*

Опираючись на теоретичний опис даних якостей у поведінці нарцистичної особистості, ми сформувавши твердження для опитувальника, які б якнайбільш наближено відображали зміст цих «якостей» і у оцінці досліджуваними дали відповідний результат. На підставі отриманих результатів можна зробити наступні висновки, щодо особливостей Я-образу нарцистичних осіб. Я-образ наповнений наступними характеристиками:

Нарцистична заздрість. Нарцистична особистість, пам'ятаємо, апріорі не може визнати перевагу іншої людини над собою, тому це почуття заздрості має зовсім іншу модифікацію у системі сприймання нарцистичної особистості. Адже по суті, заздрити комусь, означає визнавати у людині її особливість, перевагу у чомусь. Так як нарцис цього зробити не може, оскільки це одразу ж нанесе нищівну загрозу його «Я», яке він і так не навидить. Нарцис вирішує захищатись, а захищається він доволі таки особливим

способом, відбувається підміна відчуттів заздрість замінюється на **презирство**. Тому у нарцистичній системі почуттів, всі відчуття схожі на медалі, які мають, як правило, дві сторони. Тому у нашому випадку ми спостерігаємо домінуюче значення даного фактору у факторно-семантичному полі. Значення підміни цих відчуттів є прагнення знецінити іншого, щоб на його фоні нарцис міг конкурувати і бути на висоті, таким чином він звільняється від нескінченного внутрішнього сорому.

«Претензія на володіння правом на...». Сутність нарцистичної претензії на володіння правом заключається в односторонньому погляді на ситуацію тільки з однієї, дуже суб'єктивної точки зору, яка означає: «Важливі тільки мої почуття і потреби, я повинен отримати те, що хочу будь якою ціною». Особливістю нарцистичного сприймання оточуючого світу схоже на театр одного актора, в якому є персонаж який втілює грандіозну роль, роль сценариста-режисера і головного актора. Актор грає, а сценарист-режисер вирішує як гратимуть інші і хто підходить для участі у його п'єсі, а хто ні. Всі ролі другого плану пишуться під головного актора і граються за його бажанням. «Перебуваючи в суспільстві, ви будете говорити лише про них або про те, що їх цікавить, тому що вони найбільш значущі, обізнані в порівнянні з іншими.» В особистих відносинах їх претензія на володіння правом полягає в тому, що всі повинні задовольняти їх потреби, однак вони самі не беруть на себе ніяких зобов'язань у тому, щоб слухати і розуміти інших.

Нарцистична зверхність. Вище описана стратегія поведінки обумовлена почуттям «зверхності» та власної безцінності. Цінність людини завжди відносна, вона не буває абсолютна. Якщо поруч з нарцисом підвищується цінність іншої людини, то цінність нарциса у його суб'єктивному внутрішньому переживанні стрімко падає, що спричинює потребу у переживанні почуття зверхності над «кривдником». Для цього у арсеналі методів боротьби у нарциса є знецінення і звинувачення, які допомагають йому відвоювати безпечний простір для свого існування. Для нарцистичної особистості будь-яка конкуренція – це спосіб затвердити свою зверхність і перевагу над іншими, хоча нарциси вступають в конкурентні відносини лише тоді, коли бачать лише сприятливий для себе фінал. Ця жага захоплення у нарцистичних особистостей виникає, як правило, від того, що вони відчують себе невпевнено і потребують емоційного підживлення.

Нарцистичне «магічне мислення». «Магічне мислення» – це ілюзорне сприйняття нарцисом дійсності, за допомогою якого нарцис може жити соціальним життям як правило в одній із ролей: у

першому випадку втікаючи від внутрішньої порожнечі вони створюють навколо себе власний ілюзорний світ в якому вони займають головне місце, самі є успішними і переможними особистостями, яким подобається бути в центрі уваги, купатись в променях слави та повчати інших. У другому випадку, коли ненависть до власного «Я» настільки велика, що вони постійно уникають можливості «бути викритими іншими», страх який керує життям змушує їх ховатися в тіні інших людей, вони підігрують свою грандіозність і всемогутність через зв'язок та приналежність до інших «великих і успішних людей» купаючись у їх променях слави. Таких людей називають *прихованими нарцисами*. Прославляючи іншу людину, вони ніби говорять про те, що «погляньте це не він, а я заслуговую на славу, бо саме Я стою поруч з ним». Але такі стосунки мають теж особливість, якщо раптом об'єкт їх поклоніння запламовує свою репутацію, то їх обожнювання зникає в туж мить. Нарцис відправляється на пошуки нового об'єкту для поклоніння. А його колишній ідол, залишається поруч «розбитим і знеціненим».

Така поведінка пояснюється ще однією якістю нарцисизму як «експлуатація» вона заснована на відсутності емпатії у нарцистичної особистості, не здатності переживати почуття і емоції пов'язані з співпереживанням та встановленням близьких довірливих стосунків з іншими людьми. Це особистість, яка з точки зору емоційного розвитку «застрягла» у своєму емоційному розвитку на рівні дитини у віці одного-двох років. Вона дивиться на іншу людину не як на індивідуальну сутність, а швидше як на продовження своєї власної Самості, яка буде виконувати її нарцистичні бажання і вимоги.

Щоб експлуатувати інших необхідно також мати «*слабкі особистісні межі*», які проявляються у тому, що не відчуваючи власних меж, нарцистична особистість патологічно не відчуває меж іншої особистості. Тоді нарцис вважає іншу людину продовженням себе, «дивлячись у іншого як у дзеркало» він намагається побачити себе і свою досконалість. Якщо «дзеркало» демонструє часом опір, або показує те, ким являється нарцис насправді, нарцис відчуваючи фатальність свого існування розбиває «своє дзеркало» шквалом критики та знецінюючих переконань отримуючи від цього задоволення, а не покарання і відправляється на пошуки нового дзеркала. Хоча по суті той «шквал» є своєрідним виявом аутоагресії і звернений безпосередньо на самого себе, щоб приглушити болюче почуття сорому за свою «безсоромність».

Список використаних джерел

1. Фрейд З. Введение в нарциссизм, — 1914 г. С.14.

2. Хочкис С. Адская паутина нарциссизма. Как выжить в жестоком мире нарциссизма. / Пер. с англ. В. Мершавки. - М.: Независимая фирма «Класс», 2013 г. С.248.

Ольга Савиченко

кандидат психологічних наук, доцент

Тетяна Ільніцька

студентка 3 курсу

МОТИВАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПОЛЯКІВ ЖИТОМИРЩИНИ

Сьогодні політика привертає увагу багатьох дослідників та стимулює появу міждисциплінарних досліджень. Увага політологів звернена, поряд з іншими проблемами, й до проблеми політичної активності національних меншин. Житомирщина є осередком найбільшої польської національної меншини, тому виникає закономірний інтерес до політичної активності поляків житомирщини.

До політики прикута увага і вчених-психологів, які особливу увагу звертають на вивчення політичної мотивації. Прийняття важливих рішень, виступи перед виборцями, різноманітні засідання та заходи, накладають на політиків велику відповідальність, яка вимагає вмотивованої поведінки. При відсутності мотивації, людина яка займається політикою не досягне високих результатів.

Об'єктом нашого дослідження є мотивація політичної активності.

Предмет дослідження – особливості мотивації політичної активності осіб з числа польської національної меншини.

В основу нашого дослідження покладено припущення про те, що політична активність представників польської національної меншини пов'язана з особливостями їх мотивації.

Для виконання поставленої мети та перевірки припущення, сформульовано такі завдання:

1. На основі аналізу наукової літератури з проблеми мотивації політичної активності національних меншин сучасної України, розробити теоретичну модель досліджуваного явища.
2. Проаналізувати особливості політичної активності поляків смт. Довбиша.
3. Проаналізувати основні методи вивчення мотивації та на цій основі обґрунтувати методику власного дослідження.

4. Дослідити структуру мотивації політичної активності осіб з числа польської національної меншини

Перше та друге завдання було реалізоване на початковому етапі дослідження.

На основі аналізу робіт відомих політологів та психологів було розроблено теоретичну модель, при розробці якої ми спиралися на основні ідеї вчених, які вивчали мотивацію політичної активності (рис.1.).

Особи з числа польської національної меншини	Особливості мотивації	
	Загальна структура мотивації досягнення	Переважаючі компоненти
Політично активні	<ul style="list-style-type: none"> – Повнота – Внутрішня збалансованість – Зовнішня збалансованість 	<ul style="list-style-type: none"> – Потреба в досягненні успіху – Активність в досягненні успіху – Усвідомлення результатів власної активності – Очікування
Політично пасивні	<ul style="list-style-type: none"> – Повнота – Незбалансованість 	<ul style="list-style-type: none"> – Потреба в уникненні невдачі – Активність в досягненні успіху та в уникненні невдачі – Емоційна регуляція діяльності – Зовнішнє підкріплення

Рис. 1. Теоретична модель

Ми припустили, що структура мотивації досягнення у політично активних осіб повна, внутрішньо збалансована. Мотивація формуватиметься за рахунок переважання позитивного очікування, активності, потреби у досягненні. Структура мотивації досягнення у політично не активних повна, але внутрішньо незбалансована. Мотивація формуватиметься на тлі потреби в уникненні невдачі, активності в досягненні, емоційної регуляції діяльності та зовнішнього підкріплення.

Для дослідження на локальному рівні ми обрали смт. Довбиш та вибори 2015 року в селищну раду. Селище міського типу Довбиш Житомирської області є унікальною місцевістю, де представники польського етносу становлять більшість мешканців. Досліджуваними виступили депутати, які мають польське коріння або є етнічними поляками

Третє та четверте завдання були реалізовані на етапі емпіричного дослідження.

Для нашого дослідження ми просили респондентів описати ситуації з власного життя. Розповіді досліджуваних аналізувалися за

допомогою системи контент-аналізу, розробленої для вивчення структури політичної мотивації.

Виявилось, що у політично активних осіб з числа польської нацменшини внутрішні чинники (очікування, потреби, емоції) гальмують політичну активність, а мобілізуючим і мотивуючим чинником виступає підтримка оточуючих (рис.2.).

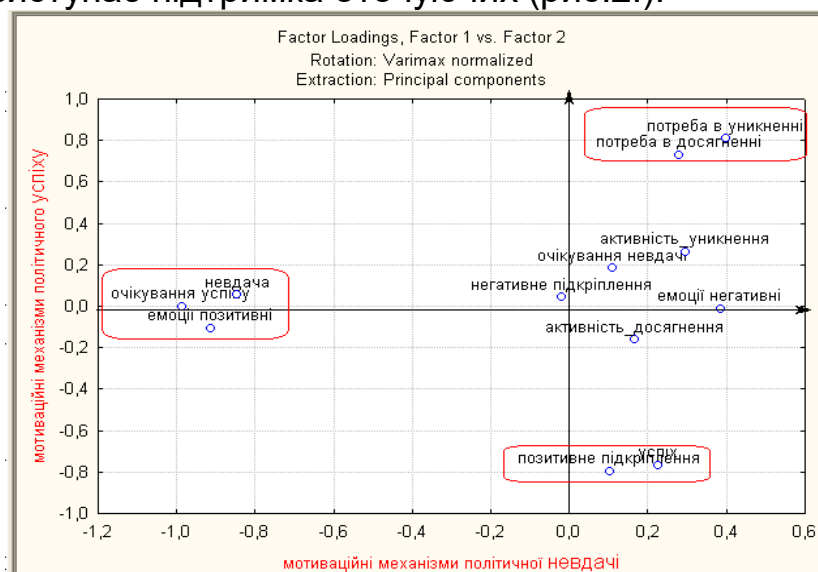

Рис.2. Результати дослідження мотивації політично активних поляків

Політично активні особи з числа польської національної меншини будують перед собою сформовану мету у сфері досягнення успіху, шукаючи при цьому позитивного підкріплення під час виконання будь-яких дій, спрямованих на досягнення успішних результатів, що супроводжується позитивними емоціями і в результаті приводить до успіху (рис.3.).

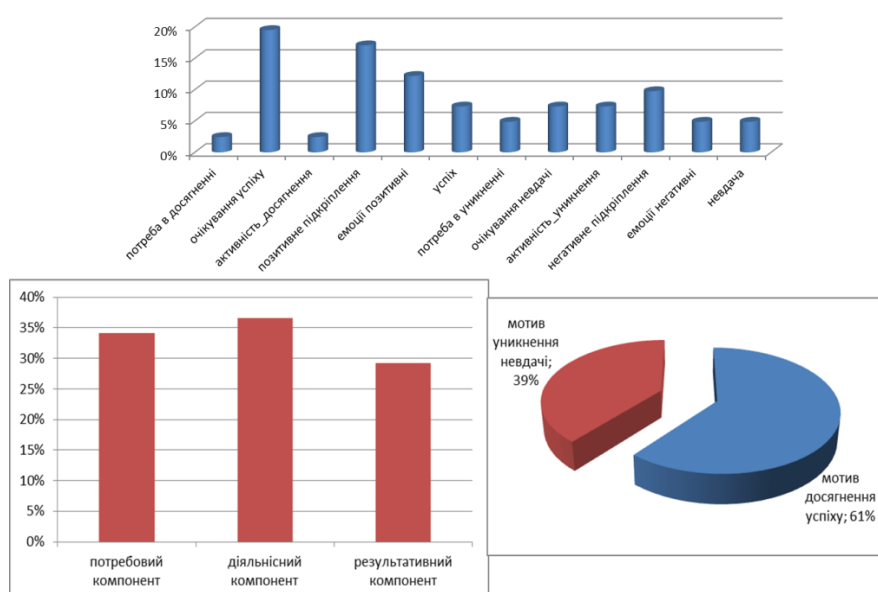

Рис. 3. Повнота та збалансованість структури мотивації політично активних поляків

Політично пасивні поляки рефлексують підтримку та заохочення як стимул до активності і, тоді як критика та негативні очікування асоціюються з успіхом в політичній сфері, що мабуть і знижує їх політичні амбіції (рис.4.).

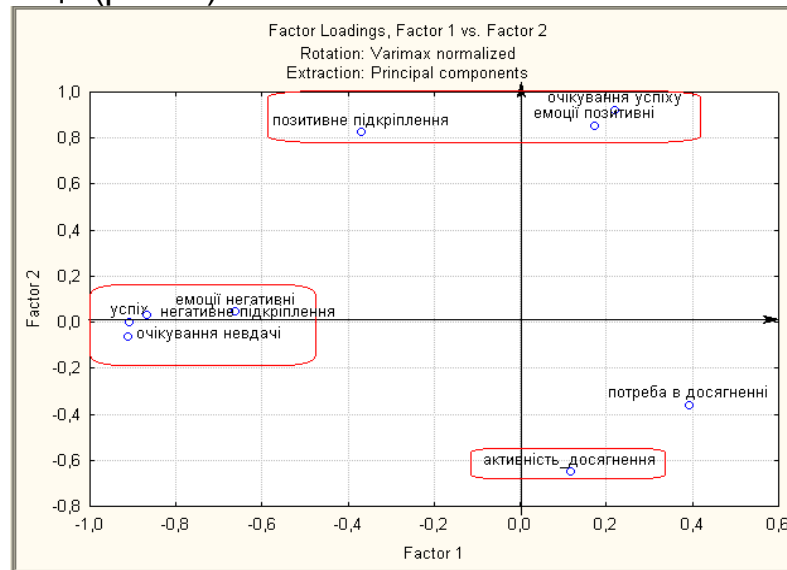

Рис.4. Результати дослідження мотивації політично неактивних поляків

Таким чином, політично пасивні поляки, так само як і активні, будують перед собою сформовану мету у сфері досягнення успіху, шукаючи при цьому позитивного підкріплення під час виконання будь-яких дій спрямованих на досягнення успішних результатів, що супроводжується позитивними емоціями і в результаті приводить до успіху (рис. 5.). Однак, відсутність цілей, пов'язаних з політичною діяльністю, не спонукає їх до активності в цій сфері.

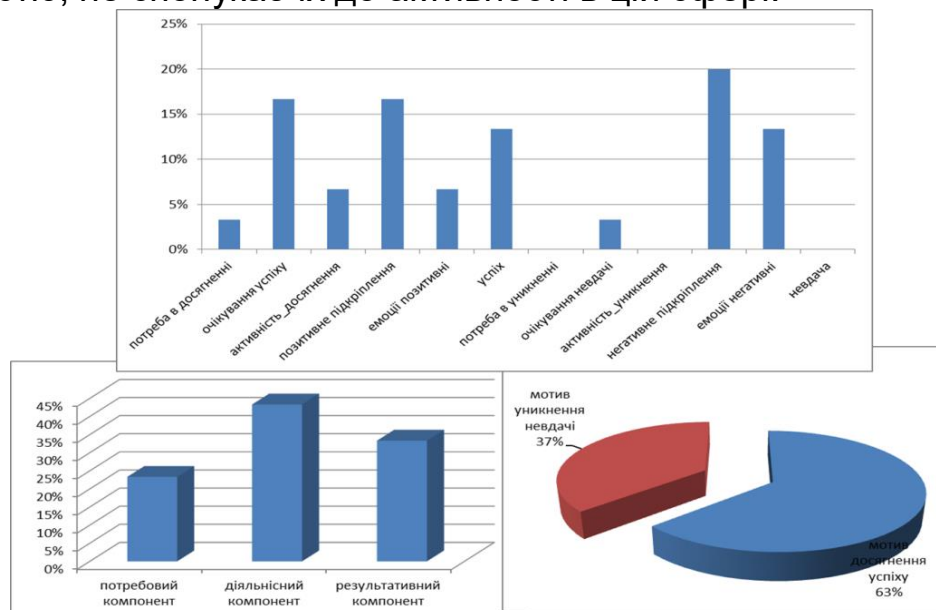

Рис. 5. Повнота та збалансованість структури мотивації політично неактивних поляків

Проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз багатоаспектної проблеми мотивації політичної активності осіб з числа національних меншин. Зокрема, перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо порівняльний аналіз мотивації політичної активності представників різних національних меншин.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Тамара Олеговна Гордеева. – М. : Смысл : Академия, 2006. – 336 с.
2. Макклелланд Д. Мотивация человека / Дэвид Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с. : ил. – (Мастера психологии).
3. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – 2-е изд. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с. : ил. – (Мастера психологии).
4. Савиченко О. Методика вивчення ціннісно-мотиваційних чинників політичної активності / О. Савиченко // *Studia politologica Ucraino-Polona*. - 2016. - Вип. 6. - С. 323-331. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spup_2016_6_34
5. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Хайнц Хекхаузен. – СПб.: Речь, 2001. – 240 с.

Ольга Савиченко

кандидат психологічних наук, доцент

Ян Сардаковський

Студент 3 курсу

РОЗВИТОК МОТИВАЦІЇ У ДИТЯЧІЙ ХРИСТИЯНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблема мотивації як джерела соціальної активності людини є однією з найбільш досліджуваних і водночас найменш розв'язаних проблем у сучасній філософській та психологічній парадигмі. Джерела мотивації діяльності людини різні дослідники шукали у сферах релігійного та творчого досвіду, у різних соціальних спільнотах (сім'ї, школі, трудовому колективі, неформальних об'єднаннях).

Починаючи з праці М. Вебера «Протестантська етика та дух капіталізму», у філософській традиції сформувалося розуміння релігійного досвіду як мотиваційного чинника діяльності людини. Згодом у роботах Д. Макклелланда було досліджено особливості мотиваційних практик дітей, які виховуються у різних релігійних традиціях. Беззаперечним досягненням дослідника стало й обґрунтування важливості дитячої літератури у процесі розвитку мотивації діяльності особистості.

В українській науковій парадигмі вивчення національних мотивів досягнення у дитячій літературі мало представлені. Малодослідженим є порівняння філософсько-психологічних аспектів католицизму та православ'я як двох найбільш чисельних християнських конфесій України. Таким чином, недостатня розробленість окресленої проблеми та її беззаперечна соціальна значущість зумовили вибір теми нашого дослідження.

Об'єктом нашого дослідження є мотивація досягнення у дітей, які виховуються у різних християнських традиціях. Предмет дослідження – структура та особливості мотивації досягнення у дитячій релігійній літературі, яка належить до католицької та православної духовних традицій.

В основу нашого дослідження покладено припущення про те, що структура мотивації досягнення різнитиметься у католицькій і православної літературі для дітей

Для виконання поставленої мети та перевірки припущення, сформульовано такі завдання:

1. Проаналізувати концептуальні підходи до розуміння проблеми мотивації досягнення у філософській і психологічній літературі
2. Розкрити методи та принципи дослідження мотивації досягнення та обґрунтувати методiku власного дослідження.
3. Дослідити особливості мотивації досягнення успіху у католицькій та православної дитячій літературі

Виходячи з попередніх пілотажних досліджень та власного досвіду, ми припустили, що структура мотивації досягнення у католицькій літературі є повною, але не достатньо внутрішньо збалансованою (рис.1.).

Католицька література:

- Зовнішній баланс
- Очікування успіху чи невдачі
- Потреба в успіху чи невдачі
- Успіх

Православна література:

- Внутрішній баланс
- Підкріплення позитивне чи негативне
- Емоції позитивні чи негативні

Спільні риси:

- Повнота
- Інструментальна активність

Рис.1. Теоретична модель

Мотивація дітей-католиків формується за рахунок переважання позитивного очікування, активності, спрямованої на досягнення,

усвідомлення успішних результатів, формування відповідних потреб. Водночас ми очікували, що структура мотивації досягнення у православній літературі виявиться неповною, але внутрішньо збалансованою. Мотивація дітей, що виховуються у православній християнській традиції, формується на тлі потреби в уникненні невдачі, активності, спрямованої на досягнення, емоційної регуляції діяльності та зовнішнього підкріплення.

З метою реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів використано теоретичні, емпіричні та статистичні методи.

Ми виявили, у католицькій літературі для дітей формуються такі особливості мотивації (рис.2.):

- позитивні емоції в ситуаціях невдачі можуть бути проявом захисних механізмів, що може стати перешкодою для свідомого регулювання діяльності;
- часткова відсутність диференціації ситуацій успіху та невдачі, що може призвести до необґрунтованого вибору мотиваційних стратегій;
- усвідомлення важливості будь-якої активності, а також критики і покарання, для досягнення успіху;
- усвідомлення взаємозв'язку потреб, активності та результатів діяльності.

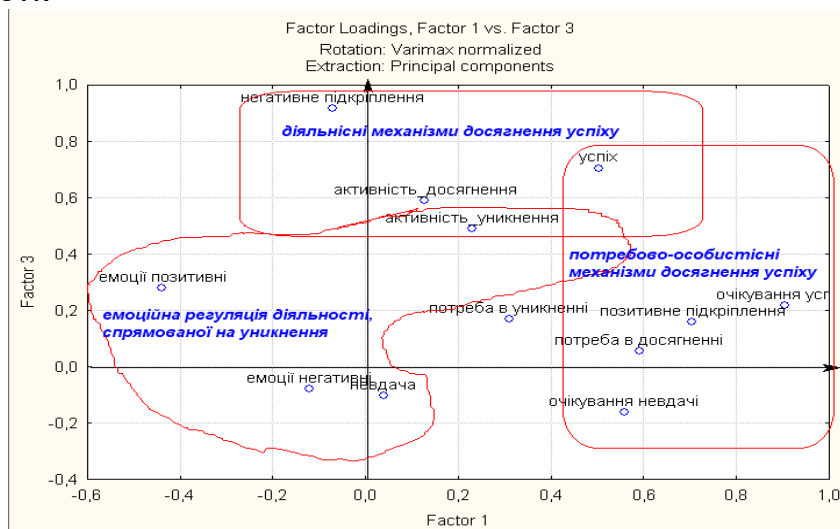

Рис. 2 Результати факторного моделювання структури мотивації досягнення у католицьких творах

Виявилось, що у православній літературі для дітей формуються такі особливості мотивації (рис.3.):

- надмірні потреби та очікування (бажання, наміри) ведуть за собою негативне підкріплення (критику, зауваження т.п.);
- успіх є випадковим явищем, що пов'язане з удачею, везінням, а не намірами, активністю, підтримкою;

- будь-яка активність пов'язана з позитивним підкріпленням (підтримка і похвала є наслідком активності);
- емоційна регуляція діяльності в різних ситуаціях, в тому числі й неуспішних.

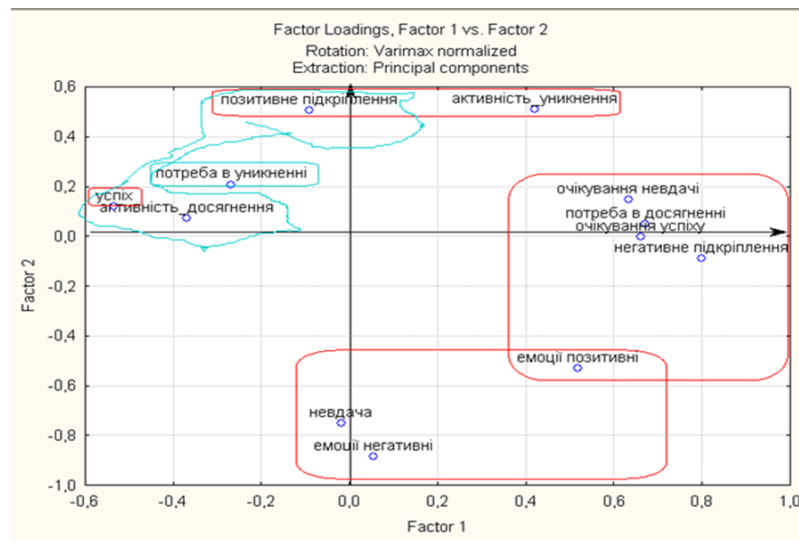

Рис. 3. Результати факторного моделювання структури мотивації досягнення у православних творах

Для розуміння відмінностей у стилях виховання дітей різних конфесій, ми здійснили порівняння структури мотивації досягнення в католицьких та православних творах (рис.4.).

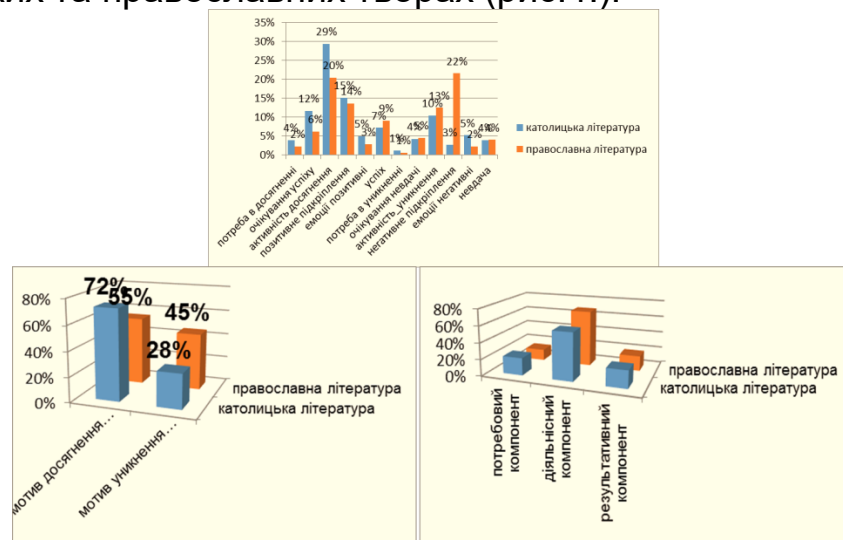

Рис.4. Порівняльний аналіз повноти та збалансованості структури мотивації в християнських творах для дітей

3 точки зору повноти структури мотивації результати є майже ідентичні, за винятком суттєвої різниці відсоткового коефіцієнту окремих категорій: очікування успіху, активність спрямована на досягнення успіху, негативні емоції. Можна припустити, що діти, які виховуються в католицькій традиції, ростимуть більш активними, тоді як діти, що читають православну

літературу, стануть більш стійкими до критики.

Щодо **внутрішнього балансу**, то майже ідентичними є потребовий, діяльнісний та результативний компоненти. Однак, бачимо, що в православній літературі менше виражені потреби та очікування, що дозволяє говорити про більшу вираженість особистісно-потребових характеристик мотивації в католицькій літературі.

Зовнішня збалансованість структури мотивації досягнення є доволі схожою, в обох випадках переважає мотив досягнення успіху, за винятком полярності відсоткового співвідношення у католицькій літературі та збалансованості відсоткових співвідношень мотивів у православній літературі. Бачимо, що в католицькій літературі баланс більш оптимальний, хоча, православні твори більшою мірою врівноважують ситуації успіху та невдачі.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дало підстави для висновку про те, що і в католицькій, і в православній християнській літературі для дітей формуються як конструктивні, так і деструктивні особливості мотивації (рис.5.).

В цілому підтвердилося попереднє припущення щодо особливостей структури мотивації у католицькій і православній літературі.

	тенденції розвитку мотивації	
	конструктивні	деструктивні
Католицькі твори	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення важливості будь-якої активності, а також критики і покарання, для досягнення успіху – усвідомлення взаємозв'язку потреб, активності та результатів діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> – часткова відсутність диференціації ситуацій успіху та невдачі, що може призвести до необґрунтованого вибору мотиваційних стратегій – позитивні емоції в ситуаціях невдачі як прояв захисних механізмів, що може стати перешкодою для свідомого регулювання діяльності
Православні твори	<ul style="list-style-type: none"> – емоційна регуляція діяльності в різних ситуаціях, в тому числі й неуспішних – будь-яка активність пов'язана з позитивним підкріпленням (підтримка і похвала є наслідком активності) 	<ul style="list-style-type: none"> – формується уявлення про те, що надмірні потреби та очікування (бажання, наміри) ведуть за собою негативне підкріплення (критику, зауваження т.п.), а успіх є випадковим явищем, що пов'язане з удачею, везінням, а не намірами, активністю, підтримкою

Рис.5. Тенденції розвитку мотивації в християнській літературі

Вбачаємо такі напрямки практичних розробок на основі результатів дослідження:

1. Підбір творів для періодичних дитячих християнських видань, в яких повна та збалансована структура мотивації.
2. Коментоване читання з дітьми літератури на релігійні теми з урахуванням конструктивних та деструктивних тенденцій в

літературі.

3. Розвиток окремих особливостей мотивації (які відсутні в певних творах) іншими засобами з метою забезпечення гармонійного розвитку мотивації.
4. Розробка рекомендацій батькам та вихователям, які долучаються до дитячого читання.
5. Розробка тренінгових та корекційних занять для дітей з урахуванням особливостей розвитку мотиваційної сфери.

Список використаних джерел

1. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Тамара Олеговна Гордеева. – М. : Смысл : Академия, 2006. – 336 с.
2. Макклелланд Д. Мотивация человека / Дэвид Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 672 с. : ил. – (Мастера психологии).
3. Савиченко О. Мотив досягнення в сучасній українській дитячій літературі / О. Савиченко // Психологічні перспективи. – Спеціальний випуск «Психологічні виміри українського соціокультурного простору». – Луцьк, 2011. – С. 249-256.
4. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Хайнц Хекхаузен. – СПб.: Речь, 2001. – 240 с.

Ірина Тичина

кандидат психологічних наук, доцент

Анна Байдюк

студентка 63 групи

соціально-психологічного факультету

АНАЛІЗ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ З ГЕРОЯМИ-СИМУЛЯКРАМИ ТА МЕДІА ПЕРСОНАМИ

Підлітковий вік є важливим періодом розвитку особистості, в ході якого через процеси наслідування формується соціальна поведінка людини. У світі розвитку комп'ютерних технологій еталоном для наслідування у підлітковому віці все частіше стають медіаперсони - люди, які стали відомими завдяки неабияким успіхам у тій чи іншій діяльності або вигадані уявні персонажі, які користуються популярністю серед молоді. У зв'язку із цим існує необхідність досліджень особливостей впливу віртуального референтного оточення на розвиток особистості сучасних підлітків.

У статті ми ставили за мету вивчити, які медіа герої є референтними для сучасних молодших підлітків. Дослідження здійснювалося за допомогою модифікованого варіанту методики

моделювання ціннісної свідомості (ММЦС) О.Л. Музики, а саме первинних етапів дослідження [3], та опитувальника, розробленого на основі техніки К. Фопеля «Мої кумири» [5]. Перший етап дослідження передбачав визначення референтних героїв сучасного підлітка. За допомогою анкети було виділено героїв, з якими ідентифікує себе підліток, визначено найбільш популярних та поділено їх на окремі категорії. На другому етапі ми виявляли уміння та особистісні якості, якими підлітки наділяли героїв з категорій література, мультфільми, знаменитості, комп'ютерні ігри, інші.

Аналіз та інтерпретація отриманих даних спрямовувалися на виявлення типів медійних героїв, з якими ідентифікують себе підлітки та ціннісного наповнення образів медійних персон у свідомості молодших підлітків. Аналіз факторно-семантичної моделі референтних героїв-симулякрів та медіаперсон з якими ідентифікуються молодші підлітки (рис. 1) зобразив виділення двох основних факторів на факторному полі, що становлять 70% загальної дисперсії (Додаток D, табл. D.3.).

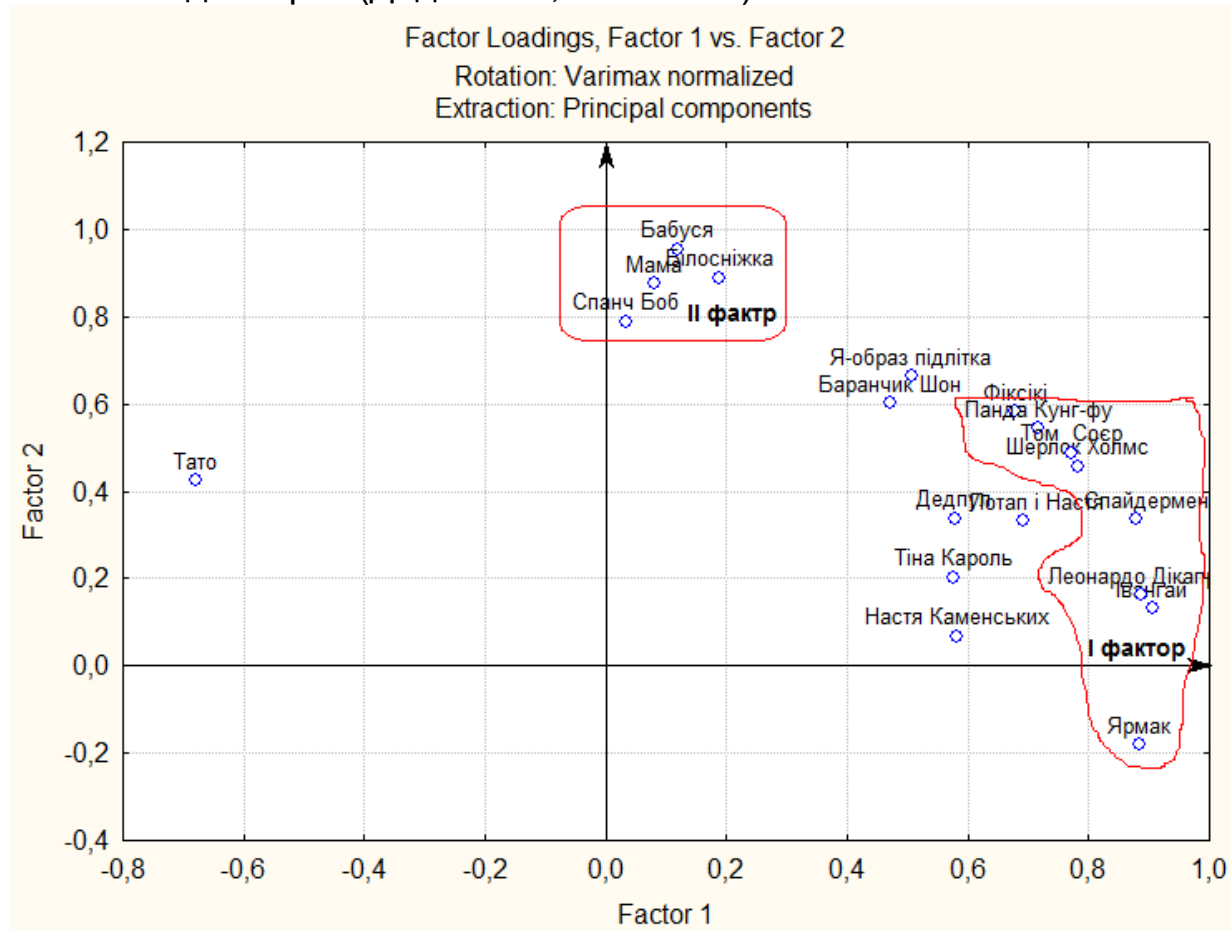

Рис. 1. Факторно-семантична модель представлення референтних героїв-симулякрів та медіаперсон у свідомості молодших підлітків

Перший фактор (53% дисперсії) складається з героїв-симулякрів – Панда Кунг-Фу (0,71), Том Соєр (0,77), Шерлок Холмс

(0,78), Спайдермен (0,87) та медіаперсон – Леонардо Дікапріо (0,88), Івангай (0,90), Ярмач (0,88), які мають прояв сильного прямого зв'язку.

Другий фактор (17% дисперсії) містить героїв-симулякрів Білосніжка (0,88) і Спанч Боб (0,78) та реальних людей мама (0,87) і бабуся (0,95), які також мають прояви сильний позитивного прямого зв'язку (Додаток D, табл. D.2).

За реалістичністю медіа персонажів (типологія Ю.С. Чаплінської) у підлітків були виділені:

- медіа образи реальних людей (28%): *актори* (Леонардо Дікапріо, Сільвестр Сталоне) – 5%; *музиканти/співачи* (Настя Каменських, Ніна Матвієнко, Дзідзьо, Потап і Настя, Олег Винник, Тіна Кароль, Ірина Федишин) – 17%; *блогери* (Івангай) – 2%; *спортсмени* (Лео Мессі) – 2%; *гумористи* (Олена Кравец) – 2%.

- вигадані персонажі (72%): *герої фільмів* (Спайдермен, Супермен, Термінатор, Тоні Старк, Дедпул, Бетмен) – 14%; *герої мультфільмів* (Колобок, Заєць, Добра Фея, Рапунцель) – 10%; *герої книг* (Шерлок Холмс, Том Соєр, Гаррі Поттер) – 7%; *герої мультсеріалів* (Наруто, Боруто, Ницу, Спанч Боб, Фіксикі, Панда Кунг-Фу, Баранчик Шон, Каспер, Монстер Хай) – 22%; *герої ігор* (SJ-Карл, Саб-Зіро, Minecraft 1.8.3., Еціо Аудиторе, C.S.1.6., Wot, Splinter Cell Blacklist, Кухня Сари) – 19%.

До вибору підлітків не ввійшли категорії: політики, законодавці моди, ведучі реаліті і токшоу, програм та новин, герої серіалів, журналісти/репортери. Це може свідчити про ще відсутній інтерес через вікові особливості 12 річних.

Також, варто зазначити, що підлітки виділили *маму* (20 % підлітків), *тата* (10%) та *бабусю* (5%) як референтних осіб у пункті опитувальника «інші».

За результатами дослідження виділено такі характеристики бажаності медійних героїв:

- *успіх* – крутий, організований, має футбольний талант, працьовитий, відомий, талановитий, добре готує, красиво співає, вміє красиво прибирати, знімає цікаві ролики, сам дійшов до своєї цілі;
- *інтелект* – розумний, розв'язує складні справи, оригінальний, логічно мислить;
- *гумор* – веселий;
- *привабливість (жіночі якості)* – красивий, ласкавий;
- *наси́льство (чоловічі якості)* – мужній, сміливий, хоробрий, сильний.

Також виділяються *людські моральні якості взаємопідтримки та допомоги* – добрий, ввічливий, щедрий, дружелюбний, чесний, допомагає друзям.

Отже, на основі проведено аналізу можна зробити висновок, що для молодших школярів у процесі ідентифікації з медійними персонами значимими є цінності, які характеризують *стратегію активної дії* у складних життєвих ситуаціях; *міжособистісні відносини*, які ґрунтуються на відкритості та прозорості стосунків; характеризують *вольові* якості та уявлення про *успішність* і *авторитетність* у підлітковому віці.

Список використаних джерел

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / [за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики]. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320с.
2. Музика О.Л. Ціннісна детермінація становлення та розвитку обдарованої особистості//Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. – Випуск 11. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка. - С.6-20.
3. Фопель К. На пороге взрослой жизни: Психологическая работа с подростковыми и юношескими проблемами. Ценности, цели и интересы. Школа и учеба. Работа и досуг./ Пер. с нем. – М.: Генезис, 2008. – 208.
4. Чаплінська Ю. С. Особливості парасоціальних стосунків: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду досліджень / Ю. С. Чаплінська // Соціально-психологічні особливості професійної діяльності працівників соціальної сфери: соціальні виміри сучасності. Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю // упор. Плетка О.Т. – Київ-Мелітополь, 2014. – С. 98-106.

Оксана Хомутовська
студентка 4 курсу

Науковий керівник
Кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології та психотерапії
Н.Ф.Портницька

ОБРАЗ СІМ'Ї У СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ: РОЛЬ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПІКИ

Людина народжується індивідом, і, лише включаючись у соціум стає особистістю. На перших етапах життя дитини зв'язок із зовнішнім світом відбувається через сім'ю (Е.Ейдемільер), де вона

(дитина) як свідомо, так і несвідомо переймає моделі поведінки батьків, а ті, у свою чергу, виховуючи дитину, формують у ній життєві погляди, особистісні якості, ціннісні орієнтації та інтереси. Стиль виховання як взаємодія між батьками та дітьми впливає на розвиток особистості і може мати два напрямки: конструктивний та деструктивний. Моделі поведінки батьків формують образ сім'ї у свідомості дитини, який вона перенесе у своє майбутнє життя. В.М. Дружинін зазначає, однією з особливостей сімейного виховання у пострадянський період є домінування виховної функції матері та відчуження батька [1].

Методологічні основи дослідження розвитку особистості у підлітковому віці закладені у роботах Г.С. Костюка, Д. Б. Ельконіна, Б.Г. Ананьєва, І.С. Кона. Д.Б. Ельконін звертає увагу на соціальну ситуацію розвитку підлітків. важливість взаємин матері та дитини відмічають Е. Еріксон, І. Валітова, Е.С. Шефер. В працях В.Століна, О.Бодальова, Е.Г.Ейдемільера, О.І.Захарова демонструється залежність психічного розвитку та формування особистості дитини від батьківського ставлення до неї, стилю виховання.

Я-концепція як відносно стійка, в тій чи іншій мірі усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається як неповторна, є основою для побудови взаємодії з іншими людьми та ставлення до самого себе. Процес формування образу Я відбувається у процесі соціалізації більшою мірою у сімейних стосунках. Формування Я-концепції та образу сім'ї – взаємозалежні процеси, що відображають дві лінії пізнання: оточуючої дійсності та самого себе. Взаємна детермінація здійснюється на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях [3].

Образ сім'ї – цілісне інтегративне утворення, орієнтований на регуляцію сімейної взаємодії, зокрема дитячо-батьківських стосунків (Т.М. Мішина). Образ сім'ї у свідомості підлітка є похідним утворенням, його формування починається ще в ранньому дитинстві. На цей процес, окремі актуальної взаємодії, впливають наявні у батьків міфи сім'ї або образи сім'ї, батьківські установки або паттерни поведінки. Сім'я таким чином взаємодіє з дитиною через створений образ сім'ї у її свідомості, який поряд з іншими факторами, бере участь у формуванні образу Я дитини, який впливає на взаємодію з іншими людьми та ставленням до себе [4].

Стиль виховання, як зазначає Е.Г. Ейдемільер, може бути гармонійним та дисгармонійним. У випадку гармонійного стилю виховання дитина має більше можливостей для формування адекватного образу сім'ї. Домінуючою у процесі виховання є стиль материнського виховання матері як система емоційного ставлення до дитини, способи їх взаємодії між собою, має визначну роль у

формування особистості [4]. Як зазначає А.А. Нестерова, що гіперпротекція, як дисгармонійний стиль виховання, сприяє деструктивній лінії розвитку не лише образу сім'ї у свідомості підлітка, а й образу Я. Чим ближчими є стосунки в діаді матір-дитина, тим більший ризик формування неадекватного образу сім'ї. Наші попередні доослідження засвідчили, що гіперпротекція негативно впливає на розвиток вольових якостей, формує тенденцію до інфантильності у дитини. При цьому ні матері ні підлітки не відчували гострого дискомфорту, вочевидь ця ситуація є достатньо «зручною» для них. В таких умовах у підлітків формується викливлений образ стосунків із матр'ю, а отже і сім'ї в цілому.

Матір – перша людина, яка формує у дитини уявлення про оточуючий світ. У процесі виховання через створену матір'ю зону свободи або обмежень, заборон, які говорять про рівень довіри, формуються особистісні риси дитини. А Манегетті говорить, що доки дитина залишається в стосунках матір-дитина, доти вона не здатна подорослішати насправді [2]. Тому важливо, щоб батьки дозволяли дитині бути дорослою, провляти самостійність.

Отже, стиль виховання матері є вагомим чинником у формуванні особистості дитини, її образу я та образу сім'ї. Залежно від досвіду, уявлень, цінностей матері, він може бути гармонійним та дисгармонійним. У першому випадку умови є сприятливими для формування адекватного образу сім'ї у свідомості підлітка, коли йде вілрображення рольових стосунків, дитячо-батьківських та подружніх взаємин носить об'єктивний характер, у другому – неадекватного, коли замість об'єктивної реальності основу становлять очікування про поведінку членів сім'ї. Неадекватний образ сім'ї тягне за собою порушення в сфері образу Я, утрудненню соціалізації та труднощі у подружніх стосунках.

Список використаних джерел

1. Дружинин В.Н. Психология семьи. - СПб.: Питер. 2006. – 176 с.
2. Менегетти А. Проект Человек / А. Менегетти. — М.: ННБФ «Онтопсихология», 2003. — 336 с.
3. Мухина В. С. Возрастная психология. - 4-е изд., - М., 1999. - 456 с.
4. Эйдемиллер Е.Г. Семейная психотерапия. – Л.: Медицина, 1990. – 192 с.

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

Ксенія Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент

Дмитро Горбик

студент 5 курсу

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ АДАПТОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВНЗ

Складна соціально-економічна та політична ситуація, несприятливе екологічне середовище в країні обумовлюють, зокрема, виникнення складнощів у процесі адаптації до нових умов життя. Здатність до адаптації є найважливішою умовою для збереження психічного та соматичного здоров'я, для розвитку і вдосконалення особистості. Особливо гостро проблема адаптації постає при переході вчорашніх школярів до навчання у ВНЗ. Період пристосування до вимог навчання у виші може бути досить тривалим у деяких першокурсників. Це зумовлює значні відмінності у результатах навчання особистості у школі та ВНЗ, ми можемо спостерігати, як колишні школярі-відмінники (та навіть медалісти) демонструють досить низький рівень успішності на першому курсі. Крім того, специфіка організації навчального процесу у ВНЗ, великий обсяг інформації, імовірна відсутність навичок самостійної роботи з великими обсягами літератури, можуть зумовлювати значне емоційне напруження, втому, зниження самооцінки, що і є основними чинниками низького рівня успішності.

Проблема адаптації студентів до навчально-виховного процесу у ВНЗ розглядалась такими науковцями: Т. Алексєєва (психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ) [1], Ю. Бохонкова (деякі методологічні аспекти аналізу закономірностей адаптації студентів-першокурсників до умов навчання) [2], Н. Герасімова (внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов навчання у вищих навчальних закладах) [3] А. Налчаджян (визначення соціально-психологічної адаптованості та її чинників) [4] та ін. Не зважаючи на значну кількість досліджень, проблема адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ залишається актуальною.

Соціально-психологічна адаптація до навчання у ВНЗ – це такий стан особистості в групі, коли вона продуктивно займається

навчанням, задовольняє свої основні потреби, повною мірою дотримується тих рольових очікувань, які пред'являє до неї середовище, самостверджується і вільно виражає свої творчі здібності.

Адаптація здебільшого залежить від рівня адаптивності людини. Дана характеристика є природженою або набутою здатністю пристосовуватися до нових змін. Природженими основами адаптивності є темперамент, емоції, спеціальні здібності, самооцінка, фізичний стан організму, тому тривалість процесу адаптації різна в різних людей.

Виділяють основні чинники адаптації: професійне самовизначення, смисложиттєві орієнтації, соціометричний статус, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей, можливість самореалізації, творчості, особистісного зростання та ін.; особливості характеру особистості; здатність до емоційно-вольової саморегуляції поведінки і діяльності; наявність джерел психологічної підтримки; розробка і впровадження соціально-психологічних програм підвищення рівня адаптованості до навчання студентів перших курсів вищих навчальних закладів.

Отже, адаптація – це комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією соціальних, біологічних і психологічних факторів. Це соціально-психологічний процес, який, за сприятливого протікання, зумовлює в особистості формування стану адаптованості, тобто стану, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні соціогенні потреби, переживає стан самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей впливу соціально-психологічного тренінгу на рівень адаптованості студентів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ. Ми припускаємо, що проведення адаптаційного соціально-психологічного тренінгу зумовлює зростання рівня адаптованості студентів-першокурсників.

Дослідження передбачає послідовну реалізацію таких етапів: проведення опитувальника «Діагностика соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса та Р. Даймонда; проведення адаптаційного тренінгу зі студентами першого курсу з метою підвищення рівня адаптації першокурсників; повторне проведення опитувальника «Діагностика соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса та Р. Даймонда.

В даному дослідженні приймали участь студенти 1 курсу денної форми навчання соціально-психологічного факультету напряму

підготовки «Практична психологія» Загальна вибірка складала 30 студентів-першокурсників віком 17 – 18 років (26 дівчат, 4 юнаків).

Отримані на першому етапі результати дозволили розділити досліджуваних на 4 категорії відповідно до рівня адаптації:

- рівень адаптації нижче середнього (від 122 до 131 балів): 4 студента – 10 % від всієї групи;
- середній рівень адаптації (від 132 до 141 балів): 12 студентів – 40%;
- рівень адаптації вище середнього (від 142 до 162 балів): 8 студентів – 30%;
- високий рівень адаптації (від 163 до 170 балів): 6 студентів – 20%.

У досліджуваній групі жодний студент не був віднесений до низького рівня адаптації. Найменша кількість балів становить 129 балів що відповідає рівню нижче середнього (граничні показники цього рівня 122-131 балів). Нами встановлено, що студенти на запитання даного опитувальника відповідали з достатнім рівнем щирості (показник по шкалі правдивості – 14,9 балів, за нормативне значення 18-45 балів).

Отже, більшість досліджуваних (70%) перебувають на рівні адаптації «середній» та «вище середнього». Це означає, що досліджувані першокурсники без додаткових зусиль здатні успішно пристосуватися до навчання у ВНЗ.

Для покращення процесу адаптації першокурсників ми провели тренінгові заняття. Після тренінгу, через два тижні, ми провели повторне дослідження і виявили такі результати:

- рівень адаптації нижче середнього (від 122 до 131 балів): 2 студента – 10 % від всієї групи;
- середній рівень адаптації (від 132 до 141 балів): 10 студентів – 40%;
- рівень адаптації вище середнього (від 142 до 162 балів): 10 студентів – 30%;
- високий рівень адаптації (від 163 до 170 балів): 8 студентів – 20%.

Рівень адаптації незначно виріс після тренінгового заняття. Значимих відмінностей у показниках рівня адаптації першокурсників до навчання у ВНЗ до і після тренінгу не виявлено. Це може бути пов'язано як з розміром вибірки (недостатньо велика), так і з її особливостями (від початку досить високі показники за рівнем адаптованості). Звичайно, дана проблема потребує більш ґрунтовних досліджень на більшій вибірковій сукупності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у побудові загальної теоретичної моделі чинників успішної адаптації студентів-першокурсників до навчання у ВНЗ та проведення широкомасштабних досліджень для її емпіричної верифікації.

Список використаної літератури

1. Алексеева Т.В. Психологічні фактори та прояви процесу адаптації студентів до навчання у ВНЗ. Автореферат дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: 19.00.01 – Загальна психологія, історія психології. - К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2004.-26 с.
2. Бохонкова Ю. Деякі методологічні аспекти аналізу закономірностей адаптації студентів-першокурсників до умов навчальних закладів / Ю.Бохонкова // Освіта на Луганщині. – 2006. –№1. – С. 15-17.
3. Герасімова Н.Є. Внутрішньоособистісні конфлікти в процесі соціальної адаптації студентів до умов вищих навчальних закладів: дис. ... канд. Психол. Наук : 19.00.07 / Герасімова Наталія Євгенівна. – К., 2004. – 227 с.
4. Началджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / А.А. Началджян. – 2-е изд., дополненное – М.: Эксмо, 2010. – 368 с.

Ірина Гречуха

*асистент кафедри теоретичної психології та
психології розвитку*

РЕФЛЕКСІЯ ЗДІБНОСТЕЙ ЛІТЕРАТУРНО ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Ранній юнацький вік – це період активного самопізнання, професійного та особистісного самовизначення. Знаков В.В., досліджуючи феномени «самопізнання» та «саморозуміння», вказує на їх відмінності. Пізнаючи себе, суб'єкт дає відповіді на питання «Який я?» та «Що я знаю про себе?». Результатом «саморозуміння» є відповіді на питання іншого рівня – «Чому я є саме таким?» [2]. Таким чином у свідомості старшокласника формується уявлення про себе, як суб'єкта власної активності.

До психологічних механізмів саморозуміння В.В. Знаков відносить соціальну ідентифікацію, яка здійснюється шляхом зіставлення розуміння себе (в тому числі і особливостями опанування певним видом діяльності) із референтним соціальним оточенням.

Ознакою обдарованої особистості є її спрямованість на *розвиток своїх здібностей*, як зазначає Г.С. Костюк «здібність людини до розвитку її здібностей» [3, с.341]. А це потребує особистісної рефлексії, порівняння та оцінки власних умінь з умінями референтних осіб.

Як показують наукові розвідки О.Л. Музики, «...суб'єктивну картину здібностей складають чотири групи уявлень: 1) уявлення

про власні вміння як просоціальні засоби адаптації у тій чи іншій життєвій ситуації; 2) уявлення про складові цих умінь, про окремі дії та операції, які актуалізуються тоді, коли виникає необхідність удосконалити окремі вміння чи зробити їх елементами нових умінь; 3) уявлення про референтних осіб, які можуть бути і зразками для наслідування, і своєрідними соціальними валідизаторами як окремих умінь, що вдосконалюються, так і тих перспектив особистісного розвитку, які це вдосконалення відкриває; 4) уявлення про власні особистісні якості, в тому числі й індивідуальні особливості, які співвідносяться не лише з можливістю успішного виконання тієї чи іншої діяльності, а й з самооцінкою перспектив подальшого розвитку» [4, с.78-79].

Результати наших досліджень показують, що літературно обдаровані (або із ознаками літературної обдарованості) старшокласники, на відміну від пересічних, здатні відрефлексовувати не лише власні вміння, але й окремі дії та операції, які потім свідомо використовують і розвивають. Старшокласники демонструють як орієнтацію на власну активність («пишу для себе», відзначають прагнення до саморозвитку), так і на зовнішню підтримку в розвитку літературних здібностей (важлива є думка однолітків, вчителя літератури). Спостерігається орієнтація на те коло референтних осіб, яке задовольняє потребу у визнанні та поцінуванні (схвалюють або критикують їх творчі напрацювання, допомагають розвиватися, слугують прикладом до наслідування). До нього і досі належить найближче оточення дитини (батьки, однолітки, вчителі), однак, в окремих випадках спостерігається, що зразком для наслідування дитина вибирає відомих критиків, чи навіть постаті відомих письменників, поетів та драматургів [1]. Цікавим є і той факт, що дружні стосунки вони намагаються будувати з людьми творчими, дуже часто не пов'язаними з літературою, але такими, які належать до художнього типу (музикантами, художниками тощо). Така творча спорідненість базується на потребі «ціннісного обміну». «Ціннісний обмін» базується на рефлексії особистісних якостей і умінь в процесі взаємного визнання досягнень, що забезпечує всім учасникам міжособистісного спілкування ціннісно-мотиваційне підкріплення активності, спрямованої на розвиток їх здібностей [5]. Іншими словами, це контактна група творчих особистостей, які здатні до взаємного поцінування досягнень один одного.

Виходячи із цих суджень, ми відмічаємо особливу потребу для літературно обдарованих школярів в психологічній підтримці. За твердженнями О.Л. Музики, в основі такої підтримки має лежати «...не просто розвиток умінь, дій та операцій, референтних

стосунків та особистісних якостей, а провідні потреби, які спрямовують особистісний розвиток – потреба у визнанні, потреба в самоідентичності, потреба в творчості, потреба в розвитку та потреба в реалізації суб'єктності» [4, с.89]. Такі завдання перед собою ставить метод «ціннісної підтримки» обдарованої особистості. Ефективність цього методу полягає в тому, що: по-перше, він враховує індивідуальні особливості обдарованої особистості; по-друге, розвиває взаємодію обдарованої особистості з соціумом через вплив референтних осіб; по-третє, передбачає фіксацію змін у розвитку як через рефлексію здібностей, так і через результати діяльності [4].

Науковий огляд проблеми розвитку літературних здібностей дозволяє зробити висновок про важливість визнання успіхів дитини з боку референтних осіб. А ціннісна підтримка літературно обдарованих старшокласників має спиратися на розвитку всіх видів рефлексії людини (соціальної, діяльнісної, моральної та творчої) та створення ситуації успіху й взаємного поцінування досягнень.

Список використаних джерел

1. Гречуха І.А. Дослідження розвитку літературних здібностей та обдарованості в ранньому юнацькому віці / І.А. Гречуха // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том VI: Психологія обдарованості. – Випуск 11. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. - С.311-318.
2. Знаков В.В. Самосознание, самопонимание и понимающее себя бытие / В.В. Знаков // Методология и история психологии, 2007. – Том 2. – Выпуск 3. – С. 65-74.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Музика О.Л. Референтні відносини у розвитку обдарованої особистості / О.Л. Музика // Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: Монографія / Р.О. Семенова, О.Л. Музика, Д.К. Корольов та ін. / За ред. Р.О. Семенової. – К.-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – С. 69-90.
5. Музика О.Л. Ціннісна підтримка і ціннісний обмін як психологічні механізми розвитку здібностей / О.Л. Музика // Матеріали III Міжрегіонального семінару з впровадження у навчальний процес програми ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості. – Житомир, 2010. – С. 5-10.

Наталія Портницька*кандидат психологічних наук, доцент***Юлія Войцехівська***студентка III курсу*

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ З ВАДАМИ ЗОРУ

Проблема становлення творчої особистості, особливостей її формування та проявів творчих здібностей є актуальною, оскільки сучасне суспільство все більше потребує творчого потенціалу особистості.

Підлітковий вік – це період становлення спрямованості та цінностей особистості (Л.І. Божович, Г.А. Цукерман, Д.І. Фельдштейн). Приймаючи положення Б.М.Теплова про індивідуальний характер та діяльнісну основу здібностей, можна стверджувати, що включення в творчу діяльність позначається на характері індивідуального розвитку та соціальних стосунків (К.Н. Поліванова), які суттєво актуалізуються саме в підлітковому віці. Методологічні основи дослідження здібностей та творчості в підлітковому віці закладені у роботах Д.Б. Богоявленської, В.М. Дружиніна, О.І. Кульчицької, О.М. Матюшкіна, Я.О.Пономарьова.

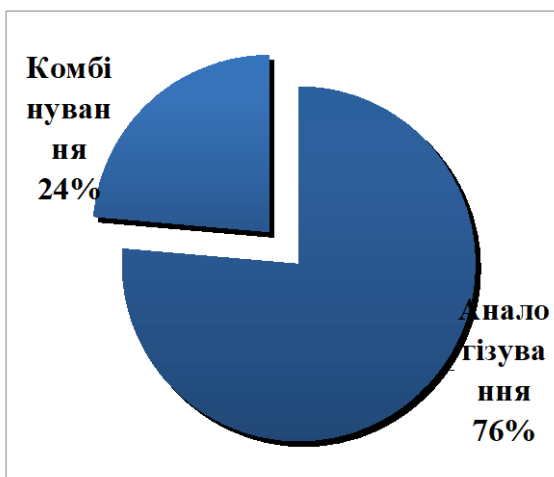
На думку В.О. Моляко, основним механізмом творчості є стратегія як генеральна програма дій, головний напрямок пошуку й розробки, що підкорює собі всі інші дії. Автор вказує, що у конкретній діяльності стратегії реалізуються як стратегіальні тенденції. Вперше стратегіальні тенденції творчості спостерігаються у дошкільному віці (О.Л.Музика, Н.Ф.Портницька). Виявлено, що одним із механізмів розвитку творчості у дитячому віці є використання інвенцій. У дослідженнях Ю.А.Гулько, О.О.Музики, О.М. Савиченко здійснено опис стратегій творчості у різних видах діяльності [1]. Особливості дітей з порушеннями зору вивчаються у контексті залежності сприймання кольорів від захворювань зорового аналізатора (В.А. Бельмер, Е.Г. Боюрова), особливостей формування уявлень слабозорих та сліпих школярів (Т.В. Бубнова), образотворчої діяльності школярів з порушеннями зору (Л.П. Григорьева, В.М. Сорокін), активізації творчих здібностей слабозорих школярів молодшого шкільного віку (А.В.Потьомкіна) та ін.

Однак, недостатньо дослідженими залишилися проблеми механізмів створення нового образу підлітками, що мають порушення зору. Ми припустили, у творчих діях підлітків з порушеннями зору домінуючими є прості механізми творчості, такі як стратегіальні

тенденції аналогізування і комбінування.

Дослідження особливостей продуктивної творчої діяльності школярів з вадами зору здійснювалось за допомогою експерименту та аналізу продуктів діяльності. Досліджуваним пропонувалося виконати малюнок на задану тему з опорою на задані зразки (еталонні малюнки). Контроль результатів здійснювався через повторні дослідження та варіювання інструкції, що передбачала різний рівень мотивування підлітків до діяльності. Загальна вибірка складала 17 осіб, що мають порушення зору. Дослідження проводилось в КНЗ "Житомирська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат 1-3 ступенів N1" в грудні 2015 року з учнями 5 та 6 класів на уроках образотворчого мистецтва..

Якісний аналіз отриманих результатів проводився за такими

критеріями: змістове наповнення малюнка, ознаки наслідування заданих стимулів (колір, окремі деталі чи загальний зміст, схема побудови малюнка, кількість використаних стимулів), внесення інвенцій або елементів попереднього досвіду. Описані критерії дозволили простежити використання підлітками з порушеннями зору стратегіальних тенденцій творчості.

Рис.1. Частотний розподіл використання школярами з вадами зору стратегіальних тенденцій творчої діяльності.

За результатами досліджень виявлено, що вибір стратегіальної тенденції та міра її використання визначаються кількістю використаних стимулів: чим більше стимулів було використано досліджуваним, тим більш віддалені від еталону асоціації пропонували досліджувані. Якщо досліджуваний орієнтувався лише на один стимул це свідчило про використання стратегіальної тенденції аналогізування, що характеризувалася створенням роботи, максимально наближеної до зразку. У випадку використання двох і більше стимулів досліджувані здебільшого застосовували стратегіальну тенденцію комбінування, що характеризується поєднанням кількох зразків в одному малюнку і вимагає дещо вищого рівня творчості, на відміну від аналогізування, в основі якого в експериментальних умовах лежав механізм копіювання і який свідчив про невисокий рівень творчості.

Стратегіальна тенденція аналогізування спостерігалась у 76% досліджуваних. Це свідчить про використання дітьми наслідування

як основного механізму творчості. Характеризується схильністю до використання готового зразка як основи при створенні нового продукту. У цій групі досліджуваних можна виділити дві основні підстратегії: часткове наслідування (більше 60% відтворення) і творче наслідування (до 60% відтворення). творчого – (9 осіб з 14).

Часткове наслідування (36% досліджуваних) полягало у чіткому орієнтуванні на зразок., використанні аналогії безпосередньо пов'язані з стимулом (сюжетну композицію, кольорову гамму). Кількість внесених інвенцій – не більше 5.

Творче наслідування (64% досліджуваних) характеризувалося внесенням значної кількості інвенцій (5 і більше) і частковими модифікаціями кольорових гам, фону та деталей. Спостерігалися аналогії з власного досвіду. Зміст і сюжет зразка відтворювався не цілком, а частково. Такі перетворення безумовно вимагають більш творчого підходу і є проявом творчості підлітка.

Загалом використання слабозорими дітьми стратегіальної тенденції аналогізування характеризувалася фіксацією на одному зразку, або його частині, високою точністю відтворення основного змісту малюнку та його кольорової гамми. Відтворення зразку було досить схематичне, без вдавання в деталі. В середньому точність відтворення становила 60-70%.

Стратегіальну тенденцію комбінування (компліативна) використало 24% досліджуваних. При створенні малюнку школярі використовували в основному 2, рідше 3 стимули. Відтворювався зміст малюнку та його кольорові параметри, Як і в попередньому випадку відтворення носило суто схематичний характер, без надмірної деталізації об'єктів відтворення. Також було помічено внесення невеликої кількості інвенцій (від 2 до 5).

В ході експериментальних досліджень з метою перевірки ситуативності використання школярами з вадами зору стратегіальних тенденцій творчості дітям пропонувалося працювати в умовах двох типів інструкцій (інструкції стислої форми та розгорнутої (мотивуючої)). Нам важливо було перевірити, чи здатна інструкція вплинути на використання підлітками з вадами зору стратегіальних тенденцій творчості. Результати підтвердили припущення про те, що у творчих діях школярів з вадами зору домінуючими є прості механізми творчості, такі як стратегіальні тенденції аналогізування та комбінування, які залишаються незмінними навіть при наданні досліджуваним різних типів інструкцій. Можна припустити, що більш складні механізми творчості не є представлені в свідомості школярів 5-6 класу.

Використання тієї чи іншої стратегіальної тенденції обумовлене індивідуальним розвитком підлітка, його психічними особливостями,

оскільки кожна стратегіальна тенденція є своєрідною програмою дій дитини, що визначає спосіб створення нею продукту творчої діяльності.

Специфіка вибору програми дій дітьми з вадами зору очевидно викликана тим, що дефекти зору обмежують можливості розвитку творчої уяви, зниженням її кількісної продуктивності в порівнянні з нормою в певних, галузях творчої діяльності.. Це пов'язано з бідністю і одноманітністю асоціативних зв'язків, що лежать в основі продукування образів уяви. Якісні зміни в сфері уяви проявляються в зниженні рівня оригінальності образів, їх новизни. Тому діти з вадами зору під час проведення дослідження по більшій мірі орієнтувалися на готові механізми творчості, використовуючи стратегіотні тенденції аналогізування та комбінування. Для продуктивної творчості осіб з дефектами зору, характерна стереотипність, схематичність, умовність, наслідувність, прагнення до прямих запозичень, що й виявляється в використанні 76% підлітків стратегіальної тенденції аналогізування.

Часто при створенні продукту творчості спостерігається схильність до повторення одних і тих же образів з незначними модифікаціями, що виникають, як правило, на основі дуже простих і прямих аналогій, тобто використання комбінування, що також не передбачає внесення суттєвих змін.

Таким чином в результаті дослідження особливостей продуктивної творчої діяльності школярів молодшого підліткового віку з вадами зору було встановлено, що стратегіальна тенденція аналогізування і комбінування є основою творчості, тими основними механізмами наслідування, що визначають характер їх творчої діяльності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення особливостей використання стратегіальних тенденцій підлітками у різних видах діяльності.

Список використаної літератури

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир : Видавництво ПП «Рута», 2007. – 319 с.
2. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. - К.: Знание, 1978. - 48 с.
3. Музика О.Л., Портницька Н.Ф. Розвиток творчих здібностей у наслідувальній діяльності: Навчальний посібник для студентів внз. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 128 с.
4. Портницька, Н. Ф. (2009) Інвенційні дії як основа розвитку творчості у дошкільному віці. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко., 12. pp. 256-261.
5. Портницька Н.Ф. Стратегіальні тенденції розвитку наслідування дошкільників. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та

- обдарованості: Збірник наукових праць / За ред. В.О. Моляко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – Т. 12. – Вип. 2. – С. 206-211.
6. Теплов Б.М. Способность и одаренность // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. - С.129-139
 7. Бельмер В.А. Коррекционная направленность уроков изобразительного искусства в школе для слабовидящих детей (1-4). // Дефектология, 1988, №6.
 8. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих. С.-Пб., РГПУ, 1998
 9. Портницька Н.Ф., Войцехівська Ю.Ю. Гендерні відмінності стратегіальних тенденцій творчих здібностей в молодшому підлітковому віці. Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Дем_янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. – 130 с.

Оксана Шмиглюк

*Асистент кафедри теоретичної психології
та психології розвитку*

ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ НИЗЬКОЇ САМООЦІНКИ В МОДЕЛІ КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Кожна людина має свій неповторний життєвий шлях, в процесі подорожі по якому вона зустрічається та взаємодіє з іншими людьми, стає учасником певних подій, які мають безпосередній вплив як на її особистісний розвиток так і на процес формування низької самооцінки.

Самооцінка визначається як ставлення людини до себе, оцінка самої себе, своїх можливостей, характеристик, якостей, а також свого місця серед інших осіб. Самооцінка має комплексний характер, бо розповсюджується на різноманітні пізнавальні процеси(наскільки я розумний, кмітливий, уважний, креативний?), зовнішні дані (я красивий/а, чи відповідають мої зовнішні дані «встановленим нормам?»), соціальні сфери(Який я працівник, син, батько, чоловік, керівник, онук, громадянин?) тощо. Також варто зазначити, що самооцінка динамічна та змінюється впродовж життя.

Працюючи із клієнтом, що має проблеми із самооцінкою, важливо розуміти специфічні особливості саме цієї унікальної історії формування особистості. Важливим моментом є розпізнавання змісту низької самооцінки. О. Романчук[2] описує такі категорії, що відображають зміст низької самооцінки:

1. Широкий, різний, індивідуальний;
2. Базовий («Чи можу я бути люблений/а?»)

3. Соціальна прийнятність («Чи мене будуть поважати, чи я можу бути прийнятим?»)
4. Специфічний (тіло, інтелект, здібності...)
5. Гендерний (який я чоловік/жінка?)
6. Компетентність (можливість досягати чогось)
7. Можливість відстояти себе, протистояти, бути незалежним (асертивність)

У кожного є своя, унікальна історія, але деякі фактори можна умовно згрупувати :

Ранній досвід життя. Переконавання та думки про себе у людини виникають та формуються внаслідок досвіду, який вона мала у своєму житті. Коріння свого розвитку низька самооцінка бере ще у ранньому дитинстві. Той досвід взаємодії з найближчими оточуючими, а особливо з батьками, відіграє визначальну роль у формуванні та розвитку здорової особистості. Якщо ми говоримо про негативні думки і переконання про себе, то, очевидно, є негативний досвід, який сприяв тому:

Покарання, знехтування, емоційне занедбання, жорстоке поводження.

Дитина, яка не має відхилень у своєму розвитку, в силу своїх вікових особливостей, рівня розвитку пізнавальних процесів, характеризується своєю активністю, пізнавальним інтересом і, в цілому, поведінкою, яка не завжди є «правильною» для батьків. Ще складніше хід справ відбувається у сім'ї де є діти із певними відхиленнями. Усі ці обставини, як і саме батьківство є своєрідним іспитом, випробуванням для батьків. І, на жаль, не усі справляються із даним викликом в силу своїх особливостей (негативний досвід, схеми, глибинні переконання, психологічні проблеми, психічні розлади). Але усі ці обставини впливають на стосунок, який відбувається між батьками та дітьми, що має свій відбиток на формування особистості дитини. Дуже часто батьки, в силу своєї психологічної некомпетентності та описаних вище причин будують неправильні стратегії виховання та взаємодії з дитиною(часто карають жорстоко або непередбачувано, нехтують, відкидають або кривдять). А якщо до дітей ставляться в такий спосіб, то ті дитячі переживання можуть залишити емоційні та психологічні «шрами» та призвести до негативного бачення себе та недовіра до світу взагалі.

Надвисокі вимоги/стандарти батьків, яких складно/неможливо дотримуватися, умовне прийняття

Деякі батьки у своєму вихованні керуються одним із міфів «Не хвали дитину, бо перехвалиш» (мають схему «надвисоких стандартів»)і щоденно, щохвилино намагаються знаходити якісь недоліки, зосереджуються лише на слабостях та помилках та дуже

рідко визнають позитивні якості або успіхи. Дуже часто від таких батьків можна почути: "Ти міг би зробити це краще", або "Це не достатньо добре", «Ти поводиш себе як дівчинка»(до хлопця), «Скільки навчаєш, а ніякого толку!»

Відсутність позитивного досвіду

Однією із основних характеристик данного досвіду є те, що людина не отримує достатньої кількості уваги, любові, похвали, заохочення, тепла. Основні потреби враховуються, сприймаються адекватно, але повністю не задовольняються. Це сім'ї, в яких дорослі прагнуть задовольнити матеріальні потреби дитини, при цьому не надають фізичної ласки, можуть бути емоційно-відстороненими від дитини.

Неприйняття дома та в школі. Специфічні характеристики особи(фізичні особливості, хвороби)

Часто зустрічаються люди/діти, які вирізняються від загальної маси людей в силу своїх специфічних особливостей(таланти, здібності, уподобання, фізичні/фізіологічні особливості(можливі каліцтва, різні вади: поганий зір, слух...)). І хоча на даний момент в Україні широкого розповсюдження набуває інклюзивна освіта, все ж таки до таких дітей «особливе» ставлення спостерігається як в сім'ях так і в інших соціальних інститутах). Нажаль, досвід таких дітей та перебування у ситуації, коли тебе не приймають, не визнають, не звертають уваги, або ж навпаки «тикають пальцем», критикують, б'ють, зневажають(булінг) створюють відчуття непотрібності, неважливості, відчуття того, що «я не такий», «мене не можуть зрозуміти», «я дивний», «я не такий як треба», «я гірший»...

Стресові ситуації та хвороби у рідних.

Сім'ї іноді переживають складні часи (стреси, тривожні події в житті когось із членів родини) і для того, що б їх вирішити батькам/дорослим потрібен час. Відповідно той час, який «призначений» для дитини використовується з іншою метою. Та й поведінка дорослих може бути в таких ситуаціях різною: гнів, злість, роздратування, розчарування, тривожність, депресія, негативне ставлення до дітей, постійні зриви. Всі ці прояви поведінки мають негативний вплив на формування особистості в цілому та безпосередньо на її впевненість у собі, а також є прикладом негативної поведінки, яка згодом може сприйматися як норма.

Соціальне положення сім'ї.

На уявлення людини про себе, на її самооцінку впливає не лише ставлення оточуючих до неї, але й те як відносилися до її родини. Як сім'я або група, до якої людина належала сприймалася в соціумі, яке її положення у суспільстві, який матеріальний стан.

Часто дітки із бідних, незабезпечених сімей, в силу фінансової неспроможності відчують свою «неповноцінність». Або сім'ї переселенців, які втратили все, що мали, а на новому місці їм складно адаптуватися, люди їх не приймають, ставляться із зневагою, агресією.

Пізній досвід життя

Часто буває так, що дитина росте у гарній здоровій сім'ї, де задовольняються усі потреби, дитина відчувається любленою, але в силу певних обставин (погана кампанія, хлопець-тиран або чоловік-тиран, робота) потрапляє у життєві обставини, де вона, як особистість знецінюється (фізичне, моральне, психологічне насилля), коли присутні і тривалі фінансові труднощі, стресові життєві ситуації, травматичні події, хвороби, інвалідизація. В таких обставинах навіть у людей із здоровою самооцінкою впевненість у собі може похитнутися.

В ході теоретичного аналізу проблеми нами було виявлено категорії, що відображають зміст низької самооцінки та основні фактори, які впливають на її формування.

Зроблена нами теоретична розвідка не є вичерпною, що створює перспективи до подальшого дослідження проблеми формування низької самооцінки.

Список використаних джерел

1. Бек Д. Когнитивная терапия. Полное руководство. Москва.: ООО «Вильямс», 2006. – 400 с.
2. Романчук О. КПТ Низької самооцінки, 2012. - Методичні матеріали. – 22 с.
3. Valentina Neacsu The Efficiency of a Cognitive-Behavioral Program in Diminishing the Intensity of Reactions to Stressful Events and Increasing Self-Esteem and Self-Efficiency in the Adult Population. - Procedia - Social and Behavioral Sciences 78 (2013) P.380 – 384

Збірник наукових праць викладачів та студентів

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Випуск 2

Укладачі Климчук В.О., Журавльова Л.П., Дем'янчук Ю.Ю.

Художнє оформлення обкладинки Кириченко В.В.